

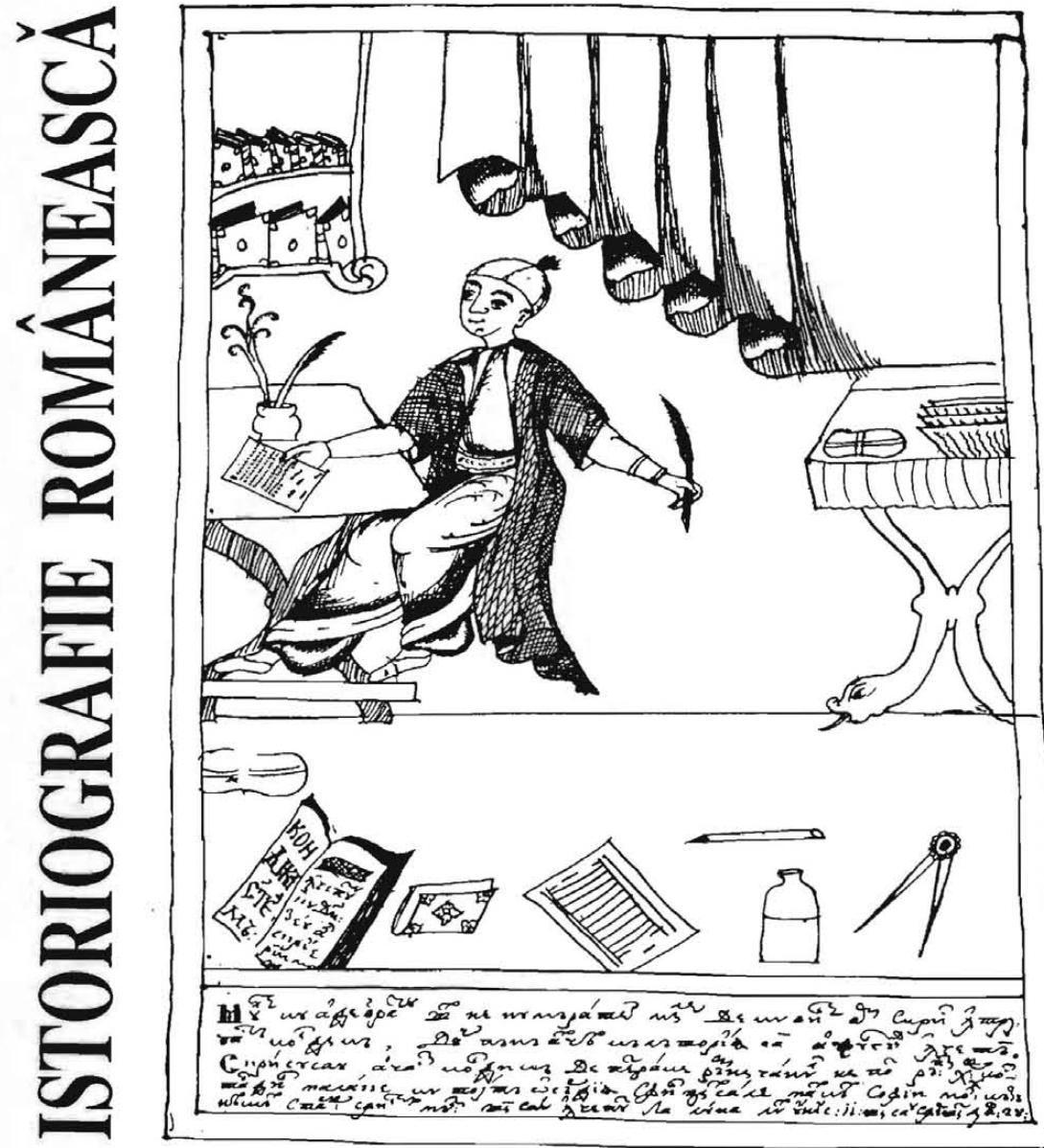

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V

ISTORIOGRAFIE ROMÂNEASCĂ

ISTORIOGRAFIE ROMÂNEASCĂ

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (*Editor*)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

President DAN GRIGORE

Editors
Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăiuțu
Mihail Dobre
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Victor Neumann
Dan Pavel
Cristian Preda
Cristian R. Pîrvulescu
Valentin Stan
Louis Ulrich
(*Deputy Editor*)

Graphics
Tomnița Florescu
Manager
Alice Dumitrashe
Desktop Publishing
Ω PRESS '93
Manuela Gheorghiu

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Tiparul executat la ROMCARTEXIM

Sfera Politicii

este cîtită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți. Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se cîștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni – 15.000 lei, plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is \$50 or its equivalent in your country's currency.
Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ
Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

noua adresă a Fundației Societatea Civilă este:
Intr. Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni-joi; 11-13 vineri
Tel: ● Sediul Fundație: 211 4923 ● Administrație: 673 6186
● Tehnoredactare: 614 0827 ● Fax: 223 3389

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria Copiilor: București, Piața Romană 9
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omnisecop: Craiova
Fundatia Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
SC San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Grupajul "Demagogie și politicianism" este parte dintr-un micro-proiect al Fundației "Societatea Civilă" finanțat de Programul PHARE pentru Democrație

Cuprins

2. Editorial	Stelian Tănase	Frica de istorie
4. Istoriografie românească	Al. Zub	Discursul istoric sub impactul schimbărilor
8.	Neagu Djuvara	La ce sănătate tabuurile?
13.	Lucian Boia	Riscul izolaționismului
16.	Florin Constantiniu	Nu trageți în istoric!
18.	Sorin Antohi	Ieșirea din metatext
20. Interviu	Ivan T. Berendt în dialog cu Stelian Tănase	Eșecul modelului sovietic
24. Demagogie și politicianism	Gabriel Ivan	O eroare strategică
26.	Daniel Săulean	Chestiuni asupra guvernării
29.	Ștefan Stănciugelu	Oligarhia sindicală și politica
32. Anatomia comunismului	Document	Plenara CC al PCR 22 octombrie 1945
37.	Document 1956	Raportul Hrușciov
42. Actualitatea	Ferenc Vasas	Declinarea ofertelor
44.	Michael Shafir	Inginerie politică și democratizare
49.	Rodica Chelaru	Arta diversiunii
51.	Claudiu Săftoiu	Unde ne sănătate premierii?
53. Politică internațională	Adrian Pop	România și cooperarea central-europeană
55.	Louis Ulrich	Drumul spinos către pace
57.	Aurel Ciobanu-Dordea	Alegeri pentru mileniul viitor
61. Cărți și autori	Alina Mungiu Pippidi	Gabriel Almond, Sidney Verba, Cultura Civică
62.	Dragoș Petrescu	Vladimir Tismăneanu, Balul mascat
63.	Adrian Cioroianu	Lavinia Betea, Maurer și lumea de ieri
64. Semnale		

Frica de istorie

STELIAN TĂNASE

Mulți s-au așteptat că, odată prăbușit regimul comunist, istoricii, cîștigindu-și libertatea de cercetare și expresie, se vor debarasa de vechile clișee pentru a produce o revoluție în istoriografia românească. Părea că desființarea cenzurii va produce aproape spontan, de la sine, o schimbare a climatului intelectual care, inherent, va duce la scoaterea de sub presă a atitorilor devăruri dosite, interzise, că tabuurile vor dispărea. Lucrurile nu se petrec deloc astfel. Inerțiile se dovedesc mai puternice decât credeam, conservatorismul este încă dominant. Discursul istoric continuă să se afle adesea la nivelul unei *vulgă*, fie de tip eroico-național, fie factologic-obiectivist. Lucrările apărute după decembrie 1989 nu au produs împrospătarea perspectivelor istorice (cu excepția de rigoare, prea puține însă pentru a schimba o stare de fapt). Deosebim aici două niveluri: (1) al cercetării propriu-zise, audiată în seminarii și conferințe și care circulă în publicații cu tiraj restrîns, de origine academică; (2) cel editorial, care asigură o circulație mai largă și are un impact (atunci cînd are) asupra unui public din afara comunității științifice. Dar mai există un nivel, cel de dincolo, al oglinzi în care se reflectă acestea. Istoricii lucrează într-un mediu social plin de fracturi, în care discontinuitățile culturale produse după 1989 le corespund, din păcate, un grad de continuitate cu trecutul mai mare decât în alte țări din fostul bloc sovietic.

Într-unul din studiile care urmează, Alexandru Zub, eminentul cercetător ieșean, observă "frica de istorie" – atât față de un discurs istoric neconventional (care depășește *vulgata* de care scriam mai sus), cât și de istoria propriu-zisă, evenimentială, aflată în derulare în jurul nostru. Recuperarea istoriei – ieșirea din mortificarea comunăstății, din nemîșcare – se produce dificil, cu mari tensiuni. Societatea assimilează parțial o realitate care nu mai este unidimensională, cum ne obișnuise discursul oficial pînă la revoluție. O istorie totalizantă, care să ofere "Adevărul" în integralitatea lui, nu mai este posibilă. Cum nu a fost niciodată, de altfel. Ambițiile de a construi un sistem integral au fost un eșec. Concluzia unei iluzii utopice. Relativismul, înțelegerea limitelor, conturarea unei imagini anume, ar trebui să ocupe spațiul controverselor dintre istoricii din comunitatea științifică, dar și din afara lui, acolo unde discursul istoric pătrunde, bineînțelea.

Așteptările publicului, să nu cădem în altă iluzie, nu sunt ceea ce credeam că o să fie. Frenezia, foamea de adevăr au durat cîteva luni, pînă cînd o oboseală post-revo-

luționară s-a așternut peste tot și toate. Și, odată cu ea, s-a instalat indiferență, descoperirea conflictelor în care am intrat cu noi însine și cu ceilalți în tentativa de a regăsi libertatea. Sub cenzură, interesul pentru cultură (ca singur refugiu) era mai larg. Romanele, cărțile de istorie, dezvăluirile aveau cititori care acopereau tiraje de sute de mii. Azi, se pare că multă lume vrea să uite. Minciunile dinainte nu au fost corectate, ci uitate, ignorate cu bună știință. Nu ne mai facem că le credem. Putem să spunem: sănătățile sau, mai frecvent, să le întoarcem spatele, preocupări de grija zilei, de alte interese. Refugiu cultural a dispărut, pentru a face loc altora, mai ispititoare. Odată se intra în închisoare pentru o poezie sau un eseu istoric. Astăzi, nimeni nu mai este pedepsit pentru părerile lui despre Brătianu, Antonescu etc. *Ancilla ideologiei* nu mai funcționează. Funcția de legitimare a puterii, pe care o juca discursul istoric sub comuniști, s-a diminuat mult. Și, odată cu scăderea ponderii politice, și "istoria" s-a periferat. Ar trebui să rememoram ce versiuni ale adevărului absolut ne-a oferit puterea politică și instrumentele lor culese de istorici, de la Roller la Mușat și Ardeleanu. Iistoria era miezul propagandei și "sistemuil de valori" cu care aceasta voia să acopere spațiul public. Versiunile se oficializau, un adevăr "revelat" apărând cum regimul comunist făcea o cotitură. Era o succesiune de astfel de adevăruri confeționate, unul singur putea să existe. Poncilele s-au schimbat în ultimii cincizeci de ani, presiunea însă a rămas constantă, chiar dacă mijloacele s-au diversificat.

Între ideologia naționalistă și factologia fără orizont și perspectivă nu erau prea multe căi de ales. Puțini s-au salvat. Puținele lucruri care puteau străbate dincolo de cabinetele prăfuite ale istoricilor, o făceau prin intermediul publicisticii obscure sau a romanelor și eseului aluziv. Uneori, istoricii au fost aliniați pentru a "da o ripostă dușmanilor noștri de dincolo de hotare". Era o ediție revăzută și adăugită a luptei de clasă. Așa s-a prăbușit prestigiul școlii istorice românești, clădit de trei generații de istorici.

Nu se poate imagina existența unei comunități științifice în afara unei societăți concrete fără să poarte configurația acestei societăți, tabuurile, imaginația, complexele, clivajele, natura instituțiilor ei. Or, pînă acum, discursul istoric în România apare ca unul dintre cele mai inerte și conservatoare, mai sărace în inovații. Tabuurile – nu numai cele dobîndite în ultimii cincizeci de ani – încă sănătățile sunt dominante. Ideea că istoria trebuie să *slujească* o cauză, un partid, un etos, ceva, pare de neclinit. Izolarea istorici-

lor se datorează și împrejurărilor de după 1989. Dar și istoricii ar trebui să părăsească ideea romantică a slujirii unui ideal mare (fie că este patria, o clasă, provincia sau satul în care te-ai născut, generația...). Recucerirea unui spațiu marginal, dar esențial (care să înlocuiască unul central, dar inconsistent, impropriu) este imperios necesară. Cum și redobîndirea unui spirit critic în ce privește "privirea înapoi", asupra noastră însine. Frica de istorie nu aparține doar societății, grăbită, foarte grăbită să uite, dar și cercetătorilor istoriei. Un simptom este decembrie 1947. Publicistica, jurnalele, memoriile, ocupă spațiul cercetării propriu-zise, pentru că aceste cercetări sunt extrem de puține. Cîteva studii timide și nimic mai mult. Arhivele sunt încă evaziune. Și acesta este un simptom al fricii de istorie; unii încă văd istoria ca pe o cutie a Pandorei. Cînd aceștia sunt și arhivari, atunci arhivele devin niște buncăre. Cînd cercetări cu privire la anii dintre 1948 și 1989 apar, ele sunt făcute într-un spirit vîrstă, începînd cu sursele, continuînd cu interpretarea și viziunea. Ele rătăcesc între timiditatea de a aborda lucrurile dincolo de ideologie, păcătuiesc prin îngustimea perspectivei (lipsesc sistematic referirile la fenomenele conexe din alte societăți comunitate), nu sunt acroșate la concept (ele rămân tentative de a da niște cronologii ceva mai ambicioase). Aceste studii trebuie încurajate de teama ca nu cumva să dispară. Din păcate, în comunitatea istoricilor, parcelarea este la fel de riguroasă ca și gelozile. Dacă cineva cercetează aceeași perioadă ca și tine sau o problemă apropiată, atunci resentimentul este prezent. Ar trebui să se observe că, de fapt, aceste lucrări se susțin unele pe altele, creează o zonă de interes intelectual. Unii preferă să considere existența altor cercetători care se ocupă de perioada 1948-89 ca un fel de ingerință într-un domeniu privat, în care numai cutare are dreptul să cerceteze. "E tema lui cutare" sau "Subiectul lui cutare". Fiecare încearcă să-și taie felii din această perioadă, considerîndu-se singurul în drept să scrie, să cerceteze despre tema sau perioada respectivă. Iluzia exclusivității este puternică și este dublată de cea a întîfetății.

Adevărul este că rezultatele sunt atîn de sărare încât numai o colaborare, atragerea căt mai multor cercetători în acest spațiu poate duce la o adevărată schimbare. O mentalitate retardată. Ea are două cauze:

(a) persistența vechii mentalități parcelare; odinioară, temele de cercetare erau stabilite "de sus", conform unui plan, iar bătălia era să te pui bine cu stăpînirea ca să-ți dea o temă bună etc. Obsesia exclusivității (adesea cu pretenția de monopol asupra unui domeniu de cercetare) trebuie să facă loc uneia a deschiderii, singura viabilă într-un spațiu public. Valoarea se creează nu prin faptul că numai tu scrii despre ceva (mă și îndoiesc că se poate ajunge la performanță fără un *climat* solicitant, fără existența altor

cercetări care să dea alte citiri acelorași chestiuni, documente etc.). S-a văzut în ultimele decenii la ce au dus astfel de atribuiri. Astă mortifică;

(b) faptul că există o comunitate de cercetători mică numeroasă care face ca ea să trăiască viața unei secte; gelozile sănătățile sunt puternice, există o dură competiție pentru înțîietate, pe măsura neînsemnatății descoperirilor făcute. Constații fără să vrei secretomania, etanșeitatea unor instituții și cercetători. Nu mai este nevoie să continuu, lucrurile se cunosc foarte bine. Un simptom de *noli tangere* este persistent. O parte din soluții le găsesc în lărgirea comunității istoricilor, încurajarea noilor veniți (mai ales a tinerilor cercetători), susținerea unor publicații și inițiative (conferințe, seminarii), dezbararea aparițiilor editoriale. Ne lipsesc te climatul propice, dar spațiul acesta se creează dacă sunt depășite condițiile care au dus la actuala situație de izolare.

Istoricii sunt totuși prizonierii unei frici mai generale pentru istorie, cea a societății. Trecerea de la o lume non-evenimentială, "sigură", previzibilă, la una în care spontaneitatea constituie regula, este traumatizantă. Oamenii află că viațile lor nu au fost nimic. Că în numele unui ideal egalitarist, "umanist", al unei ipotetice "eliberaři" absolute, s-au aflat decenii într-o fundătură istorică, o parantă. Că au fost supuși unei experiențe avortate. Că ei au fost cobaii unei stafii care a băntuit prin Europa. Altfel spus, că elanurile lor de tinerețe, educația pe care au dat-o copiilor etc., viața lor (atât cît a fost) nu era decât expresia unei maladii colective, căreia i-au căzut victime. Cum o ciumă seceră mii de vieți, obligă la carantină, la măsuri exceptionale și la stare de asediu. Nu întîmplător găsim un refuz întins al oamenilor de a accepta ușor scrierea și revizuirea istoriei recente. Ei vor să păstreze sentimentul că nu au trăit degeaba și că nu au fost victimele unei farse tragice. Apoi, aşa cum este lesne de imaginat, *melpotul* în care s-a scurs viața tuturor produce alergie la tendința unor de a scotoci prin arhive, prin biografii și documente, prin colecțiile de ziare... Unii cred că pentru a se întări, societatea are nevoie de a uita. Istoricul devine astfel inutil, un încurcă-lume. Suspectat și aservit de putere pînă mai ieri, el devine luxul unei epoci sărăce și traumatizate.

STELIAN TĂNASE (1952) – Writer and political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Vice-President of the Romanian Political Science Association. He authored several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994.

Currently, he is Editor of *Sfera Politicii*.

Discursul istoric sub impactul schimbărilor

ALEXANDRU ZUB

This article analyzes the condition of the historical discourse in Eastern Europe after 1989. The historical discourse is co-substantial to the history, says the author. That means that a crisis of the society necessarily leads to a crisis of the historiography. The above mentioned crisis of the historical discourse is primarily generated by the lack of a systematic study of the subjects and themes that were "tabooed" during in the communist regime. Instead of such of systematic approach the historical discourse breaks down in various pieces which are as many ways of writing the history. Nevertheless an important step forward in the post-communist historiography appeared: the dissolution of the total control of the political power over the historical discourse.

Reluind interrogația din genericul unei recente manifestări, "Romanian Historiography: quo vadis?", sătem tentați a sesiza mai întîi nota de dramatism pe care comentatorii fenomenului au introdus-o în analiză, nu o dată, după schimbările din decembrie 1989.

Ce faceti, domnilor istorici? ², *Istoria, încotro?* ³, Unde ne sunt istorici? – au devenit întrebări curente, vehiculate de mass media și alimentând un sentiment de insatisfacție cu privire la răspunsurile pe care istoriografia a reușit să le dea celor preoccupați de istoria contemporană. Semnale de alarmă s-au tras și mai înainte, îndeosebi de critici situați dincolo de fruntarii, adesea cu o insistență ce tindea să particularizeze discursul istoric în sfera demersurilor antropologice.

În realitate, o știm, istoriografia nu poate fi decât consubstanțială istoriei, ceea ce înseamnă că orice criză a societății se răsfringe asupra ei. Amplarea crizei pe care Europa Est-Centrală o cunoaște de câțiva timp abia dacă mai trebuie relevată. Făcând și de astă dată figură aparte, România înțirzie parcă să dea răspunsuri clare, înlesnind astfel o percepție defectuoasă a realităților ei. Convulsiile interne, susceptibile a frâna reforma și imaginile negative produse în afară, învederează un proces anevoie definibil, care implică deopotrivă istoria și istoriografia.

O întreagă patologie afectează concomitent ambele registre ale realului. Deruta produsă în sfera istoriei se recunoaște lesne în aceea a discursului despre trecut. S-a identificat apoi (nu numai în societatea românească post-comunistă) o frică de istorie. Cum să nu existe un atare simțămînt și în discursul respectiv? Nimic mai caracteristic, sub acest unghi, decât parcurgerea presei și analiza

conduitelor sociale din ultimii ani. Un publicist a avut ideea, paragonind o cunoscută expresie, să așeze un dialog pe această temă sub formula "șocul prezentului, presiunea viitorului".⁴ În fond, un dublu şoc, dacă nu triplu, deoarece trecutul nu este mai puțin şocant pentru o societate a cărei memorie a fost atât de traumatizată în ultimele decenii. A evoca, în asemenea condiții, chiar "frica de istorie", dincolo de cazuistica cu substrat politic, nu este deloc abuziv.⁵ Frica, reținerea, suspiciunea, după o lungă perioadă în care discursul istoric a suferit distorsiuni dramatice, sunt manifestări firești.

Acest discurs nu poate fi însă definit cum trebuie, sine ira et studio, decât prin raportare la ansamblul social, un ansamblu ale cărui disfuncții ar merita să fie studiate sistematic. Se poate înțelege răbdarea multora cînd este vorba de istoria mai apropiată, îndeosebi de aceea a dictaturii comuniste. Dar, trebuie spus că avem de-a face cu un fenomen mai amplu, de vreme ce se evocă, pînă și în Occident, "lentoarea istoricilor" cu privire la istoria fascismului, istoriografia fiind somată să răspundă la chestiunile nerezolvate ale memoriei sociale.⁶ Firește, nu doar ea.

Istoriografia însă este destul de bine plasată pentru a-și asigura un loc proeminent în explicarea fenomenei lui. Căci, pe de o parte, ea oferă și altor discipline fapte analizabile, material de studiu, iar pe de alta, constituie un domeniu de necesară, inherentă sinteză. De aceea, a-i urmări căutările, efortul de adevarare la exigențele apusene înseamnă și încercă să o situezi față de problemele sociale în ansamblu, să-i definești rostul, metodele, strategia, tot ce-i poate fixa locul într-o epocă de tranziție ca aceasta.

Faptul cel mai de seamă care trebuie sesizat, după o lungă perioadă de izolare și "îngheț", este, desigur, *întoarcerea la istorie*, cu voința clară de a-i reface coerenta și a-i asigura o cît mai bună integrare.

Această întoarcere comportă, din perspectiva noastră, un dublu plan: al istoriei propriu-zise, ca procesualitate, ca devenire, și al istoriografiei. Primul obligă la constatarea că evenimentele din 1989 înceoace au silit România să iasă din formula autarhică în care se blocase și să accepte, cu oricîte ezitări, distorsiuni, convulsii, orientarea spre normalitate, adică spre un sistem complex de relații cu lumea, care presupune uniformizarea stilului de viață.

Celălalt plan, al discursului istoric, impune – repetăm – constatarea că nu poate fi decât consubstanțial și că el reflectă, în bună măsură, slăbiciunile și virtuile manifește în primul. Ambele însă reclamă un examen atent, cu raportare simultană la vechiul regim și la direcția schimbărilor propuse în toată zona de influență sovietică.

Examene de acest fel s-au mai făcut, se știe, cu deosebire în planul realității social-politice.⁷ Nu interesează aici concluziile, dar trebuie spus totuși că ele săt marcate adînc de momentul emiterii: entuziasme inițial, sceptice sau reținute mai apoi, oarecum senină în timpul din urmă, pe măsură ce s-a putut constata că pretutindeni în fostul "lagăr sovietic" s-au întîmplat, cu note specifice, desigur, cam aceleași lucruri și că "exceptionalismul" românesc, sub acest unghi, are nevoie de însemnate corecturi. Față de ceea ce s-a petrecut aici, era normal ca gesturile oficiale să se întemeieze pe simboluri ale continuității mai mult decât pe cele evocînd ruptura.⁸

Contestată vehement, noua putere a preluat din mers discursul naționalist, spre a-și asigura o anume legitimitate, iar, odată cu acel discurs, o întreagă istoriografie, îndelung aservită, pentru care naționalismul fusese un alibi perfect și înainte, sub dictatură.

Însă, această istoriografie, cea mai gălăgioasă, nu reprezintă decât o parte din corpul profesional respectiv. Restul se distribuie într-un spectru destul de larg, fie în continuarea unor atitudini mai vechi, fie urmînd noile impulsuri venite din Occident. Pluralismului politic proclamat de noul regim, în consonanță cu schimbările din restul lumii răsăritene, îi corespunde o pluralitate de atitudini în spațiu istoriografiei. Unele țin, firește, de vechiul profesionalism, acum diversificat în latura aplicativă, profesionalism ce fusese și înainte un mijloc de supraviețuire deontologică. Alte atitudini săturmarea unui efort de adevarare, vizibil și în alte sfere de activitate după 1989. Nu este cazul să încercăm aici o tipologie. Ar fi prematur și abuziv, mai ales că ele nu au făcut pînă

acum obiectul nici unei tentative similare. În plus, hao-sul existent în spațiu tipografic și defecțiunile produse în sistemul central de informație determină ca și în viitor o asemenea încercare să rămînă dificilă.

Să remarcăm totuși, cu titlu provizoriu, că dacă în România există o anume continuitate a puterii, dincolo de înnoirile de limbaj și de programe, ea se poate recunoaște și în discursul istoric. Este discursul care s-a impus – în aparență, cel mai mult –, împreună cu cei care au elaborat simultan discursul puterii, adjudecîndu-și pîrghiile care să le asigure și pe mai departe un control cît mai deplin. Căci un control total nu mai este posibil, în momentul de față, iar concesiile pe care puterea este silită a le face, progresiv, se resimt și în sfera istoriografiei. Dacă ea nu a putut sau nu a dorit să instaleze un monopol deplin în această sferă de activitate atunci cînd pe tărîm politic nu îngăduia nici o concesie, cu atît mai puțin ar fi în stare acum să eliminate pluralismul inherent unei cercetări neconstrînse a trecutului.

Discursul pluralist derutează în istoriografie, ca și în viața social-politică. Un confrate din vecinătatea noastră estică, Iuri Afanasiev, făcea o remarcă valabilă nu doar pentru Rusia: "Ne privim trecutul ca într-o oglindă și nu reușim să ne recunoaștem în el. Portretul se face tăndări. Mulți dintre noi înțeleg că nu se mai poate trăi așa. Se întrevede o soluție: pentru a restaura memoria pierdută, pentru a restituî societății trecutul care îi aparține, trebuie să sfîrșim cu pretenția de a exercita un monopol asupra acestei recuperări".⁹

A sfîrșî cu monopolul memoriei este un îndemn valabil pentru orice regim totalitar. În România, el cedase oarecum din pretenții atunci cînd a introdus în discursul său o dimensiune națională, în cele din urmă necontrolabilă. S-a putut constata acest lucru cu ocazia unor polemici în jurul continuității etno-culturală și mai ales pe seama mișcării protocroniste. Regimul nu a fost în măsură să impună limite stricte nici discursului pe care îl inițiașe, nici criticii la care acesta s-a expus. Ceva scăpă mereu previziunii, o programare totală în acest domeniu se vădește iluzorie.

Pe lîngă istoricii care s-au menținut programatic în limitele profesiei, spre a se apăra astfel de intruziunile politicului, se cuvin aminti și cei care, luînd în serios latura națională a discursului puterii, s-au silit a o cultiva în limite rezonabile. Este latura care a permis ca o parte din breaslă să continue, după 1989, fără nici un frișor serios, ceea ce făcuse și mai înainte. Într-un fel, ea își descoperise "onoarea" (pentru a vorbi ca Bekett, personajul lui Anouilh) și înțelegea să o păstreze neatinsă, deși împrejurările erau acum diferite. *Abusus non tollit abuso*.

usum ar putea fi norma de conduită invocabilă în această zonă, uneori simultan cu simbolul civic, rămas în somnolență sub dictatură. Ca și o bună parte din populația activă, ei sănătăți să se apere de asiduitățile apusene prin recurs la un naționalism resentimentar, ale cărui elemente de bază existau deja sub vechiul regim.

Din acest punct de vedere, istoricii de propensiune naționalistă, mai diversi ca poziție decât am putut sugera aici, se întâlnesc cu interesul regimului actual de a găsi în istorie un element de legitimare. Ei furnizează puterii simboluri pe linia unei continuări pe care comunitatea, bruscă de schimbările produse în ultimii ani, o resimte ca necesară.

"Recursul la istorie, s-a mai spus, funcționează ca un pariu politic."¹⁰ Urmarea este o invazie de texte memorialistice, mărturii, documente, recuperări de tot felul, atât în ce privește "petele albe", cât și cele "negre" ale istoriei. S-ar spune că golarile acestea sănătăți mai numeroase decât plinurile. Oricum, un bun număr de oameni ai cărții, istorici și neistorici, s-au lăsat prinși în această operație restitutivă, la fel de impresionantă ca anvergură, pe cît de haotică. Se evocă momente și figuri interzise altădată, se dezvăluie documente scandaluoase, episoade terifiante, se caută febrilă explicații.

Întoarcerea la istorie, ezitantă, convulsivă, implică și o voineță de revizuire a discursului, fie că este vorba de trecutul apropiat sau de epoci revolute. Desigur, revizuirea este un gest firesc în istoriografie, totul fiind pe acest tărâm revizuibil.¹¹

Nouă este oarecum tendința de a distrugă clișeele, atât de frecvente, şablonale ideologice, interpretările voit distorsionate, tinzînd spre un alt discurs și spre o nouă istorie. O istorie afectivă și individualizată momentan, una în care latura justițiară predomină. Ajunge să amintim apelul la istorie în disputa asupra monarhiei, alimentată firește de interese politice. Sau pe cea privitoare la mareșalul Antonescu, nu mai puțin semnificativă pentru frămîntările din clipa de față. Revizuirea, în acest caz, devine revizionism, în sensul consacrat de *Annales d'histoire révisionniste*, restituția tinde să devină infamologie.¹²

Însă, discuțiile se poartă mai ales pe seama epocii războiului și a perioadei imediat următoare, și mult mai puțin asupra realităților din ultimele două decenii. Este ca și cum societatea s-ar voi protejată de lumina crudă a trecutului apropiat. Nu este însă și o fugă spre un trecut mai sigur, mai lesne dogmatizabil? Se pare că imaginea colectivă își caută noi heralzi.

Este o problemă ce s-a mai pus și nu este aici locul să-i căutăm răspunsul. Relația cu trecutul este întotdeauna complexă, cu atât mai mult într-un moment de adîncă-

schimbare, ca acesta. "Tout se passe – ne previne M. Merleau-Ponty – comme si l'histoire exerce toujours une censure sur elle-même." Filosoful se referă la istorie ca discurs, tot mai conștientă de limitele, de precaritatele ei, însă și la procesualitatea istorică în ansamblu.

Total îndeamnă azi spre o reflecție care să cuprindă ambele registre ale realului, fiindcă numai împreună ele pot fi înțelese. Societatea se deschide spre o formulă pluralistă, ceea ce presupune și un pluralism al discursului. "Pour ma part – spunea Braudel – chaque position historique m'a toujours semblé acceptable, pourvu qu'elle n'exclut aucune des autres positions où peut se placer l'historien."¹³

Este o formulă generoasă, ce îngăduie perspective fără număr, și care îndeamnă la dialog. Căderea tabuilor impuse de dictatură înlesnește consonanța cu istoriografia mare a lumii, diversificând temele, metodele, modalitățile de expresie. Momentan însă, breasla istoricilor ezită între vechile angajamente profesionale și noile cerințe.¹⁴ Aceste angajamente își mai ales de o formulă pragmatică, în cadrul căreia s-au putut construi, eventual, competențe, care erau adesea și un mijloc defensiv în raport cu imixtiunile politico-ideologice. Ea nu mai satisfac azi decât într-o anumită măsură și numai în unele compartimente.

Adaptarea la noile împrejurări comportă dificultăți greu de estimat, asupra căror să-atras deja luarea-amintire.¹⁵ Actorii istoriografiei se mișcă pe o scenă ambulantă, cu decoruri schimbătoare și un public mereu primenit. Situația discursului istoric depinde astfel nu numai de cei care îl emit, ci și de "orizontul așteptării", de receptivitatea publicului, de instituțiile unde ei își dezvoltă profesia sau care înlesnesc un bun exercițiu istoriografic: arhive, biblioteci, institute etc.¹⁶

Quo vadis? Interogația a trecut repede, cu accentul ei retoric, din coloanele presei în dezbatere de specialitate, pînă la aceasta care adună acum româniști de oriunde, între altele spre a defini orizontul, așteptările, problematica istoriografiei noastre de azi. Studiile întreprinse pînă acum, din acest punct de vedere, mi se par cu totul insuficiente, chiar și atunci când angajează nume de prestigiu.¹⁷ Lipsește încă posibilitatea de a contura un tablou mai precis al preocupărilor existente în domeniul și chiar al producției istoriografice, destul de variată, însă risipită, incontrabolabilă și adesea de un diletantism deconcentrant. Au căzut tabuurile, dar nu s-a ajuns încă la un studiu sistematic al temelor interzise ori falsificate sub dictatură. Exigențele formulate la începutul noii etape au rămas în bună măsură niște *pia desideria*, mereu contrazise de realitatea dură a tranziției. Se mai așteaptă,

parcă, în lipsa unui forum profesional, îndrumări "de sus" pentru împlinirea acelor exigențe.

Studioșii dăruiți mai de mult meseriei de istoric își continuă, desigur, vechile proiecte, pentru care însă "orizontul de așteptare" este nespus de precar. Cei care vin din urmă sănătăți de departe de a putea răspunde cum se cuvine. Lor, mai ales, ar trebui să li se ofere motivații mai serioase pentru ceea ce au de făcut. Deocamdată, corpul istoriografic resimte, pe cît îmi pot da eu seama, același impact care a pus în derăuță întreaga societate după schimbările din 1989. Numai că, în timp ce "drenajul social" este o chestiune de durată, pentru micul corp de istorici se pot găsi, cu puțină bunăvoie, mijloacele de a-l pune mai curînd în situația de a răspunde mai bine chemării sale. O chemare deloc simplă și deloc neglijabilă pentru societate în ansamblu. Căci însănsătoșirea societății implică profund *memorie*, care este și un act de voineță tinzînd a scoate "din mormîntul uitării" (dacă este să folosim o veche expresie) ceea ce este prețios pentru comunitate. □

NOTE:

1. Comunicare la Second International Congress for Romanian Study, Iași, 7 iulie 1993.
2. Victor Teișanu, "Ce faceti, domnilor istorici?", în *Drepitatea*, XXIII, 296 (6 februarie 1991), p. 3.
3. Florin Tănărescu, Pamfil Nichitea, "Istoria, încotro?", în *Alternative*, I, 19-20 (octombrie 1990), pp. 29-30, 43.
4. Mihai Mandache, "Șoulul prezentului, presiunea viitorului", în *Cronica*, XXVIII, 4 (15-28 februarie 1993), p. 5.
5. Șerban Papacostea, "Frica de istorie", în *Cotidianul*, III, 7 (11 ianuarie 1993), p. 2.
6. Cf. Lucette Valensi, "Présence du passé, lenteur de l'histoire", în *Annales*, ESC, 1993, 3, p. 492, p. 437.
7. A se vedea mai ales: *Les temps modernes*, Paris, nr. 522 (spécial), ianvier 1990; C. Durandin, *Nicolae Ceaușescu. Vérités et mensonges d'un roi communiste*, Paris, 1990; M. Castex, *Un mensonge gros comme un siècle: Roumanie, histoire d'une manipulation*, Paris, 1990; Antonia Rados, *Die Verschwörung der Securitate. Rumäniens verratene Revolution*, Hamburg, 1990; Anneli Ute Gabanyi, *Die unvollendete Revolution. Rumänien zwischen Diktatur und Demokratie*, München, 1990; Radu Portocală, *Autopsie du coup d'Etat roumain. Au pays du mensonge triomphant*, Paris, 1990; Al. Paleologu, *Souvenirs merveilleux d'un ambassadeur des golans*, Paris, 1990; Doina Cornea, *Liberté? Entretiens avec ...*, Paris, 1990; Nestor Rateș, *The Entangled Revolution*, Washington, 1991; Edward Behr, *Kiss the hand you cannot bite*, London, 1991; Claude Karnoouh, *Consensus et dissensions en Roumanie*, Paris, 1991; Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism. Identity and cultural politics in Ceausescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1991, p. 215, p. 155.
8. Cf. Catherine Durandin, "Roumanie, retour à l'histoire et révision", în *Relations internationales*, 67, automne, 1991, pp. 233-236.
9. Apud Jacques Rupnik, "Révolution – restaurație", în *Leure internationale*, ediția română, 4, iama, 1992/1993, p. 6.
10. Catherine Durandin, *op. cit.*
11. Cf. Pierre Guillaume, "Liminaire", în *Annales d'histoire révisionniste*, Paris, 1, printemps, 1987, pp. 5-14.
12. Cf. Gh. Piscoci-Dănescu, "De l'imposture et l'infamie des philosophes", în *Lucian Blaga Trilogie de la connaissance*, Paris, 1992, pp. 7-16.
13. Fernand Braudel, Prefața la *Ambiguïtés et antinomies de l'histoire et de sa philosophie* de Emile Cellot, Paris, 1962, p. 8.
14. Cf. Al. Zub, *Politische Änderung und geschichtliches Denken in Rumänien*, Bielefeld, 1991, ms. 20 p.; *Welche Traditionen der Rumänischen Geschichte können das Aufbau einer zivilen Gesellschaft dienen?*, Braunschweig, 1992, ms. 15 p.; *L'après-communisme roumain: illusion, blocages et désarrois de Clio*, Paris, INALCO, 30 septembrie, 1992, ms. 15 p.; *L'historiographie roumaine de l'après-communisme*, Paris, EHESS, 8 iunie 1993.
15. Florin Tănărescu, Pamfil Nichitea, *op. cit.*; Petre Junie, "Pulsul agonizant al cercetării științifice românești", în *Romania liberă*, 4 august 1992, p. 7.
16. O întreagă serie de istorici (Damian Hurezeanu, Apostol Stan, Traian Udrea) și-au spus cuvîntul în revista *Alternative*, 1990.
17. Frederick Kellogg, *A History of Romanian Historical Writing*, Bakersfield, 1991; Keith Hitchins, "Historiography of the countries of Eastern Europe: Romania", în *ANR*, 97, 1992, 4, pp. 1064-1083; Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism. Identity and cultural politics in Ceausescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1991, p. 215, p. 155.

AL. ZUB (1934) – Professor at the University of Iasi. Director of the History Institute A.D. Xenopol. Correspondent Member of the Romanian Academy.

He authored many books and studies concerning the modern and contemporary history of Romania. He is deeply interested in the integration of the national Romanian history into the modern European historiography.

La ce sănt bune tabuurile?

NEAGU DJUVARA

Emphasizing the necessity of writing a new and different type of history as opposed to the obsolete, nationalist and glorifying 19th century-type, the author analyzes several myths of the Romanian history. Forged during the communist period these myths are rather "against" than "for" an openness of the Romanian historiography towards an European spirit of objectivity and truth.

Când a început să existe și o istorie românească? La origine, istoria este militantă. Încearcă să preamărescă pe cei care au fost la putere sau dinastia țării. În mod normal, într-o țară care a avut de luptat împotriva tuturor adversităților și a fost de cele mai multe ori supusă unor puteri străine, cum e cazul nostru, cînd începe să se scrie istorie, de pildă cu cronicarii, scopul este mai întîi să arate străinilor că existăm și cine suntem. Aceasta a fost scopul lui Cantemir cînd a scris *Descriptio Moldaviae* sau *Istoria poporului moldo-valah* și, de asemenea, și al lui Petru Maior și al celor care i-au succedat. Numesc asta o primă perioadă din istoria noastră, care ar fi perioada de istorie militantă, cînd, pe de o parte, față de străini, pe de altă parte, chiar față de conaționalii noștri, ca să le redăm puțină mîndrie, să le explicăm cine suntem – acesta este scopul istoriei în acea perioadă. De-a ne face cunoștu, pe de o parte, de-a ne trezi, pe de alta.

La sfîrșitul veacului al XIX-lea istoria devine mai sistematică, cînd avem oameni de înaltă cultură internațională, cum ar fi Xenopol, Hașdeu, Iorga. Dar tot la o istorie militantă i-aș plasa pe Bălcescu și pe Kogălniceanu. După ei vin istoricii care încearcă să facă istorie de stil occidental, mult mai obiectivă. Rămîne însă o istorie militantă, o istorie care în multe părți este o istorie-pledioarie, față de tezele pe care le susține de pildă un ungur sau un rus sau un bulgar pentru trecutul românilor. Era o necesitate și din punct de vedere internațional, fiindcă trebuia să explicăm, în fiecare mare conferință internațională, care este soarta românilor, de unde vin, de ce trăim către o unitate a acestui neam, iar mai tîrziu o necesitate internă, fiindcă se băga de seamă că, în fond, copilul român, cînd intră la școală, nu știe mai nimic despre trecutul neamului său. Aceste lucruri ar fi nu numai adevărate, dar și utile, pentru veacul trecut.

Dar trebuie, de-acum înainte, să ne dăm seama că, de cînd ne-am realizat unitatea, în 1918, afară de cazul Basarabiei, nimeni nu are pretenția să ciuntească din solul nostru național și, prin urmare, utilitatea unei istorii-pledioarie a scăzut sau chiar a dispărut. Si poate chiar deveni primejdioasă, ca un bumerang. Există riscul să nu se aibă încredere în ceea ce scriu istoricii români, în momentul în care

faci istorie-pledioarie. Că acest lucru este adevărat, cel puțin unul dintre marii istorici pe care i-am citat adineaoi a văzut-o acum o sută de ani. Citez o frază a lui Hașdeu, din introducerea volumului al treilea din *Etimologicum Magnum Romaniae*: "Eu unul, dacă și că români sunt țigani sau că ungurii au descoperit America, mi-ar părea rău, foarte rău, din punctul de vedere al simpatiilor și antipatiilor mele personale. Totuși nu mă sfii o singură clișă de-a spune adevărul în fața tuturor." Au trecut peste o sută de ani de cînd s-au scris aceste rînduri și am nu numai impresia, ci chiar certitudinea, citind cărțile de istorie care s-au scris în România (mai cu seamă, în ultimii 50 de ani), că lecția lui Hașdeu nu a fost învățată. A continuat ideea că istoria care se scrie la noi trebuie să fie o istorie care să ne preamărescă și să lăsăm deoparte tot ce ar putea să stirbească, să umbrească trecutul nostru sau ființa noastră națională. Pe urmă, cînd ai pretenția că scrii istoria românilor și, mai important, istoria românilor mai ales cînd ai o țară unde 25% din populație (cum a fost între cele două războaie) sunt minoritari, nu mai ai voie să scrii numai istoria românilor. Trebuie de-acum să o intitulezi istoria românilor și a României. Oarecum, pentru a face un loc în acest ansamblu, care este România de astăzi, și aporturilor străine care au fost cu noi odată; și unele sunt străvechi, cum este a armenilor sau, mai tîrziu, a evreilor, cum este, fatalmente, cazul celor care au venit în Transilvania: unguri, secui, sași și aşa mai departe.

Deci, părerea mea – mai cu seamă că am trăit zeci de ani în străinătate și am intrat în contact cu lumea de istorici occidentali – este că istoricul noștru în general, chiar cei mari, nu săn luă în seamă. Si-atunci, noi strigăm peste tot: Ce înseamnă asta, de ce suntem persecuți, de ce nu avem locul care ni se cuvine în istoria universală? Părerea mea este că primii vinovați sunt istoricii noștri care în primul rînd nu au știut să situeze istoria noastră în istoria universală sau, cel puțin, în istoria acestui colț al Europei, adică Europa Centrală și Europa de Sud-Est. Unul dintre primii care a făcut-o de curînd este Șerban Papacostea, cu lucrarea *România din veacul al XIII-lea*. Pentru prima dată se explică poporului ce este miracolul acesta, cum apar din-tr-odată două principate: Muntenia și, pe urmă, Moldova.

Pur și simplu explică agresivitatea pe de o parte a Regatului ungar, care se consideră însărcinat cu o cruciadă catolică spre Răsărit, iar pe de altă parte, întimplarea dramatică și fantastică a invaziei tăărești. Prin urmare, iată două evenimente internaționale de mărime colosală, care sunt cauzele internaționale ale trezirii micilor unități românești deja existente de cîteva zeci de ani și care atunci se coagulează pentru a crea state aproape independente. Iată deci necesitatea noastră de a scrie altfel istoria azi.

Merg atât de departe încît îndrăznesc să afirm că istoria patriotardă astăzi este cel mai mare dușman al unui adevărat patriotism românesc, este cel mai mare rău pe care îl putem face pentru propaganda noastră în străinătate, de a scrie o istorie care nu e sută-n sută obiectivă. Ce înseamnă obiectiv? Mai întîi, nu-mi place cuvîntul. Obiectiv trebuie înțeles în sensul devenit curent al cuvîntului, nu ca a fi în afara conștiinței tale; obiectivitatea trebuie înțeleasă ca fiind echivalentă cu imparțialitatea. Cum să atingem această imparțialitate? Printre succesiune de paternități.

Adevărul-adevărat despre tot ce s-a întîmplat nimănui-l știe și nu-l va ști niciodată. Numai Dumnezeu. Dar totuși există un anumit adevăr în istorie. Dat fiind că ceea ce scriu eu ca istoric nu este decât construcția mea, cu un maximum de cînste morală și de profesionalitate, de control al lucrurilor, singurul criteriu al adevărului este autenticitatea, totala mea cînste sufletească, săn convins că am verificat totul și că nu am vorbit cu sufletul meu de român din veacul al XX-lea, ci ca cineva care ar veni de pe altă planetă. Dar care totuși încearcă să înțeleagă, prin iubire. S-a inventat un cuvînt care nu-mi place, empatia, în loc de a se spune simpatia. Hai să-i zicem totuși empatie, fiindcă că așa vorbesc filosofii de astăzi. Este prima condiție a istoricului. Din păcate, ca să scriu pe urmă o istorie, aceasta nu ajunge, aceasta înseamnă numai un fel de înțelegere internă a mea. Si atunci intervine aici ratiocinamentul. Sunt deci aceste două faze. Eu trebuie să fac un maximum, folosindu-mă de această empatie și pe urmă de inteligență mea de explicație ca să ajung să fac o povestire a trecutului pe cît se poate de nepărtitoare.

Deci, repet, după părerea mea, faza actuală n-ar mai trebui să fie o fază de istoriografie patriotardă. Noi, dacă vrem să fim crezuți de acum înainte de istorici străini și de lumea intelectuală și de mass media, trebuie să ne prezintăm la același nivel de obiectivitate la care, în principiu, a început să se ajungă în marile țări occidentale. Să nu credeți că acolo nu a existat același lucru. De multe ori nu mai era pur națională, devenea dogmatică; de pildă, frazeologia, timp de o sută și ceva de ani, despre Revoluția Franceză. În Franță nu se mai putea scrie o adevărată istorie a Franței dacă nu o făceai să înceapă de la 1789. Deci, să nu credeți că nu păcătuiesc și ei cu aceleași lucruri cu care am păcătuit și noi. Cred însă că în veacul

nostru și la sfîrșitul acestui veac al XX-lea putem ajunge la o istorie de alt stil. Si, din păcate, continuă o serie de mituri, adevărate exagerări, omisiuni, răstălmăciri, care falsifică istoria naționii noastre.

Iau numai exemplul lui Ștefan Pascu, cu *Voievodatul Transilvaniei*, carte extrem de savantă, plină de cifre, de date, dar atât de împănată de inexactități, exagerări, omisiuni, încît imediat î dă adversarului, admînd ungușul, posibilitatea să dărime în cîteva fraze. Prin urmare, crezînd că faci un bine admînd numai ceea ce tu crezi că era adevărat din punct de vedere românesc, faci cel mai mare rău, pentru că poți să fii adevărat pe 9 puncte, sau chiar pe 99, ca să te prindă adversarul cu o falsitate la al 99-lea sau al sutălea punct și toată teoria ta este dărîmată.

Prin urmare, primul imperativ al adevăratului istoric, chiar dacă vrea să fie național, este să nu permită adversarului să îl găsească că "a umblat cu cioara vopsită". Este prima condiție. De altfel, și la noi în țară cartea a fost criticată extrem de aspru de un om de o mare cînste sufletească, regretatul arheolog Radu Popa, care într-un foarte lung articol apărut în *Revista de Istorie* este un critic total față de neadevărurile, aproximăriile, omisiunile care sunt cuprinse în această carte ce se voia patriotică și care nu era patriotică, era dăunătoare intereselor noastre.

Si ca să vă dau acum o serie de mici exemple, cu riscul de a vă displace, dar eu citez ca să vedeti în general care sunt punctele pe care chiar istorici distinși nu îndrăznesc să le atingă, din cauza unui fel de terorism al naționalismului vremii românești, care face unele subiecte tabu... Vă citez o serie de subiecte tabu. Iorga, într-o serie de lucrările lui tardive (care a fost reeditată curînd de Șerban Papacostea) despre Evul Mediu românesc, vorbește despre simbioza cuman-română vrînd să spună că principatul Munteniei s-a născut pe locurile unde a existat un fel de regat cuman timp de o sută și ceva de ani. Într-acești cumanii și români se crease de cîteva zeci de ani o adevărată înțelegere, că mulți cumanii deveniseră români și, prin urmare, că pe baza acestui stat care se dărîmă imediat înainte de sosirea tătarilor, se va naște pe urmă principatul, primul voievodat român. Si vă citez fraza lui Iorga, vorbind deci de Basarab Întemeietorul: "Numele este cuman. Dar numai numele?". Nici măcar marele Iorga n-a îndrăznit să ducă la sfîrșit întrebarea lui. Există un fel de șantaj asupra istoricului, săn lucruri pe care nu le poate spune. De ce nu le poate spune? Anume că Basarab ar fi fost, la a treia sau a patra generație, descendental unui voievod cuman, n-am voie să-o spun? E rușine? Si e chiar cazul domnului Nicolae Stoicescu, care a scris cartea cea mai amănunțită despre întemeierea principatului muntenian, și în care, la sfîrșit, vine cu o frază-tip care m-a lăsat pe gînduri: "Basarab era cu siguranță român, altfel n-ar fi putut să gîndească să facă unitatea principatului Mun-

teniei". Eu săn pe cale acum de-a scrie un lung articol, în care aduc, într-adevăr, nu numai această dovdă și anume că numele lui Basarab era cuman, numele tatălui său nu era Tihomir, cum o spun toate cărțile, era Tohomerius, cum a dovedit Aurel Decei, care este un mare orientalist, că și numele tatălui său era cuman, în al treilea rînd e evasidovedit că primii doi, adică Basarab I mentorul și fiul său Nicolae Alexandru au fost catolici. Ca să fie catolici nu erau voievozi slavo-români, nu puteau fi decât cumani, care fuseseră creștinați pe cale apuseană. Nu spun că am dreptate, însă trebuie să am dreptul să pun problema și să argumentez fără a fi săntătat că nu săn național, că pretend că probabil primul întemeietor al principatului muntean era de origine cumană. Si ar fi cu totul normal în Europa, pentru că nu veți găsi aici nici o singură țară neo-latiană unde băstinașii neo-latini să fi creat un nou stat. Nu există. În Ungaria au venit francii și burgunzii și vizigoții, în Spania au venit vizigoții și vandali, în Italia au venit lombardi, de ce numai romanitatea orientală s-ar fi ridicat din nou tot prin ei? Este un fel de lege istorică că un imperiu care se dărâmă nu se reconstruiește pornind de la cei care și-au pierdut puterea, vлага. V-aș aduce exemple din istoria Egiptului, a Persiei și a Chinei. Noul ciclu se face de către invadatori. Nici unul din statele slave care s-au născut nu au fost construite la început de către un slav. La ruși au venit niște varegi, cu dinastia lui Rurik, erau deci scandinavi; în Polonia la fel; la moravi a fost un franc, Samo. Deci nu este nici o rușine că primul întemeietor al unui stat în epoca modernă, noul nostru ciclu de civilizație în Evul Mediu, să fi pornit de la un nou venit agresiv. Îmi pun întrebarea și v-o argumentez, dar nu admit că din capul locului să mi se spună: nu se poate, Basarab nu putea să nu fie român.

Merg mai departe, printre subiectele tabă ale istoriei noastre. Cazul lui Mihai Viteazul: în nici o carte, după cîte știu, nu se insistă asupra tratatului pe care Mihai Viteazul, ca și domnitorul Moldovei, Aron, îl semnează cu cîteva luni înainte de Călugăreni, cu Sigismund Bathory. Acel tratat, pe care toate cărțile noastre îl numesc alianță cu Sigismund Bathory, dar nicăieri nu se spune exact care era conținutul acestui tratat. Este un tratat de vasalitate. Bathory devine principe al celor trei principate: și al Transilvaniei, și al Moldovei, și al Munteniei. De acum înainte voievodul de la Tîrgoviște va fi silit să guverneze cu 12 boieri, adică să ceară totdeauna sfatul celor 12 mari boieri; în al doilea rînd, nu-i va putea decapita fără învoiearea suzeranului ardelean. Si astă n-ar fi nimic dacă ați crede că este o inventie. Este exact aceeași clauză pe care o găsim în Diploma Ioaniților cu trei sute și ceva de ani înainte, adică acei *maiores terrae*, acei strămoși ai boierilor munteni care existau în 1247 deja săn scutiti de riscul de a fi decapitați de către vasalul regelui Ungariei, care va fi

acel Mare Maestru al Ordinului Ioaniților, deci un francez. Este stipulat acolo că regele Ungariei îi dă voie Ma-reului Maestru să facă justiție în țară, deci delegă dreptul de justiție cu excepția că, dacă *majorres terrae* într-un proces de pierdere capului, "de singe", să aibă voie să vină la curtea mea în apel. Vă închipuiți dumneavoastră mai întîi ce mari boieri erau, în Muntenia noastră de la 1247, ca re-gele Ungariei să le permită să vină în apel la el, la 1.000 de kilometri, în Ungaria. Exact acea clauză o pun boierii lui Mihai Viteazul lui Sigismund Bathory, succesor al regilor Ungariei. Nu e întîmplător. În al treilea rînd, cînd s-a semnat tratatul erau de față și cei trei mari clerici ai țării, adică mitropolitul și episcopii de Rîmnic și de Buzău și ei nu numai că nu pierdeau prin acest tratat, ci cîstigau ceva foarte important, anume că mitropolitul Țării Românești devinea cel mai mare peste toate bisericile românești din Transilvania. Dar lucrul acesta nu îl găsiți în nici o carte de istorie. Si nu numai atât. Dacă nu ar fi existat această megalomanie a lui Bathory, de a se considera domn al celor trei țări, poate nici nu i-ar fi dat prin gînd lui Mihai Viteazul, cinci ani mai tîrziu, să facă același lucru.

Trec la alt tabă: ocultarea rolului uniilor în istoria României. Astă mai cu seamă acum, de cînd a fost suprimită, în 1948, Biserica Unită. Eu nu vă vorbesc din punctul de vedere al unui ardelean unit, vă vorbesc din punctul de vedere al unui român nepărtinitor. Chiar dacă, uneori, prin samavolnicie, s-a impus unei jumătăți a Transilvaniei să fie legată de Papa, mai curînd decât de Patriarhul din Constantinopol, aceasta nu scuză să se facă același lucru 300 de ani mai tîrziu în sens invers. Altfel n-ar mai exista nici un fel de progres în istorie. În al doilea rînd, trebuie să vedem care au fost rezultatele concrete, și anume că pentru prima oară după zeci de ani de la această unire de la 1700 ne vin îndărăt din Occident, de la Viena și mai cu seamă de la Roma, cîțiva tineri care au deschis românitatea noastră cu adevărat nu numai la cîțiva cărturari, precum Constantin Cantacuzino sau Dimitrie Cantemir. Tot poporul știe de-acum că el e de neam nobil, că vine de la Roma și aşa mai departe. Acest lucru nu l-am fi aflat poate decât cu o sută de ani mai tîrziu, de n-ar fi fost tinerii preoți uniți, întorsi din Occident. Primii cărturari care au lucrat sistematic, în mod occidental, istoria noastră, un Petru Maior, un Șincai, sunt formati la școala unită, la școala greco-catolică. Pe urmă s-a transmis această flacără și la ceilală; un Gheorghe Lazăr, care a venit în țară să-i trezească pe cei din Muntenia; dar începuturile sunt la acești uniți. Si cînd se spune din cînd în cînd că ei ar fi dus țara către Ungaria, astă este o minciună. Unde s-a ținut în 1848 Marea Adunare? În fața catedralei uniate de la Blaj. Iar în timpul lui Andrei Șaguna, episcopul Lemenyi uniatul n-a fost niciodată mai prejos decât Șaguna în apărarea intereselor românești. Aș putea chiar găsi exem-

ple unde era Șaguna mai conciliant cu Curtea de la Viena decât uniatul. Deci iată încă o minciună sistematică în istoriografia curentă a țării noastre.

Merg mai departe: cazul lui Tudor Vladimirescu. Sigur că a fost un mare patriot, un om de un curaj fantastic, ceea ce ne bucură. Dar nu se spune în cărțile noastre că, totuși, Tudor Vladimirescu a fost un membru al Eteriei și că, din punct de vedere grecesc, din momentul în care el trimite pe ascuns scrisori pașei de la Silistra este față de Eterie un trădător. Si, prin urmare, cînd îl prind oamenii lui Alexandru Ipsilanti – pune-te în pielea grecului! –, ei prind un trădător al Eteriei... Si merg mai departe. V-ati dus să vizitați, probabil, cu toții conacul de la Golești, să vedeti unde a fost prins Tudor Vladimirescu. La poarta conacului se găsea toată mica armată a lui Tudor. Nu s-a scos o sabie ca să fie apărăt comandanțul lor de mica trupă venită să-l arresteze. Mica trupă din care făcea parte cîțiva locoteneni ai lui Tudor Vladimirescu. Si aici iarăși deschid o paranteză. În toate cărțile scrise: "la un moment dat, s-a apropiat Tudor Vladimirescu de București, a trecut prin sate, toată țărâimea s-a ridicat...". Nu este adevărat. Țărâimea a rămas neutră în această luptă a lui Tudor Vladimirescu. El a avut 8.000 de panduri, care săn moșnenii de la munte, învățați de veacuri să fie ostași. Mai toți fuseseră, ca și Tudor Vladimirescu, voluntari în armata rusească. Dar țărâimea de jos, mai cu seamă clăcașii, nu au îndrăznit să se ridice. Mai grav, exista deja o burghezie pe vremea aceea. În școlile domnești erau mai mulți învățăci care nu ieșeau din boierime; majoritatea studenților de acolo erau fii de negustori, de meseriași. Nimici nu îndrăznea însă să se considere ca susceptibil de a intra în clasa conducătoare. Dar, într-un caz de revoluție, cum ar fi a lui Tudor Vladimirescu, ar fi putut să se ridice, să fie Tudor Vladimirescu înconjurat de cîteva zeci de oameni învățați, ieșiți din această nouă pătură care va fi burghezia română de pe urmă sau mici boieri. A avut cîțiva mici boieri, printre care unul, Urdăreanu, dintr-o familie din care va ieși mama lui Titulescu. Acest tînăr, Urdăreanu, în ziua în care este arestat Tudor Vladimirescu, atîrnă de un pom, spînzurat din porunca lui Tudor Vladimirescu. De aceea n-a mișcat nimici cînd a fost arestat. Era atît de crud, atît de sever, încît nu mai era iubit. Iar în jurul lui, toți locoteneni săi străini, adică nu erau moldo-valahi. Citez: episcopul Ilarion este de origine bulgară, frații Macedonski săn probabil sărbători, în orice caz, balcanici, Farimache și Iordache Olimpiotul și Diamandi Djuvara săn aromâni. Aceștia săn locoteneni lui Tudor Vladimirescu. El este singurul care vine cu idei și care probabil se vroia domnitor, poartă iștic alb. Dar el, dacă ar fi ajuns domnitor, și poate să fi ajuns domnitor, ar fi dominat tot cu un sfat de mari boieri, pentru că aceștia erau singurii care reprezentau clasa politică la acea vreme. Revoluția lui Tudor Vladimirescu vine prea devreme.

Alt tabă al istoriei noastre pentru epoca și mai modernă – nu se pomenesc de rolul masoneriei, sau foarte pe ascuns. De ce? Fiindcă masoneria a devenit oarecum prost văzută în epoca strict contemporană, acum, fiindcă într-adevăr, începînd de pe la 1870, a fost foarte infiltrată de evrei și, deci, României în momentul cînd în 1877-78 la Congresul de la Berlin a vrut să i se impună ca în bloc să-i naturalizeze pe evrei relativ nou veniți în Moldova, a existat o reacție violentă împotriva masoneriei, care de fapt a fost o reacție antisemita. Adevărul-adevăr este că aproape toți pașoptișii, toți cei care au făcut România modernă, de la 1830 la 1866, au fost masoni. Tinerii români, începînd cu Ion Câmpineanu, au fost masoni. Si dacă Ion Câmpineanu, mare boier, coborîtor din Cantemirești și din Cantacuzini, a putut să fie primit de un Lord Palmerston și de Monsieur Thiers, cînd el era, de fapt, ce? un deputat dintr-o provincie turcească... Or, acest Ion Câmpineanu, fiindcă era mare boier, mason, prin prințul Czartorisky și alții, este primit de prim-ministra marilor puteri europene și le explică cazul micilor provincii românești. Repet, interesul pe care l-a prezentat această masonerie în acea epocă. Pașoptișii, la fel. Lucrurile acestea trebuie spuse. Mai grav – și aici am făcut o eroare în cartea mea, *Le pays roumain entre Orient et Occident* – este că n-am luat după cartea unui autor neserios, care a afirmat că A.I. Cuza fusese Marele Maestru al Lojei de la Galați. Lucrul acesta nu s-a dovedit. Si chiar la Paris, Cuza nu a fost găsit ca inițiat în faimoasa Lojă a străinilor, unde au fost inițiați mai toți români. Rămîne deci să fac cercetări mult mai amănunțite, să văd dacă nu cumva ar fi devenit mason în altă lojă, pur franțuzească. Lucrul este posibil. Însă este cert faptul că a fost candidatul masonilor, că ei l-au scos din mîne că în momentul în care a existat un fel de *dead-lock* la alegerea principelui Moldovei. Adică tot atîtea voturi pentru Mihăiță vodă Sturza, fostul domnitor, și fiul său Grigore, care se prezenta împotriva lui. Atunci s-au retras mici boieri, printre care unul, Urdăreanu, dintr-o familie din care va ieși mama lui Titulescu. Acest tînăr, Urdăreanu, în ziua în care este arestat Tudor Vladimirescu, atîrnă de un pom, spînzurat din porunca lui Tudor Vladimirescu. De aceea n-a mișcat nimici cînd a fost arestat. Era atît de crud, atît de sever, încît nu mai era iubit. Iar în jurul lui, toți locoteneni săi străini, adică nu erau moldo-valahi. Citez: episcopul Ilarion este de origine bulgară, frații Macedonski săn probabil sărbători, în orice caz, balcanici, Farimache și Iordache Olimpiotul și Diamandi Djuvara săn aromâni. Aceștia săn locoteneni lui Tudor Vladimirescu. El este singurul care viene cu idei și care probabil se vroia domnitor, poartă iștic alb. Dar el, dacă ar fi ajuns domnitor, și poate să fi ajuns domnitor, ar fi dominat tot cu un sfat de mari boieri, pentru că aceștia erau singurii care reprezentau clasa politică la acea vreme. Revoluția lui Tudor Vladimirescu vine prea devreme.

Voi termina cu alte două lucruri mai recente. A intrat în mentalitatea noastră să nu putem discuta de aceste lucruri ale istoriei noastre recente, ca și cînd ar fi, *capiti di-minutio*. Nimici nu pune la îndoială că pacea de la București din 1918, deci capitularea noastră față de germani,

era un lucru absolut indispensabil, nu se putea face altfel. Dar se uită să se spună că a existat totuși o partidă mică, anume Regina Maria și Take Ionescu, care erau de părere că armata noastră, care se bătuse bine la Oituz, Mărăști și Mărășești, era încă intactă, putea să se retragă în formăție, în sudul Rusiei și să continue lupta acolo. Si gîndiți-vă că doar la cîteva săptămîni după ce-am semnat noi pacea de la București încep să debarce americanii în Franța, iar după cîteva luni se schimbă raportul de forțe. Si nimeni, în cărțile noastre de istorie, nu înțelege de ce s-au opus aliaților la Tratatul de Trianon ca nouă să ni se recunoască ce ni se promisese în tratatul din 1916. De ce nu se recunoscuse? Fiindcă noi încălcasem una dintre clauze, făcusem rămă o pace separată. Eu nu spun că n-am avut dreptate să semnăm, dar să discutăm lucrul asta. Eu, personal, pretind că noi, dacă ne-am fi retras cu armata noastră în sudul Rusiei, te pomenești chiar că am fi putut avea un rol activ în lupta albilor împotriva roșilor în Rusia, după cum jucase un rol un simplu regiment ceh care a străbătut toată Siberia și Rusia de-a ajuns pînă în Cehia. Așa ar fi putut și armata română eventual să reziste cîteva luni în sudul Rusiei. Chesiunea aceasta este tabă, noi am făcut bine că am semnat pacea de la București!

Dar la 26 iunie 1940? În nici o carte de istorie pe care am citit-o nu s-a pus întrebarea! 23 august 1944, atunci se găsesc mulți viteji care spun că noi ar fi trebuit să continuăm, să rezistăm etc. Este o prostie. În acel momentul nu se mai putea face nimic. Dar cînd s-a putut face ceva, este la 27 iunie 1940. Sînt momente istorice unde trebuie să îndrăznești să răsti ființa statului pentru că este un imperativ categoric. Montez în mod artificial ce s-ar fi întîmplat dacă puteam să rezistăm la 27 iunie 1940. Max Weber, marele sociolog german, a inventat o expresie care pe urmă a fost tradusă în engleză și acum aşa este cunoscută: *counter factual condition*. Care sunt *counter factual conditions* în 1940? Dacă românii rezistau două zile, opt zile, în Basarabia, fiindcă o provincie întreagă nu o dai fără să tragi un foc de pușcă, trebuie să fie o lege, altfel dispari moralmente ca popor. Nu ca stat. Nu statul importă. E foarte curios. De fiecare dată cînd spun asta, vine cineva care spune: dispărea ființa statului. Ce este aceea ființa statului român? Ființa statului polonez a dispărut 150 de ani și s-au trezit mai vajnici ca înainte. Ființa bulgărească sau sîrbească a dispărut 400 de ani, pe cînd noi n-am dispărut ca ființa statului, dar ne-am strecurat, așa... Războiul începuse și nu era terminat. Dacă noi rezistam în momentul acela în fața rușilor, cel mai elementar calcul politic ne asigura că nemții nu puteau lăsa rușilor petrolul de la Ploiești. Toată lumea știa că nemții pregătesc un război împotriva rușilor, era scris în *Mein Kampf*, și odată și odată s-ar fi întîmplat. Prin urmare, noi, rezistînd cîteva zile, am fi fost ocupati imediat de germani.

E lucru matematic. Si am fi petrecut războiul cum l-au petrecut polonezii, ocupăți de cei doi monștri care aveau să se bată împreună. Dar care este importanța? Nu atîta că am fi mîncat salam cu soia cu 20 de ani mai devreme, dar că moralmente, românul de azi ar fi altul dacă ar ști că tatăl său a murit pe Prut, în iunie 1940. Nu există un caracter național definit, definitiv. Am găsit texte japoneze din veacul al X-lea în care femeile plîngneau că le luau copiii în armată. O mie de ani mai tîrziu, din cauza unui Ev Mediu de geniu care a existat la japonezi, acum mama e bucuroasă că fiul se omoară cu avionul kamikaze. Deci, popoarele se formează din generație în generație. Si românul își poate schimba caracterul dacă face un 27 iunie altă dată.

Toate acestea, ca să vă spun ce înseamnă ocultarea unor probleme naționale și părerea mea este că istoria-pledoarie a trecut, nu mai avem nevoie de istorie-pledoarie decât în cazul cînd ne-am prezentat din nou la o conferință internațională, în care ar trebui să prezentăm dosarul Transilvaniei, sau dosarul Moldovei, asta este altceva. E un dosar. Dar dacă scriu istoria, deocamdată trebuie să o scriu cu maximum de obiectivitate, fiindcă numai aşa voi fi crezut, numai aşa voi putea dărîma argumentele minciinoase ale vecinilor noștri, să spunem, în principiu, ungurii cu continuitatea, bulgarii că valahii nu au jucat nici un rol în al doilea imperiu țarist etc., dar nu dărîmi o minciună cu o contraminciună. O minciună nu o dărîmi decât cu un strict adevăr. Singurul lucru posibil. În ultimul rînd, interesul și pentru noi, adică nu numai față de străini, faimoasa frază care apărea pe frontonul templului lui Apollo de la Delphi: *Gnoti se authon!*, pe care îl preia Socrate: *Cunoaște-te pe tine însuți!* ca primă lozincă a filosofiei. Eu cred că trebuie aplicată și popoarelor. Cunoaște-te pe tine însuți! Numai cunoșcîndu-ne, numai recunoscînd care a fost trecutul nostru, cunoșcîndu-ne tot trecutul nostru, vom fi în stare să pregătim și viitorul nostru. □

Fragmen din Conferința "Istoria, istoricii și rolul lor în societate", prezentată de profesorul Neagu Djuvăra la Centrul Cultural Francez pe 6 iunie 1996.
Titul apartine redacției.

NEAGU DJUVĂRA (1916) – Ph.D. in Law, Paris (1940). Diplomatic and Juridical Counselor of the Foreign Affairs Ministry. Professor of International Law and Economic History at the University of Nianney. Since 1991 Associated Professor at the University of Bucharest and Honorary Member of the A.D. Xenopol History Institute, Iași.

Riscul izolaționismului

LUCIAN BOIA

Two tendencies confront each other in the nowadays Romanian historiography: an autochtonist tendency and an European one. The historians belonging to the former remain attached to an obsolete formula, prolonging at the end of the 20-th century a 19 century-type history, amplified and deformed by the ideology of the Ceausescu era, a history that credits the evenimential perspective, the institutions of power and the nationalist discourse. These historians handle illusions as the objective character of the history (of course the history they produce) and the use of history as a defensive weapon for the Romanian rights (identifying their own discourse with patriotism). The generalization of such an attitude does not do anything else than to isolate Romania on a historiographic level. In fact, not by ideologized treatment of the history could the Romanian historians prove their patriotism but through the re-building of a modern and European historical school.

Că întreaga societate, istoriografia românească de astăzi este divizată. Unii istorici au intrat deja în Europa, sau nu au ieșit niciodată din ea, alții par a crede că ne putem descurca cu propriile resurse (chiar dacă acestea sunt împrumutate, părînd autohtone doar prin faptul că au fost împrumutate mai de mult, prelungind, la sfîrșit de secol XX, o istorie de secol XIX, amplificată și deformată de ideologia epocii Ceaușescu, o istorie care privilegiază înșiruirea evenimentială, instituțile puterii și discursul naționalist).

O istorie obiectivă?

O iluzie curentă privește necesara obiectivitate a istoriei. Or, istoria nu are cum să fie obiectivă, nu a fost și nu va fi niciodată. Această iluzie se sprijină pe altă utopie, anume că istoria ar avea vocația de a reînvia trecutul, de a-l reconstituî în întregul său sau cel puțin potrivit unei reduceri la scară fidelă întrul total originalului. În realitate, istoria este construită de istoric. Aceasta dă coerență și sens materiei istorice. El procedează la o triere a faptelor, care nu poate fi decât extrem de selectivă, ținînd seamă de imensitatea, practic infinitatea, materialului disponibil. Se va spune că alege, firesc, faptele importante. Dar ce înseamnă fapte importante? Selectarea și valorizarea lor variază în funcție de unghiul de abordare a trecutului. Chiar admînd, prin absurd, că faptele ar fi bine cunoscute în totalitate, ierarhizarea și legarea lor într-un sistem, deslușirea semnificațiilor, valorilor, sensului procesului istoric, reprezentă operații infinite mai delicate și susceptibile de nesfîrșite interpretări. Discursul va fi inevitabil diferit de la un istoric la altul, de la o generație la alta, de la o ideologie la alta, de la o cultură la alta...

Istoria nu înseamnă "refacerea" trecutului, ci discursul prezentului despre trecut, un discurs multiform și

în permanentă mutație (care presupune, evident, căutarea adevărului, tel al fiecarui istoric onest – doar că una este căutarea și alta atingerea unui iluzorii adevăr unic și incontestabil). Guizot remarcă, de altfel, cu un secol și jumătate în urmă, că există o sută de feluri de a face istorie. Adevăr banal, dar pînă la urmă nu chiar atîn de banal, odată ce mulți istorici par a nu-l pricepe, convingi de "unicitatea" și de dreptatea de nedepășit a propriilor abordări. Dincolo de iluzii, există în fapt un pluralism istorografic și, în genere, el corespunde pluralismului ideologic și politic, de fapt, perspectivei actuale din care privim trecutul – fiindcă, orice am face, nu putem privi trecutul decât din prezent.

Istoria ca discurs este un concept care stă prea puțin în atenția istoricilor români, dat fiind că pentru mulți dintre ei discursul se identifică cu istoria obiectivă, deci discursul nu mai există. De altfel, un handicap care trebuie depășit este lipsa de interes pentru teoria și metodologia disciplinei, situarea în afara dezbatelor de fond care se petrec astăzi în lumea istoriografică, neaderarea la multiplicarea demersurilor și perspectivelor istorografice. Cert este că istoricul produce un discurs, produce un *text*, iar acest *text*, cu tot ce înseamnă el ca *artificiu literar și încărcătură ideologică*, nu poate rămîne în afara unei exegize (pe care nici *Biblia* nu o poate refuza, dar un oarecare text istorografic!).

Neînțelegere a problemei sau simplă apărare a unor poziții dobîndite și care se simt amenințate, rămîne faptul că nu puțini sunt istorici (fără a mai vorbi de "istoricii" amatori sau improvizati) care refuză cu îndîrjire o asemenea dezbatere. Mă văd obligat să recurg la un exemplu precis, mai întîi pentru că îl cunosc din proprie experiență, dar totodată fiindcă mi se pare și deosebit de sugestiv. Centrul de istorie a imaginariului, care funcționează la Facultatea de Istorie a Universității din București, a avut "îndrăzneala" de a aborda diverse crîmpe

de discurs istoriografic românesc din perspectiva amintită, mai ales în sensul raporturilor dintre istorie și ideologie. A urmat un val de proteste, de fapt un atac în toată regula, răsunător orchestrat. Se poate discuta chiar despre *Biblie*, dar cum să discuți despre istorie! Misiunea istoricilor ar fi să recite cuminți lectia învățată! De remarcat că nu doar interpretările propuse sunt în cauză (ceea ce ar fi nu numai normă, dar chiar de dorit, fiindcă istoria presupune, după cum am arătat, puncte de vedere divergente), ci însuși procedeul folosit. Se contestă aşadar legitimitatea unei analize a discursului istoric, curent aplicată în alte istoriografii, pentru simplul motiv că istoriografia noastră, spunând adevărul, nu ar mai fi nimic de comentat. Se sugerează chiar, dacă nu se spune direct (într-o manieră amintind de denunțările dintr-o epocă nu prea îndepărtată), că istoricii care procedează astfel ar servi alte interese decât cele românești. Ne întrebăm și noi ce interese urmăresc, dar ce rezultate ar obține pînă la urmă (din păcate, nu numai pentru ei, dar și pentru noi toți), cei care practică izolarea demersului istoriografic românesc, rupându-l de curentele înnoitoare din istoriografia occidentală.

Istorie și patriotism

Într-o discuție improvizată cu cîțiva studenți români, Keith Hitchins, recunoscut drept cel mai de seamă specialist american al istoriei noastre, a avut surpriza să fie întrebăt dacă, american fiind, crede că poate trata obiectiv istoria românească. Persoana care i-a pus această întrebare indiscretă nu făcea decât să exprime o prejudecată, puțin frecventă în mediul studențesc, dar altminteri currentă, de fapt o dublă prejudecată. Mai întîi, aceea a vocației românești în reconstituirea obiectivă a istoriei. Perfect logic: nimeni nu este mai obiectiv ca atunci cînd vorbește despre sine însuși! Sub masca obiectivității, s-au petrecut și se petrec în continuare grave deformări ale istoriei. Fiindcă aici mai există o prejudecată, poate cea mai răspîndită și mai gravă decât toate cele pe care le discutăm acum, anume că istoria reprezintă o armă în apărarea drepturilor românești. Mulți sunt tentați să pună semnul egalității între un anume gen de discurs istoric și gradul de patriotism al fiecăruia. Patriotismul nu mai este măsurat după ce faci astăzi, cu adevărat, pentru țara, ci după discursul pe care îl și despre trecutul ei.

Nu ignorăm faptul că istoricii români au trebuit să răspundă unor atacuri de aceeași natură. Drepturile românilor au fost nu o dată negate prin istorie, prin istoria scrisă de alții, exemplul binecunoscut fiind teoria imigraționistă (susținută de istoricii maghiari) îndreptată împotriva apartenenței românești a Transilvaniei. Cine crede însă (într-un sens sau altul) că problema Transil-

vaniei se rezolvă prin istorie, se însală în mod penibil. Istoria nu schimbă o iota din faptul că Transilvania aparține României prin contestabila majoritate românească a populației ei și prin voință liberă a acesteia, după cum nu schimbă nici realitatea existenței unei minorități maghiare importante, căreia este firesc să i se recunoască drepturile specifice.

Instalîndu-se într-un complex de cetate asediată, cei care s-au considerat responsabili de apărarea drepturilor românești prin istorie, au căzut într-o cursă. Mai ales în "epoca Ceaușescu", misiunea principală a istoricii a devenit promovarea și apărarea drepturilor naționale și nu numai într-o replică în fond cuvenită, dată exagerărilor altora, ci prin acumularea unei suite impresionante de exagerări și plăsmuiri – de data aceasta, pur românești. Este o cursă în care –oricăt ar fi de neplăcut, trebuie să o spunem – nu a căzut istoriografia maghiară în ansamblul ei. Fără a renunța la propriile-i mituri istorice, dar fără a se închide în ele, aceasta a reușit să-si modernizeze demersul, într-o măsură sensibil mai mare decât istoriografia românească, prea mult tributară unui autohtonism susceptibil de a o izola. Jocul patriotismului istoriografic s-a întors împotriva noastră. Iсториография maghiară este mai prezentă și, în genere, mai bine cotată în lume decât istoriografia românească. Unora, din păcate, li se pare că răspunsul cel mai potrivit stă în continuare în exacerbarea naționalismului, chiar cu prejul situării în afara oricarei credibilități. Cînd se afirmă că națiunea română există din totdeauna sau că Vlad Tepeș a fost "împărat al Răsăritului", acestea sunt elucubrații care, generalizate, ne-ar elimina din cîmpul istoriografiei profesioniste.

Dar, chiar autohtonii mai puțin vehemenți ar trebui să înțeleagă că astăzi se manifestă o altă sensibilitate istoriografică și se practică un alt gen de discurs istoric. Este o istorie care se detașează decisiv de "cronică", în sensul unei abordări conceptualizate și de mai mare subtilitate intelectuală. Cum s-ar prezenta pe piața mondială un fabricant de locomotive cu abur sau unul de gramofoane?! Si în istorie ești receptat după aceleași norme: trebuie să ai ceva de oferit timpului tău și să vorbești același limbă cu interlocutorii. Dacă nu, ieșă din discuție,oricăt de patriotic te-ai fi intențile. Astăzi, patriotismul în istoriografie înseamnă să ne reclădim o școală națională de nivel european, cum am avut în prima parte a secolului. Nu o versiune ameliorată și amplificată a faptelelor trecutului ne va promova în lume, ci propria noastră calitate de istorici, de oameni capabili de a discuta inteligent probleme care se discută astăzi.

Un plus de spirit "autocritic" ar fi de dorit, și nu un simplu plus, deoarece spiritul autocritic trebuie căutat la microscop în discursul autohton despre istorie. Aflați "în

calea răutăților", se pare că am fi procedat mereu corect, în timp ce alții ne-au făcut tot răul. Cert este că am acumulat de-a lungul veacurilor și, din nou, în ultima jumătate de secol, o înțîrziere istorică regretabilă. Nu se pune problema să judecăm trecutul, ci să-l înțelegem. A elmina pur și simplu propria responsabilitate este o atitudine care denotă simplism intelectual și, mai grav decât atât, justifică o tendință periculoasă. Lipsa oricărui exercițiu sistematic de identificare a propriilor deficiențe lasă puține șanse remedierii lor și alegerii unui drum mai potrivit. O privire critică asupra propriului trecut (precum cea practicată de curentul junimist acum un secol) ar fi, cu toate riscurile unor exagerări în sens contrar, mult mai utilă românilor de astăzi, decât interminabila litanie naționalistă, reducătoare a istoriei la o suita de eroi, sfinti și fapte de glorie.

Comunismul: rezistențe politice și blocaje metodologice

În sirul prejudecăților și neîmplinirilor, nu putem să nu includem și mult prea reticentă abordare a epocii comuniste (fără a ignora, desigur, unele contribuții – totuși, prea puține!). Din nou, ne singularizăm printre curioasă atitudine. Oriunde, epoca mai apropiată de noi sfîrnește interesul, fiind în consecință parcursă cu mai multă insistență și masiv prezentă în producția istoriografică. La noi, centrul de greutate al istoriei contemporane s-a deplasat și s-a instalat în perioada interbelică, prelungită cu cel de-al doilea război mondial și primii ani postbelici, pînă la instaurarea comunismului. Douăzeci și cinci de ani de istorie sunt sensibil mai frecventă decât următorii cincizeci (a se vedea, în acest sens, manualele școlare ce abundă în detalii pentru prima perioadă și trec nepermis de repede peste cea de-a doua). Se lasă impresia, și probabil chiar se dorește să se lase impresia, că noi, astăzi, ne tragem din anii interbelici, nu din jumătatea de veac de comunism. În fapt, și o știm prea bine, purtăm întru totul marca epocii comuniste și nu putem înțelege nimic din România de astăzi dacă ignorăm acești cincizeci de ani. La un asemenea deziderat se răspunde adesea invocându-se lipsa unei suficiente perspective temporale (cu alte cuvinte, cercetarea comunismului rămîne în seama urmașilor), ca și insuficiența sau inaccesibilitatea materialului arhivistic.

De parte de noi gîndul că arhivele nu ar fi esențiale și că nu s-ar cuveni să fie cît mai larg deschise cercetătorilor epocii recente. Partea curioasă este însă că, metodologic, cercetarea românească pare să fi rămas, în bună măsură, la momentul 1900. Atunci se considera că fără

archive, fără documentul scris, nu se poate întreprinde nimic în istorie. De atunci și pînă astăzi, problematica și metodologia au evoluat considerabil. Gama surselor, ca și a problematicii, este nesfîrșită. Ajunge să menționăm *istoria orală*, de uz curent în Statele Unite și în Europa Occidentală. Iстории depind de izvoarele scrise deoarece, pentru cea mai mare parte a trecutului, raportul direct cu oamenii "reali" le este interzis. Orice istoric al Antichității ar renunța bucuros la un document scris, pentru o scurtă înțîlnire cu un contemporan al lui Pericle. Un asemenea privilegiu îi este însă refuzat. Singurii care îl au sunt istoricii ultimei jumătăți de secol. Este uluitor să constați cum cei mai mulți dintre ei se plâng de lipsa arhivelor, cînd au în față oameni vii, milioane de oameni care au traversat această epocă. Tratarea sistematică a unei multitudini de probleme pe baza anchetelor reale (dela regimul din închisori și pînă la deciziile luate în cercul puterii, fără a ignora viața cotidiană și multe alte subiecte) este nu numai posibilă, ci și absolut necesară. Tentative și însăptuiri există, dar mai curînd în alte zone decât cele ale istoriografiei profesioniste (de pildă, printre reporterii de la radio și televiziune, cel mai bun exemplu fiind monumentalul *Memorial al durerii*, al Luciei Hossu Longin). Iстория orală nu oferă, de altfel, singura-sursă alternativă. Discursul politic sau istoric, opera literară, presa, iconografia, arhitectură și urbanismul sunt alte cîteva repere care, în funcție de profilul fiecărei anachete, pot fi luate în considerație ca izvoare ale cercetării diverselor comportamente ale sistemului comunist. Obstacolele, prejudecățile și lacunele pe care am încercat să le punem în evidență dovedesc existența unui risc – care nu trebuie subestimat: de izolaționism istoriografic. Este riscul cufundării într-un discurs despre trecut tot mai diferit de preocupările reale ale societății europene de astăzi. Din fericire, rezistențele amintite nu caracterizează istoriografia românească în totalitatea ei. Cu cît ne apropiem de nucleul cu adevărat profesionist al domeniului și cu cît, pe de altă parte, coborîm spre generațiiile tinere, cu atât tonul european al discursului este mai ușor sesizabil. Nu avem altă șansă decât să intrăm în Europa, afirmație valabilă și pentru școala istorică românească. Ar fi însă păcat să intrăm mai greu și mai tîrziu decât alții. □

LUCIAN BOIA (1944) – He is Professor at the Department of History, University of Bucharest. His main fields of interests are Historiography, Modern History and the History of Imaginary.

Nu trageți în istoric!

FLORIN CONSTANTINIU

The article focuses on the great difficulty of being historian, during the transition period, in a country like Romania where, in absence of a democratic tradition, there is not an adequate framework for the historical debate and the intellectual primitivism of a large part of the public opinion engenders confusions and misperceptions.

The author points up some of the difficulties that confront the Romanian historian in his efforts to transmit the results of his investigation to the public.

La recentul Tîrg de carte am vorbit la lansarea lucrării, mai mult cu caracter memorialistic decât istoric, a lui Eugen Theodorescu, *Mișcarea legionară și Germania lui Hitler*, autorul fiind un fost membru al Gărzii de Fier, și la lansarea volumului *Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu*.

Prezentările celor două cărți s-au succedat la interval de cîteva minute. După terminarea celei din urmă manifestări, un domn m-a întrebat, vizibil iritat: "Cum este posibil să treceți (sic!) atât de repede și de ușor de la amintirile unui legionar la sfîrșitul tragic al unui comunist patriot?". Din discuția ce a urmat, am constatat că interlocutorul meu confundă prezentarea unei cărți cu adeziunea la o doctrină politică; mă crezuse legionar la editura Majadahonda³ și, apoi, fusese mirat să mă vadă comunista la editura Vremea. Metamorfoză prea rapidă de la un etaj la altul!

Incidentul mi se pare cu totul caracteristic – și de aceea mi-am îngăduit să-l relatez – pentru marea dificultate de a fi istoric în perioada de tranziție, într-o țară ca România, unde – în absența unei tradiții democratice – nu există nici un cadru prielnic pentru dezbaterea istorică și unde primitivitatea intelectuală a unei mari părți a opiniei publice generează confuzii de planuri și percepții greșite.

Încerc să schițez mai jos cîteva dintre dificultățile cu care se confruntă istoricul român în efortul de a transmite rezultatele investigațiilor sale marelui public.

Neîncredere și suspiciune

Istoria – se știe – nu este o știință experimentală. Adevărurile ei nu pot fi dovedite prin experiențe de laborator. Pe temeiul acelorași surse se pot susține interpretații diverse pînă la contradicție. Ca în toate domeniile de cunoaștere, și în cercetarea istorică efortul cognitiv nu se încheie niciodată, ci se reînnoiește prin surse inedite și prin interpretări noi. Concluzii ce pareau la un anumit moment

bine stabilite sunt înlocuite de altele, sprijinite pe o bază de informație mai amplă sau pe o analiză mai profundă.

Toate aceste date elementare nu sunt știute sau nu sunt luate în considerare de marele public. Obișnuit cu cei patruzeci și cinci de ani de activitate ai "Ministerului Adevărului" în cadrul regimului comunist, obișnuit cu rescrierea istoriei în funcție de interesele conjuncturale ale Partidului Comunist, "omul de pe stradă" vede în orice schimbare, rezultată din desfășurarea firească a procesului de cunoaștere istorică, o manevră destinată să servească un interes politic. Zadarnic i se explică de către cercetător că accesul la arhive, închise pînă acum, a dat la iveală date și știri noi – el bănuiește că se încearcă o "manipulare". "Cînd ați spus adevărul?", este o întrebare obișnuită, venită din partea celor care cred că, și după căderea regimului comunist, continuă să funcționeze "Ministerul Adevărului" în slujba diverselor partide.

Etichetarea politică a istoricului

De la suspiciune și pînă la convingerea că istoricul slujește un partid nu este decât un pas, rapid făcut, și urmat, de regulă, de reacții violente. Cine susține că actul de la 23 august a salvat România de la catastrofă și că regele Mihai a avut un rol capital la realizarea lui este pe loc taxat de monarchist. Afirmația că metodele folosite de Carol al II-lea pentru a combate Garda de Fier au ieșit din cadrele legale și au cunoscut forme incompatibile cu statul de drept atrage imediat eticheta de legionar. Cel care se aventurează să spună că România în timpul regimului Ceaușescu a jucat un rol important ca mediator în conflictul din Oriental. Mijlociu este acuzat de a fi nostalgic al regimului prăbușit în decembrie 1989, deși afirmația se întîlnește și în memorile Goldei Meir și a fost repetată recent, într-un interviu, de ambasadorul Israelului la București.

Astfel de reacții sunt încă scuzabile pentru că – după opinia mea – există cercetători care continuă "tradiția

istoricului de partid", moștenită de la vechiul regim; altfel spus, istorici a căror obiectivitate este întunecată de opțiunea politică.

Aprecieri tranșante

Poate cea mai izbitoare dovadă a manifestării cugenării primare care stăpînește la noi este percepția tranșantă a personalităților istorice în dublul înțeles al termenului; refuzul oricarei contradicții și viziunea în alb și negru.

În această perspectivă, nu se admite că o personalitate istorică a putut acționa corect într-o împrejurare și greșit în alta, că într-o anumită perioadă a îndeplinit un rol pozitiv, iar în alta un rol negativ. Ori icoană de sfînt, ori întruchipare malefică. Admiratorii mareșalului Antonescu, de pildă, nu admit că intenția sa de a obține "dezlegare" de la Berlin pentru a încheia armistițiul, după declanșarea ofensivei sovietice (20 august 1944), era o greșală; admiratorii lui Iuliu Maniu, în schimb, nu acceptă că, în 1941, cererea lui (susținută de Dinu Brătianu) de oprire a trupelor române pe Nistrul era o imposibilitate strategică și politică; în sfîrșit, admiratorii lui Pătrășcanu refuză să ia în considerare informările făcute de el ambasadorului sovietic la București, S.I. Kavtaradze, pentru a-și consolida poziția în partid. Orică observație critică la adresa unui "înger" al trecutului național sau orice apreciere pozitivă la adresa unui "demon" al același trecut, oricăr ar fi de fundamentată pe izvoare, stîrnește reacții iritate, însoțite uneori de acuzația de lipsă de patriotism adusă istoricului.

"Este în interesul nostru să spunem asta?"

O veche metehnă a istoricilor noștri, denunțată încă de Junimea, e că tot ce ar putea pune într-o lumină defavorabilă pe români sau ar subrezi pozițiile "naționale" în controversa precum cea despre continuitatea dacico-romană la nord de Dunăre, trebuie trecut sub tăcere. Constantin Noica remarcă, într-o conferință din 1943, că "O anumită sfială a făcut pe înaintașii noștri să nu pună sub ochii fiecărui școlar român, în chip special, capitolul din *Descriptio Moldavie* intitulat «Despre datinile românilor». Motivul? „Cantemir decretează: cu excepția unei religiuni drept credincioasă și a ospitalității, abia mai găsim ceva ce ar putea merita lauda la români". Aceste pagini cantemiriene nu sunt nici astăzi amintite elevilor și nici măcar studenților (cel puțin în anii cînd am făcut eu facultatea). Cum să spunem că avem defecte?

Cine se încumetă să spună că răspunsul lui Menumorut dat trimișilor lui Arpad este o creație a Notarului Anonim (care, evident, nu a dispus de textul stenografiat sau înregistrat pe bandă al voievodului!) riscă acuzația de "vîndut ungurilor"; cine susține că la noi au fost mascați și deportați evrei în anii 1941-1942 este considerat "vîndut evreilor" (nu e mai puțin adevărat însă că și cel care nu acceptă cifrele de la Muzeul Holocaustului din Washington este considerat antisemit).

"Patriotism în limitele adevărului", admirabilul principiu formulat de Mihai Eminescu și adoptat de Junimea, trebuie să devină principiu călăuzitor al istoricilor noștri.

Singura modalitate de a trata un bolnav este să i se spună de ce boala suferă; nu i se face un serviciu afirmând mereu că este perfect sănătos, pentru că atunci nu va aplica tratamentul corespunzător maladiei sale.

Dacă vrem cu adevărat ca societatea românească să ajungă la democrația autentică, atunci trebuie să dezvăluim pînă la capăt – oricăr ar fi de neplăcut – toate manifestările negative, toate metehnele și păcatele, de pe urma căror suferim și astăzi. Este o iluzie să se creadă că, ocultînd aceste fapte, ele vor rămîne necunoscute. Limitate sunt posibilitățile istoricului de a descoperi și rosti adevărul, nelimitată este capacitatea istoriei – ca efort de cunoaștere – de a cuprinde întreg adevărul. □

NOTE:

- Eugen Theodorescu, *Mișcarea legionară și Germania lui Hitler*, București, Editura Majadahonda, 1996.
- Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu*, București, Editura Vremea, 1996.
- Majadahonda – numele localității unde au murit, ca voluntari în armata lui Franco, Moța și Marin, în 1937.
- Constantin Noica, *Istoricitate și eternitate*, Editura Mircea Handoca, București, "Capricom", 1989, p. 32-33.

FLORIN CONSTANTINIU (1933) – He graduated from the History Department, University of Bucharest. Ph.D. in History.

Currently, he works as Senior Researcher at the Institute of History "Nicolae Iorga". He is specialist on the issues of the Second World War.

He authored the book *Romania și Pactul Molotov-Ribbentrop*.

Ieșirea din metatext

– istorie și teorie în România postcomunistă –

SORIN ANTOHI

Romania's weak tradition in historical theory and the communist mutation of historical studies resulted in the complete marginalization of abstract thinking on history. What came to replace genuine, professional historical theory was a rudimentary local version of Marxism, and later national-communist mythology. To this day, most Romania historians seem unable to break the hegemony of the "Party narrative", the master narrative, the metatext produced by Party historians and reproduced through education, propaganda, and the bulk of academic writings.

Sîntem încă prea aproape de 1989 pentru a putea aştepta o formulare teoretică a efectelor prăbuşirii comunismului de stat european asupra gîndirii istorice. Deocamdată, deşi reflectiile sistematice nu lipsesc (mai ales în spaţiul german), avem la dispoziţie mai curînd fragmentele unui discurs eterogen, făcute în special din ideologie, metafizică, istoriozofie şi etică.

Dar, să ne amintim, nici alte mari transformări istorice nu au fost prea repede conceptualizate. 1789, deşi inaugura mecanismul modern prin care "evenimentele", lectura lor hegemonică şi difuziunea populară a acestei lecturi erau telescopate, a cunoscut nenumărate interpretari concurente, sintetizate şi depăşite abia după 1970, în special după o celebră carte a lui François Furet, tradusă şi la noi, o culegere de studii bazată pe o nouă viziune supră surselor, pe analizele unor iluştri antecesorii (Michelet, Tocqueville, Cochin) şi contemporani.

Holocaustul, ale căruia teoretizări clasice au apărut încă din anii '50, este în prezent rediscutat: nici modelul tradiţional (epitomizat de Yerushalmi), nici modelul filosofic, inspirat de critica radicală a modernităţii (de la Walter Benjamin, prin Hannah Arendt, la Zygmunt Bauman), nu mai satisfac pe unii gînditori radicali (ca Dan Diener şi Jonathan Webber).

După aproape şapte ani, s-ar părea că începem totuşi să găsim şi elementele viitoarei înțelegeri a lui 1989, cel puţin prin excluderea unor propuneri intelectuale evident răitate. Astfel, este greu de crezut că știinţele sociale vor reveni curînd la ambişii istoriciste (în sensul dat de Popper termenului) sau la alte încercări de a descoperi legile istoriei: sovietologia, istoricismul prin contaminare cu obiectul său de studiu şi în acord cu logica Războiului Rece, nu a prevăzut colapsul sistemului pe care îl studia. În aceeaşi ordine de idei, inflaţia panseurilor expeditive pe teme istorice a sfîrşit într-o binemeritată deri-

ziune universală după abuzul mediatic de referinţe la paradigmă ca acel cocktail vernacular de Hegel (*via Kojève*), *Pax Americana* şi *wishful thinking* din scrierile lui Fukuyama, sau ca versiunea dată de Huntington unor clișee filosofico-istorice deja dubioase în vremea lui Ratzel ori Spengler.

Ce se întâmplă în istoriografia noastră?

Mai întîi, trebuie reamintit că, dacă exceptăm pasajele metadiscursive ale marilor autori, pledoariile, improvizaţiile diletanţilor şi proiectul lui Iorga de a da o "istoriologie", istoricii români au propus două teorii ale istoriei, prin A.D. Xenopol şi Neagu Djuvara, în cărţi care nu au fost încă traduse în română şi sunt, practic, ignore de breaslă. Două teorii ale istoriei într-un secol, într-o cultură saturată de referinţe istorice, nu este totuşi excesiv.

Apoi, transformarea stalinistă a lumii academice româneşti a devastat cu predilecţie domeniile umaniste cu vechiă teoretice, care nu şi-au mai revenit decât parţial, începînd cu jumătatea anilor '60.

Sociologia, psihologia şi pedagogia au fost alternativ dezinstiţionalizate şi reabilitate în forme mutante, preocupările teoretice şi metodologice subzistînd cu mare dificultate. În facultăţile de istorie, epurările au îndepărtat, cel puţin temporar, pe acia care încercau abordări mai teoretice, reducînd preocupările de teorie a istoriei la eforturi penibile şi superficiale de a împăna cele mai pedestre compunerii cu dogmele clișeizate ale materialismului dialectic şi istoric, treptat sufocate şi ele de poncifele emergente ale naţional-comunismului.

Pînă astăzi, dimensiunea conceptuală şi teoretică a istoriografiei româneşti a rămas precară, fiindcă mutaţia canonului disciplinar a fost operată şi este în continuare

reprodusă exact de profesioniştii approximativi ridicaţi în condiţiile stigmatizării şi marginalizării teoriei. Pentru aceştia, adevărul istoric se abîne de la orice fel de teorie, chiar de la conceptualizarea unor fenomene, ba chiar şi de la generalizările inevitabile; doar faptele contează, doar reconstituirea detaliată şi robace a detaliilor, în numele unei naive credinţe, potrivit căreia Adevărul – unic, etern şi imanent – aşteaptă în documentul inedit, iar publicarea toreană a surselor şi naratiunile stîngace, fragmente metonimice dintr-o saga etno-naţională, sunt singurele forme de activitate ştiinţifică serioase.

Oarecum previzibil, anii '90 nu au schimbat radical situaţia teoriei istoriei la noi, cu atât mai mult cu cît desăvîrşirea secţiilor de istorie de cele de filosofie, salutată ca o izbăvire, a transformat o conlucrare instituţională naturală (deriva ei contraproductivă sub comunişti nu o face mai puţin legitimă şi necesară) într-o excentricitate. Numărul cursurilor de teoria istoriei este foarte redus, plasarea lor în curriculum este marginalizată, iar studenţii care le urmează sunt uneori vînaţi de titularii disciplinelor obligatorii şi astfel descurajaţi.

Apropiata introducere a sistemului de credite ar putea, în ciuda caracterului său biocratic şi "original" (universitării care au predat în universităţi străine nu au fost consultaţi seriós în vederea proiectării şi punerii în operă a acestei reforme), stimula mobilitatea unora dintre studenţi, precum şi participarea lor la cursurile *cross-listed*, care îl obligă pe profesor să-şi regîndească materialul în interesul unui "public" interdisciplinar. Urmînd acest scenariu optimist, actuala opozitie stupidă, *fapte versus teorie*, nu s-ar mai susţine, iar istoriografia noastră s-ar apăra tendenţial de universal de discurs al istoriografiei occidentale. Pentru ca apropierea să aibă şanse, ar trebui ca istoricii români să înveţe cumva că voga filosofilor speculative ale istoriei a trecut, iar ceea ce iau ei – din ignoranţă – drept "speculaţii" inutile şi arbitrale sunt, de multe ori, construcţii teoretice riguroase. Bineînteleş, pentru a înțelege asemenea paragrafe, texte sau cărţi, este nevoie de o serioasă iniţiere tehnică, de achiziţia laborioasă a unui metadiscurs.

Metatextul hegemonic

Pînă atunci, cred că majoritatea textelor istoriografice româneşti vor rămîne ceea ce sunt: etape discursivee ale unui metatext hegemonic – vulgata etno-naţională. Forma lui perfectă este desigur "sinteza" istoriei naţionale care deschide programul Partidului Comunist Român din 1974. Acele pagini, scrise într-o foarte curgătoare limbă de lemn, făceau din istoria noastră, de la ori-

giini pînă în prezent, un continuum organizat teleologic, "corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice". Pe scurt, se spunea: "Întreaga istorie a poporului român se înfăţişează ca istoria unor necontente lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate şi dreptate socială, pentru apărarea fiinţei naţionale şi neutralitate, pentru progres şi civilizaţie".

Dacă scoatem lupta de clasă – sintagma, nu principiu –, obţinem schema profundă a celor mai multe texte istorice româneşti de după 1989, de la manualele şcolare la publicaţiile academice, de la lucrările de licenţă şi de grad didactic la lucrările pentru concursurile de admitere în facultăţi sau de ocupare a unui post didactic. Tot ce este heterodox în raport cu acest canon este privit cu suspiciune, rămînd de regulă fără ecou.

În ceauşism, intertextualitatea dintre metatextul menzionat şi textele istoriografice era una obligatorie; în orice caz, era o excelentă reţetă oportunistă.

Astăzi, accasta din urmă este practicată senin şi imparţial, ceea ce poate sugera tristul gînd că autorii au interiorizat-o. Pînă când metatextul hegemonic nu este deconstruit, iar mai multe discursuri alternative nu se impun, toată discuţia despre nivelul istoriografiei noastre este inutilă.

Vom rămîne cu ce avem: o mică elită istoriografică modernă şi "europeană", care îşi negociază din greu poziţiile şi programele în sistemul academic, în absenţa unor standarde profesionale riguroase. Faptul că ei există, în toate centrele universitare şi în cam toate domeniile de cercetare, este îmbucurător. Problema este ca ei să reprezinte normă, nu excepţia. □

SORIN ANTOHI (1957) – Degrees in English, French (Iasi) and History (Paris).

He taught at the University of Michigan Ann Arbor. He co-directs the Independent Center for Social Studies and Surveys, Bucharest.

Currently, he teaches East Central European and Philosophy of History at the Department of History, University of Bucharest.

Eșecul modelului sovietic

IVAN T. BERENDT în dialog cu STELIAN TĂNASE

Ivan T. Berendt este profesor de istorie economică și director al Centrului de Studii Europene și Rusești al University of California, Los Angeles. Fost președinte al Academiei Ungare de Științe și președinte al Comitetului Internațional de Științe Iсторические.

A publicat 21 de cărți cu privire la istoria Europei Centrale, printre care *Economic Development in Central Eastern Europe in the 19th Century* (1974, Columbia University Press), *Industrialisation at the European Periphery* (1986, Cambridge University Press).

Stelian Tănase: Cum ați putea descrie orientarea economică a Europei Răsăritene după ocuparea sovietică?

Ivan T. Berendt: Contextele politice și sociale sunt desigur foarte importante, dar ceea ce încerc să fac este să analizez *longues durées*, tendințele lungi din aceste țări (mai puțin Cehoslovacia), care nu au fost industrializate încă din cel de-al doilea război mondial. Modelul sovietic a oferit un fel de schemă de industrializare acestor țări. În parte, această schemă a fost impusă acestor țări, dar alte state balcanice, precum Iugoslavia sau Albania, care au urmat linii independente, au adoptat această politică de industrializare forțată și de acumulare de capital. A fost o încercare tragică. A fost o încercare fantastică, cu multe sacrificii, oamenii au suferit extraordinar de mult și pînă la urmă proiectul modernizării a esuat. Astfel, aceste țări au pornit din periferia Europei și au rămas, după un secol, tot la periferie. Ele au devenit industrializate, dar modelul industrializării a fost perimat. Cențurile tehnologice structurale moderne ale perioadei de după cel de-al doilea război mondial nu au fost adoptate.

De fapt, înapoierea a fost reintrodusă într-un mod diferit, pentru că din țări agricole ele au devenit țări industrializate, dar modelul industrializării lor era perimat și nu au devenit competitive pe piața mondială. De la jumătatea anilor '70, această tentativă de ajungere din urmă a esuat. De asemenea, în perioada anteroară progresul a fost destul de rapid și unele schimbări permanente și importante au caracterizat aceste țări.

După părerea mea, cea mai importantă consecință pozitivă a acestei jumătăți de secol a fost transformarea

socială, deoarece aceste țări erau "rurale", cu o țărănimă înapoiată, needucată, iar ierarhia socială era foarte asemănătoare sistemului castelor. Astfel, mari pături ale societății au fost realmente excluse din societate. Această jumătate de secol, într-o manieră crudă și brutală, a eliminat anumite straturi dar, în același timp, a distrus această ierarhie rigidă a societății și cred că a deschis anumite căi spre viitor. Aceasta este, după părerea mea, rezultatul regimurilor postbelice.

Azi, sarcina economică este uriașă și aceste țări trebuie să pornească, practic, de la zero. Încerc să compar transformarea tehnologică de după cel de-al doilea război mondial, deoarece ceea ce s-a întâmplat a fost cu siguranță cea de-a cincea revoluție industrială, care a creat o nouă eră tehnologică. Vechiul regim tehnologic a fost în totalitate înlocuit de unul nou. Computerizarea, fisiunea nucleară, noile surse de energie, noile tehnologii au apărut treptat de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Marea ruptură s-a produs la jumătatea anilor '70, când a apărut computerul personal ca un fapt simbolic al uriașei schimbări tehnologice. Iar țările comuniste, izolate aproape ermetic, separate de lume, nu au putut urma această cale. Astăzi se pune această uriașă sarcină: de a ajunge din urmă structura modernă, antreprenorială, de a crea instituțiile capabile să urmeze tendințele tehnologice moderne.

Acest tip de regim a început în a doua jumătate a anilor 40, iar proiectul a fost de a moderniza niște societăți rurale. Vă cer o definiție a societății moderne: ce este o societate modernă? și în al doilea rînd – cum funcționează proiectul modernizării comuniste și care este diferența dintre o modernizare normală, burgheză și modernizarea comunistă?

Termenul *modern*, *modernitate* sau *modernizare* și-a pierdut complet semnificația și noi îl folosim într-un sens foarte larg. Putem adopta acest termen în legătură cu secolul al XIX-lea și, de asemenea, în legătură cu secolul al XX-lea. În această perioadă, de după cel de-al doilea război mondial, dacă vorbesc despre modernizare socială, cel mai important *trend* internațional a fost înlocuirea vechii societăți de clase a secolului al XIX-lea de către o societate a clasei de mijloc.

Cred că acesta a fost cel mai important rezultat al dezvoltării sociale în perioada postbelică. Statele Unite, care erau cea mai bogată țară, au atins acest ciudat și important punct de cotitură în 1965, cînd, pentru prima dată în istorie, într-o țară, clasa mijlocie a devenit majoritatea societății. Nu muncitorii, nu țărani sau alte grupuri, ci clasa mijlocie. Astăzi, doar alte cîteva țări avansate au ajuns treptat la acest nivel. Acum clasa mijlocie este esențială, aceasta este orientarea cea mai importantă a secolului al XX-lea.

Dacă ne întoarcem în istorie, ridicarea clasei de mijloc moderne a început în anii '70 ai secolului al XIX-lea, clasa de mijloc modernă însemnând așa-numitele "gulere albe", intelectualii, funcționarii publicii. Astăzi, în societățile cele mai avansate, muncitorii industriali reprezintă numai 15% din populație, încît două treimi din societate aparțin clasei mijlocii.

Ce s-a întâmplat în realitate în Europa Centrală a fost ceva diferit. Din aceste societăți țărănești a apărut un fel de societate industrială muncitorescă de tipul celei aparținând secolului al XIX-lea; țărăniminea a început să se reducă, ceea ce – vorbind din punct de vedere istoric – este o tendință pozitivă deoarece în cele mai avansate societăți industriale europene existau cel puțin 15 procente din populație la țară, dar în alte țări ea reprezenta între jumătate și două treimi din societate. Este cazul României, Poloniei, Bulgariei. Numărul muncitorilor industriali, "gulerele albastre", a crescut enorm; ei reprezentau cel puțin jumătate din societate în anii '60-70. Astfel încât societatea de clase, într-o manieră diferită, a fost menținută, iar clasa mijlocie modernă s-a dezvoltat, desigur, dar a rămas o minoritate. Pentru a ilustra această tendință, în Bulgaria, care a fost una dintre țările cele mai înapoiate din regiune, clasa mijlocie existase încă de cel de-al doilea război mondial: ea reprezentase 8% din populație. În anii '70-80 reprezenta 25-27%. Clasa de mijloc s-a dezvoltat, dar nu potrivit nivelelor occidentale, pentru că societatea era diferită. Serviciile în aceste societăți răsăritene au rămas foarte înapoiate. Preferința a fost industrializarea cu orice preț, cu orice mijloace, iar populația angajată în servicii a rămas, relativ vorbind, limitată, de la 30 la 45 de procente din populație.

Cred că modernizarea socială a fost legată de modernizarea economică și a urmat acest drum greșit cu consecințe amestecate. Unele elemente au fost pozitive, precum reducerea țărănimii și apariția clasei de mijloc, dar principala tendință a fost un fel de păstrare a societății de clasă de tip secol XIX în locul unei societăți a clasei de mijloc. Trebuie să adaug că încercând să analizez perioada de transformare, ultimii cinci-șase ani ai acestor societăți, tendința socială nu este nici ea prea promițătoare, parțial pentru că pragul sărăciei a crescut extrem de mult și pentru că slaba așa-numită clasă de mijloc din aceste țări s-a prăbușit. Pozitiv este faptul că s-a ridicat o nouă clasă antreprenorială, dar majoritatea societății a decăzut, ceea ce este un semn rău pentru viitor.

Comuniștii au eşuat în modernizarea societăților est-europene. Credeți că este o problemă de concepție sau una de practică a elitelor comuniste?

Cred că ambele au avut un anumit rol, deoarece concepția a fost greșită, a fost o concepție de secol XIX, iar industrializarea fost și ea una de tip secol XIX. Ideea de a crea o societate modernă a existat, desigur, dar structura reală a concepției care stătea în spatele ei era învechită.

Din acest punct de vedere, concepția și practica au fost la fel de greșite. Au existat, desigur, și elemente bune în încercarea de modernizare și cîteva rezultate bune, după cum am spus. Educația a fost o adeverărată revoluție, după părerea mea, deoarece în aceste societăți nici măcar învățămîntul primar nu exista în proporție de sută la sută, iar învățămîntul secundar era unul elitist. Chiar și în cele mai avansate țări ale zonei central-est-europene, în cel mai bun caz procentul celor care au urmat învățămîntul secundar era de 10% și acum este practic 100%. Revoluția educațională este o transformare socială majoră care speră să creeze un viitor mai bun.

Aș vrea să mă întorc la istoria politică a Europei postbelice. Ce credeți despre revoltele din Ungaria și Polonia în anii '50, despre schimbările ce au urmat?

Au fost mari evenimente istorice care au arătat dezaprobarea față de tipul de regim sovietic, mai ales în Polonia și Ungaria. În Polonia, o serie de revolte au urmat una celeilalte, astfel încât Polonia fost țara celei mai violente opozitii. Polonezii nu au acceptat niciodată cu adevărat sistemul. În primul rînd, așa-numitul "octombrie polonez" 1956, cazul Gomulka, a fost consecința revoltei muncitorilor din Poznań. Apoi, în 1968, la Varșovia, revolta studenților, în 1970, din nou revolta muncitorilor, din nou în 1976, revolta muncitorilor, apoi în 1980. Această serie de opozitii a dus la formarea Solidarității, care a reprezentat majoritatea populației, deoarece milioane de oameni s-au alăturat Solidarității. Polonia a reprezentat o rezistență permanentă. Ungaria, nu. Ungaria a avut revoluție din 1956, dar aceea a fost un caz extrem. A fost un adevărat război împotriva Uniunii Sovietice. Timp de 10 zile, regimul s-a prăbușit, sistemul multipartit a fost reintrodus, armata sovietică a fost retrasă din Budapesta. Și, cînd a două invazie sovietică a zdrobit revoluția, ea a avut o mare și permanentă consecință. Încât regimul Ka-

dar, după cîțiva ani de represiune crudă și foarte sîngeroasă, nu a putut să se reîntoarcă la perioada stalinistă. Ungaria devenită pînă cea mai liberală, mai puțin opresivă și cea mai orientată spre reformă din întreaga regiune. Întreaga reformă Kadar și-a avut rădăcina în 1956. Anul 1956 a reprezentat o lecție pentru regimul sovietic, pentru conducerea sovietică care i-a permis lui Kadar să facă anumite lucruri care nu au fost deloc permise în alte țări. Astfel, sovieticii au permis Ungariei să introducă reformă economică, iar reformă economică, în mod gradat, a distrus economia centrală planificată în Ungaria. Iar înainte de colapsul regimului a permis introducerea unui fel de economie de piață. De asemenea, privatizarea a apărut deja, o treime din produsul național brut provine din economia de piață înainte de căderea regimului.

În Polonia și Ungaria, revoltele au subminat regimul. Acest lucru nu s-a întîmplat în alte țări din diferite motive. Dacă se acceptă că există anumite caracteristici naționale, în anumite perioade istorice, atunci cehii nu sunt oameni care să se revolte în mod violent. Ei nu s-au opus cînd germanii au ocupat Cehoslovacia, ei nu s-au opus cînd rușii le-au ocupat țara. Polonezii au opus întotdeauna rezistență, cehii nu. Desigur, ei au manifestat această rezistență pasivă, care își are importanța ei, dar nu a existat o rezistență de tip militar.

Cele mai multe dintre țările balcanice, ca Albania sau Iugoslavia, care nu s-au revoltat niciodată împotriva regimului, au cîștigat probabil cel mai mult de pe urma acestuia. Cu cît o țară era mai înapoiată, cu atî putea profita mai mult de pe urma sistemului sovietic. Astfel, sănătatea sănătoasă a contat foarte mult pe tipul sovietic de modernizare. Albania și Bulgaria au profitat cel mai mult, au avut rezultate mai importante decît în Ungaria și Cehoslovacia. Astfel, din diferite motive, aceste țări nu s-au revoltat. Dar cînd regimul a fost subminat în Polonia și Ungaria, atunci a fost un fel de *efect al dominoului*, cum i se spune adesea, cînd, brusc, Germania de Est, Cehoslovacia, Bulgaria s-au transformat, iar România a explodat. Aceasta a fost singura revoluție adevărată în 1989, deoarece în alte țări nu a existat revoluție ci, mai degrabă, un fel de negocieri pașnice. Doar în București și Timișoara a existat acest scenariu al revoluției; pentru că presiunea era atî de mare, opresiunea era atî de dură, trebuia să explodeze. Nu era nici o cale pentru negociere cu elita aflată la putere.

Comuniștii au fost, de fapt, neo-traditionaliști. Ei au distrus structura burgheză a societății, atî în România, cît și în Ungaria, au impus structura ierarhică și au distrus societatea civilă. Ce credeți despre reacțiile societăților Europei Răsăritene la comunism?

Cum explicăți căile atî de diferite ale Ungariei și României?

Cred că Ceaușescu, ca și alți lideri comuniști, Enver Hoxha în Albania și Husák în Cehoslovacia după 1968, a dus țara sa pe o altă linie decît cea urmată de Polonia și Ungaria. O linie foarte conservatoare, neo-stalinistă. În România – ca și în Albania – conducerea de partid a vrut să cîștige independența față de Uniunea Sovietică, în parte pentru a rezista orientării reformiste a lui Hrușciov. România a fost cazul tipic de rezistență împotriva ordinului lui Hrușciov de destalinizare și un regim naționalist stalinist a fost consolidat în România. Neostalinismul a fost menținut în țară, înțînd în afară Rusia și influența rusească, în timp ce după 1956 Ungaria a trebuit să facă față unor reforme radicale majore pentru a recîștișa acceptarea populației. Astfel, regimul nu putea rezista. Nu poți menține un regim prin mijloace de opresiune. Ai fie un entuziasm naționalist (și acesta a fost stalinismul

A fost o simplificare a perioadei Războiului Rece afermării că toate aceste țări sunt la fel. Ele nu au fost niciodată la fel – istoria a fost diferită, structurile sociale, economice au fost diferite. Desigur, există asemănări, pentru că întreaga regiune cuprinde țări agricole, rurale; dar, 500 de ani de ocupație turcească a schimbat societatea bulgară, iugoslavă sau albaneză atî de mult încât faptul nu poate fi ignorat atunci cînd sunt comparate cu Cehoslovacia sau Polonia. Structura politică a fost diferită în aceste țări. În Cehoslovacia a existat o puternică mișcare liberală în epoca modernă, inclusiv un partid comunist legal, un puternic partid social-democrat, care nu a existat niciodată în alte țări din regiune. Istorici vorbind, chiar și structura partidelor țărănești a fost diferită. În Ungaria, un adevărat partid țărănesc a apărut abia în anii '30, în Cehoslovacia partidul agrarian a fost un partid burghez și nu unul țărănesc. România a avut un puternic partid țărănesc în perioada interbelică, cu lideri populiști de tip Mihalache. În Polonia, de exemplu, deși majoritatea populației erau țărani, nu a existat un puternic partid țărănesc. Există și uriașe diferențe culturale și religioase. Catolicismul în Polonia, Croația sau Slovacia este foarte important ca "bagaj" cultural, spre deosebire de ortodoxismul altor țări din regiune sau de elementele protestantismului din Ungaria sau Cehia. Aceste diferențe s-au manifestat și în timpul perioadei comuniste și au încă un rol important în transformarea majoră. De exemplu, atitudinea antreprenorială nu este aceeași. Unele țări au tradiții mai bune în sens antreprenorial, altele nu. Cred că toate aceste diferențe vor ieși la iveală și, în ciuda acestor principale sarcini comune, răspunsurile vor fi mai degrabă diferite.

Cum explicăți căile atî de diferite ale Ungariei și României?

Cred că Ceaușescu, ca și alți lideri comuniști, Enver Hoxha în Albania și Husák în Cehoslovacia după 1968, a dus țara sa pe o altă linie decît cea urmată de Polonia și Ungaria. O linie foarte conservatoare, neo-stalinistă. În România – ca și în Albania – conducerea de partid a vrut să cîștige independența față de Uniunea Sovietică, în parte pentru a rezista orientării reformiste a lui Hrușciov. România a fost cazul tipic de rezistență împotriva ordinului lui Hrușciov de destalinizare și un regim naționalist stalinist a fost consolidat în România. Neostalinismul a fost menținut în țară, înțînd în afară Rusia și influența rusească, în timp ce după 1956 Ungaria a trebuit să facă față unor reforme radicale majore pentru a recîștișa acceptarea populației. Astfel, regimul nu putea rezista. Nu poți menține un regim prin mijloace de opresiune. Ai fie un entuziasm naționalist (și acesta a fost stalinismul

naționalist în unele țări), fie o orientare către reforme, pe care a creat-o Kadar, rămînd cu totul loial Uniunii Sovietice. Astfel, Kadar a fost un reformator conservator, și nu unul radical. Din fericire pentru Ungaria, au existat cîțiva reformatori foarte talentați, încât regimul Kadar a fost creat, în parte, împotriva lui Kadar de cei care voiau să continue reformele folosindu-se de Kadar, ca umbrelă politică, cu loialitatea sa absolută față de Uniunea Sovietică. Cu pragmatismul său, Kadar putea accepta anumite reforme progresiste și garanta succesul reformelor partiiale. Dar orientarea reformistă avea propria sa logică internă și un fel de progres permanent a caracterizat acest trend în Ungaria de la jumătatea anilor '60 și pînă la sfîrșitul anilor '80, bineînțele cu sușurile și coborîșurile lui. Regimul lui Ceaușescu, ca și Albania lui Enver Hoxha, a fost înghețat în vechile structuri, fără nici o restrucțuire sau reformă majoră, păstrînd flamura naționalistă ca pe un fel de mijloc de legitimare. Enver Hoxha spunea în totdeauna: "Noi suntem cu totul independenti de Uniunea Sovietică, sistemul nu a fost impuls, noi am decis, noi am ales"; a existat un fel de sprijin popular. Ceaușescu a fost popular într-o anumită perioadă deoarece a urmat linia independentă, nu a participat la intervenția militară din Cehoslovacia. Deci, în acea perioadă a avut o bază internă proprie și o reputație internațională.

Ce avem, acum, după căderea projectului modernizației comuniste?

În primul rînd, nu am vorbit despre alt aspect al problemei. Structura politică a fost, desigur, cea mai importantă greșeală a regimului: tipul monolitic al structurii politice, lipsa democrației politice moderne, a sistemului parlamentar...

Dacă vrem să modernizăm o zonă, trebuie să facem toate eforturile care au avut, de fapt, rezultatele uriașe din ultimii cinci-sase ani, să introducем aceste instituții democratice moderne care nu au existat în Europa Centrală și Răsăriteană nu numai în ultimii 50 de ani, dar nici înainte. Foarte puțină experiență a existat în zonă cu privire la sistemele parlamentare democratice moderne și la societatea civilă. Este un ideal, este un foarte lung proces, nu este o problemă de cinci, zece sau chiar cincisprezece ani, este o problemă de generații.

Dar trebuie să începem acest proces acum, făcînd mari eforturi. Bazîndu-se pe transformarea politică, structurală, zona ar putea încerca să folosească tehnologii și structuri moderne. Aceste țări aparțin încă periferiei europene, sunt sărace, acumularea de capital este scăzută. Cu siguranță, fără investiții străine, tehnologia modernă nu va fi introdusă. Investiții străine, după cum suntem, nu sunt multe în regiune. Nici măcar țări precum Ungaria,

Polonia și Republica Cehă nu reușesc să atragă suficiente investiții. Altele – ca România, Bulgaria – nu au aproape nimic. De exemplu, într-un singur oraș duărean din Ungaria s-a investit mai mult decît în România și Bulgaria împreună.

Nu este doar o problemă politică. Există numeroase zone cunoscute ale lumii pentru investitorii occidentali și ei preferă să investească în aceste zone sigure, cunoscute: în America Latină, în Asia, unde salariile sunt foarte mici, piața este cunoscută, unde au deja infrastructuri. Mi-e teamă că această zonă nu prea contează pentru mărele fluxul al surselor străine și ar trebui să încercăm să convingem lumea occidentală că o nouă versiune a Planului Marshall ar fi necesară.

Trebuie să spun că nu suntem foarte optimist privind succesul acestei transformării moderne. Adevărată soluție ar fi o acceptare de către Uniunea Europeană, dar, după cum suntem, a început un proces foarte lent și există o uriașă opoziție din partea statelor ce s-au alăturat de curînd, țările mediteraneene; de asemenea, Franța se opune. Unele țări, precum Germania și Marea Britanie sunt pentru, dar acest lucru nu s-a decis încă. Si chiar dacă se va înțimpla, el va include cu siguranță doar cîteva țări, acele țări care din punct de vedere politic, strategic, sunt mai importante pentru restul celorlalte; pentru a folosi o expresie foarte francă: cele care ar putea crea o zonă-tampon între o Rusie haotică și Balcanii haotici, astfel încât Uniunea Europeană să-și salveze cele mai bune produse. Aceasta este părerea mea despre interesul occidental față de includerea acestor țări în Uniunea Europeană sau în NATO.

Cîteva țări ar putea fi acceptate în 15 ani, nu înainte de acest răstimp, dar cele mai multe dintre țări nu vor fi deloc acceptate. Dacă vorbești cu oficiali ai Uniunii Europene, ei spun în mod deschis că această problemă nu se află deloc pe agenda lor de lucru. Dacă aceste țări vor rămîne în afara Europei, ceea ce înseamnă Uniunea Europeană, atunci ele vor avea o mică sansă să ajungă din urmă restul, pentru că singure este aproape imposibil să reușească. Dar dacă vor fi acceptate, aşa cum vedem în cazul Spaniei, Portugaliei sau Irlandei, țări înapoiate care, mai mult sau mai puțin, au fost la același nivel cu Europa Centrală în urmă cu 20-30 de ani, acum ajung repede din urmă pe celelalte. Irlanda, de cînd a fost acceptată, a ajuns la un înalt nivel economic. Toate aceste țări se dezvoltă acum foarte rapid. Si acest lucru se va înțimpla cu țările central-est-europene dacă ele vor fi acceptate.

Los Angeles, aprilie 1996

O eroare strategică

GABRIEL IVAN

Declanșată în urmă cu un secol în articolele lui Mihai Eminescu, discuția asupra politicianismului a stat, aproape în permanență, sub semnul lamentării moralizatoare. Toate păcatele democrației românești au fost puse timp de mai bine de o sută de ani pe seama acestui viciu etic definitoriu pentru o întreagă clasă conduceatoare incapabilă să-și asume măreția momentului, cauza neamului, nevoile poporului etc. Studiul clasic dedicat de Rădulescu Motru acestui subiect, dar și întreaga literatură realistă modernă de la Caragiale pînă la Rebrenu, au așezat se pare definitiv problema polititicanismului pe terenul raportului dintre politică și morală: "lipsa de principiu" devine pentru România un factor de subdezvoltare mai semnificativ decît plasarea ei la periferia sistemului capitalist mondial sau absența culturii politice democratice. Imprecațiile și sudalmele stîrnite de "cangrena politicianistă" în paginile arhanghelilor intelectuali ai dreptei interbelice sint și ele rezultatul intransigenței morale; stimabilă în sine, dar desigur exacerbată și dăunătoare atunci cînd se exercită într-un domeniu impropriu, cum este cel al reflectiei și acțiunii politice.

Toate atacurile propagandei marxist-leniniste, și în această categorie trebuie incluse și romanele lui G. Călinescu sau Petru Dumitriu, tîntesc și ele, bineînțeles fără să asuma în mod explicit posteritatea eminesciană, malformațiile de caracter ale acestei clase politice răvășită de "criza morală care scutură întreaga societate capitalistă". Din aceeași perspectivă inflamată de canoanele stilistice ale eseului, de umorile personale, de deziluziile acumulate după revoluție și, nu în ultimul rînd, de acel obicei național de a vedea doar pămul din ochiul vecinului, au abordat chestiunea diversiilor condeieri ai presei actuale care nu obosesc în a anatemiza indivizi, grupurile sau partidele care sacrifică, uneori în numele eficienței, fibra morală a politicului. Punctul lor de vedere nu trădează nici modalitatea tradițională în care a fost tratată pînă azi tema politicianismului, nici etimologia termenului. Acesta provine, probabil, din cuvintele franțuzești *politicien* = politician intrigant, care nu-și urmărește decît propriile interese; *politicaillerie* = politică joasă, meschină; *politocard* = caracteristică a unui politician fără scrupule.

Nu voi pleda în paginile care urmează pentru ruptura dintre morală și politică. Amoralismul programatic este probabil la fel de nepotrivit în acest cîmp de discuție ca și moralismul plîngăios, dezabuzat sau fulu pe care îl aminteam mai sus. Nu voi produce, ca atare, o apologie a politicianismului, ci o încercare de a repune problema în-

tr-o lumină dacă nu mai adevărată, cu siguranță mai utilă celor interesați.

Politologia pare să-și fi regăsit, la sfîrșitul anilor '60, datorită cercetărilor întreprinse în spațiul anglo-saxon, condiția sa originară, impusă de părintele ei fondator, Nicolo Machiavelli, de știință practică sau expertiză folosită de diversilor actori politici. Ea s-a plasat alături de inginierie, medicină sau pedagogie în categoria disciplinelor care trebuie să dezvolte o tehnologie de intervenție și, în consecință, încearcă să refuze tentația gratuitului.

Indus sau nu de anumite carente morale, polititicanismul provoacă un grav deficit de eficiență la nivelul vieții noastre politice. Dincolo de vinovăția morală a unor personaje – generalizarea acesteia la scară unei elite sau a întregului popor este doar un simplu exercițiu retoric – ne aflăm în fața unor erori strategice care afectează performanța sistemului democratic și a diferitelor sale componente. Acest declin de performanță a determinat acum 60 de ani refluxul democrației românești în fața assaltului totalitar intern și extern. La începutul acestei veri, el a luat o formă cuantificabilă prin neprezentarea la urne a 50% din electorat. O ascemenea cifră trebuie să sperie: ea atestă inconsistenta ordinii politice inaugurate după 1989 și gradul redus de interiorizare a tipurilor de comportament social prin care aceasta subzistă. Cît săn de relevante lipsa de scrupule, egoismul sau micimea sufletească a individelor care se agită pe scena noastră politică pentru inginieria socială graduală care vizează consolidarea instituțiilor democratice? Pot niște politicieni meschini (în ultimă instanță, aceasta este dominanta morală a politicianului) să administreze mecanismele unei guvernări compatibile cu standardele din tările dezvoltate? Poate nu, cu toate că superioritatea democrației, ca și cea a economiei de piață, constă tocmai în faptul că pentru a funcționa mulțumitor nu mizează pe altruismul sau pe sfîntenia oamenilor, ci pe capacitatea lor de a-și urmări în mod onest propriile interese. Or, eșecul votului de pe 2 mai 1996 atestă tocmai incapacitatea clasei conduceatoare de a-și promova aceste interese. Se poate considera că avem de a face cu o nerușită a întregului spectru politic, în măsura în care opozitia democratică nu a fost capabilă să mobilizeze cele 10-15 procente pierdute de PDSR, care ar fi ridicat participarea la alegeri la 60-65% (ceea ce constituie un nivel acceptabil pentru o țară în care scrutinul local nu are o importanță deosebită) și că, dincolo de diferenții factori conjuncturali, ea se datorează politicianismului care a marcat prestația elitei politice după 1989. Continuarea acestei ten-

dințe poate provoca, dacă nu falimentul întregii întreprinderi democratice, atunci compromiterea ei pe termen lung, ceea ce antrenează prejudicii incalculabile pentru performanța globală a societății românești.

Analiza impactului politicianismului asupra eficienței politice implică o redefinire a conceptului. Vom desemna aici prin acest termen returnarea misiunii unei organizații politice de la îndeplinirea unor servicii care interesează comunitatea (mobilizarea politică a cetățenilor, reprezentarea intereselor acestora, construcția unor identități politice la nivel societal, administrarea treburilor publice etc.) spre gestiunea relațiilor de putere sau de status din interiorul organizației. Politicianismul este o politică introvertită, care nu-i interesează decît pe cei care își joacă în cadrul sistemului politic propriile mize și propriile poziții. Toate acțiunile aparatului politic pot fi plasate pe un continuum care separă orientarea exclusivă spre rezolvarea problemelor societății de orientarea exclusivă spre propria dezvoltare. Critica întreprinsă de ideologii conservatori împotriva sistemului de guvernare de după 1866 semnala deschiderea unei falii care despărțea "țara politică" de "țara profundă". Succesul totalitarismului de dreapta la sfîrșitul anilor '30 poate reprezenta una dintre consecințele acestei rupturi provocate tocmai de concentrarea politicienilor vremii asupra construcției instituționale în detrimentul "preocupării pentru popor". Radicalitatea acestei critici nu se poate susține pînă la capăt în măsură în care trebuie să acceptăm, nu doar inevitabilitatea luptei pentru putere în interiorul unei organizații menite să administreze puterea, dar și necesitatea efortului de coagulare a unor instituții politice viabile. În același timp, relativa autonomizare a politicului, "ruperea sa de popor", reprezintă una dintre notele distinctive ale sistemelor de guvernare democratice. Ele nu presupun mobilizarea continuă a maselor în numele participării lor nemijlocite la conducere. În aceste sisteme, politica nu este una de tip extrovertit, care ține în permanență "în priză" societatea. Deschiderea instituțiilor puterii spre public se reduce la câteva criterii minimale, dar extraordinar de eficiente pentru performanța generală a sistemului: mobilizarea sprijinului pentru o anumită platformă; reprezentarea intereselor la nivel administrativ și legislativ; darea de seamă și transparență privind rezultatele obținute în aceste domenii; construcția unor identități politice și a culturii politice ale societății.

Performanța generală a instituțiilor democrației și, în ultimă instanță, stabilitatea acesteia depind de realizarea unui bun echilibru între energia consumată pentru îndeplinirea acestor funcții publice și cea utilizată pentru obiective care interesează doar în mod superficial comunitatea pe care ele o deservesc: restructurarea partidului; cîștagarea unor posturi în anumite structuri ierarhice; polemicile

doctrinare intestine; legarea sau dezlegarea alianțelor etc. Cum se prezintă acest raport în cazul formațiunilor care au solicitat voturile electoratului în recentele alegeri locale? O evaluare sumară indică vădita preponderență a vieții interne de partid. Emisia lor de programe sau de contribuții doctrinare care determină coagularea culturii politice democratice și amorsează procesul de identificare a cetățenilor a fost mediocră. Retragerea "din stradă" a partidelor de opozitie după 1992 a însemnat abandonarea completă a problemelor "străzii". Renunțînd la funcția de organizare a protestului sau presiunii cetățenilor pe care un partid trebuie să o îndeplinească chiar și în cadrul unei democrații așezate, ele au suportat costuri serioase în privința gradului de mobilizare politică a electoratului. Precaritatea performanței legislative și administrative a tuturor partidelor a fost dublată de absența mecanismelor de dare de seamă în privința acestei performanțe. Indiferența oamenilor față de partide este probabil consecința lipsei totale de responsabilizare a partidelor în raport cu baza lor electorală. Politica de *public relations* a acestora s-a axat pe conflictele de putere (interne sau în mediu lor politic) și nu pe transparența privind propria performanță în calitate de actori ai guvernării.

Agenda politică a ultimilor trei ani a fost aproape total acaparată de luptele din sînul coaliției majoritare și de cele din interiorul CDR. Certurile dintre foștii sau actualii aliați pot avea o semnificație importantă pentru cei angajați direct în aceste dispute, pentru comentatorii politici, pentru cei ce citesc ziare (probabil 20-30% din populație). Ele pot fi chiar utile pentru configurarea unor instituții politice viabile. Tot acest tăărboi bizantin nu a spus însă nimic "țări profunde". Faptul că jumătate din populație cu drept de vot nu s-a prezentat la urne sănătionează acest dezechilibru dintre zarva mediatică produsă de clasa noastră politică în ultimii patru ani și efortul ei de a răspunde provocărilor tranziției. Conferințele de presă care se chinuie să inventeze evenimente politice din nimic, acuzările neacoperite sau dezmințirile violente nu au putut masca absența interesului real și productiv pentru evoluția țării. Efortul de dezvoltare a propriei organizații și a proprietăților resurse de putere nu poate suplini lipsa efortului doctrinar, a unor politici sectoriale consistente, a inițiativelor legislative credibile. Autismul politicienilor în raport cu societatea a generat dezinteresul oamenilor față de oferta partidelor. În România anului 1996, politica nu mai sprie, nu mai dezgustă, nu mai înfurie. Ea plătisește. □

GABRIEL IVAN (1957) – He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest.

Chestionări asupra guvernării

DANIEL SĂULEAN

Dincolo de preceptele religioase, dincolo de exigările egalitarismului social, există o răjuire scandaluoasă a actului de corupție. Este ceea ce justifică disimularea sau revolta în fața lui, dar care pînă la urmă îl prezervă. Să fie acesta un mecanism economic de piață ca oricare altul în lupta pentru cîștigarea competiției – sau căutarea cu orice preț a mulțumirii, ca dezirabilitate socială supremă?

Clientelismul în democrație. Corupția

Declanșarea proceselor de privatizare în țările Europei Centrale și de Est, prin aplicarea în forme variate a ideologiilor privatizării, ca primă urgență în trecerea la economia liberă de piață, s-a înfăptuit prin exploatarea pozițiilor de *status economic* (preexistente tranzitiei), care coincideau în faza inițială și cu cele de *status social*. Deținătorii pozițiilor sociale înalte din vechiul regim, fie că aparțineau elitei politice, fie celei industriale, se bucurau de venituri în consecință.

Prăpastia dintre bogați și săraci, existentă în orice societate, nu se datorează neapărat unei discriminări generate de necesitatea formării unei elite economice care să preia conducerea socială, ca într-un fatalism al democrației, ci se datorează, mai degrabă, unei naturale lupte pentru supraviețuire și acumulare de resurse, în care se uzează de toate mijloacele. Corupția procură avantaje ilicite unor indivizi sau grupuri de apropiați ai celor investiți cu luarea deciziei colective sau controlul resurselor, respectiv ai așa-numitei "Puteri".

Corupția este independentă de instanțele de control, pentru că, de fapt, și le subordonează. Ea poate fi patronată cu bună știință de către guverne, prin monopolul impus asupra informației publice. Infracțiunile "gulerelor albe" din societățile occidentale, numite mai direct corupție sau mafie, se regăsesc în adevarata natură a mafilor averi – conform sociologilor din școala de la Chicago. Ele provind din transgresarea clientelismului din planul mecanismelor de reglare liberă a pieței, în condițile de transparentă competiție, în planul "subteran" ge-

nerat de tendința de maximizare abuzivă a profitului. *Corupția* este eliminată complet din vocabularul managerial. Nimeni și niciieri în lumea academică nu se va pronunța pentru predarea procedeelor ilicite de îmbogățire, ci va face invariabil elogiu spiritului antreprenorial imaculat. Legislațiile adoptate în numele liberalismului interzic și sănătoasează corupția ca o infamie, cu toate că permit în totdeauna exceptii, provenite din imposibilitatea efectivă de cuprindere a particularismului inovativ din comportamentul specific corupției.

Așa-zisa "proprietate a întregului popor" a fost practic un nonsens, pentru că nega din start orice sentiment individual al posesiei. Numită și "de stat", proprietatea avea în realitate ca stăpini prioritari pe cei care serveau înăaproape regimul comunist. Ei beneficiau cel mai mult de pe urma bunurilor publice.

Odată ce falsa normativitate ideologică a fost abandonată, tentația acaparării resurselor cu proprietar incert a devenit efectivă. Cu acest prilej s-a verificat axioma conform căreia cu cît descentralizarea se accentuează, cu atât se multiplică ocaziile de mituire și complicitate la furt. Regionalizarea puterilor în stat este unul dintre cele mai moderne principii derivate din aplicarea managementului organizațional în administrație.

Ca orice fapt social, autonomizarea locală nu este exclusă de la pervertire. Se pune în mod firesc întrebarea: cît este de mare distanță dintre democrație și cleptocrație – sau dacă mai este posibilă o nouă democrație așa cum a fost ea concepută de liberalismul clasic, fără o revizuire a principiilor participării democratice a individuilor?

Două pot fi accepțiunile de bază ale "democrației corupte": una pozitivă și alta negativă. Cea care surprinde este accepțiunea pozitivă. Ea se constituie prin întrepătrunderea relațiilor clientelare, bazate pe interes. Apare un prag dincolo de care controlul și interesul public nu mai acced. Asocierea în grupuri mici, care acționează după legile unei societăți de tip mafiot, este o constantă găsită peste tot unde guvernează statul supra-dominator. Scandalurile provocate de demascarea în presă a corupției la nivel politic, deopotrivă în țările Europei

Occidentale sau în cele dezvoltate din Extremul Orient (Japonia, Coreea de Sud), nu mai ţin de accidental sau de paradoxurile democrației, ci și de o acțiune de autoreglare societală, de respingere a comportamentelor corupte.

Regula generală respectată în aceste cazuri este regula mulțumirii populare – nimic nu revoltă mai mult clasele de jos decât abuzurile celor de sus. Deconspirarea periodică a corupției are semnificația unui ritual de linștire socială, similar cu sacrificiile din religia primăvărie. Mecanismele perfide ale corupției sunt pîrghii alternative de transmisie între subsistemele politic și economic și semnalează o disfuncționalitate la nivel macrosocial, dacă nu chiar începutul unei crize.

Condamnarea publică a unui act de corupție în țările democratice cu tradiție are darul de a aduce garanții privind irepetabilitatea sa pentru un lung interval de timp, dacă nu pentru totdeauna. Dar, într-o țară precum România tranzitiei, dezvăluirea corupției rămîne un fapt divers și nu este decât garanția perpetuării sale.

Clientelismul, cînd depășește stadiul de raționalitate a grupurilor de interes, nu se mai supune controlului exercitat de la sine prin acțiunea pieței, ci devine arbitrar. Clienții unui produs rar exercită presiuni direct la instanțele de guvernare în vederea obținerii distribuției în favoarea lor. Cînd guvernul cedează, apare ceea ce opinia publică recunoaște ca act de corupție, iar analiștii cataloghează eufemizant drept "greșală de guvernare". În lumea totalitară, aceste "greșeli" sunt sistematice și deliberat comise.

Privatizarea sectorului public

Deținerea sub control a unei mari părți din economie de către un guvern înmulțește prilejurile de abuzuri și favorizare a ilicitului în administrație. Conservatorii din SUA și-au transferat credința în ideologie, propunând soluția privatizării totale (Peter Drucker vorbea, mai puțin, despre o "reprivatizare"), de retrocedare către sectorul privat a majorității funcțiilor și activităților care împovărează guvernul.

Așa cum au observat teoreticienii "reinventării guvernării" (David Osborne și Ted Gaebler, *Reinventing Government*, A Plume Book, NY, 1993), privatizarea sectorului public este o soluție, dar nu soluția, fiind greșită rediscutarea rolurilor guvernării exclusiv din perspectiva urgenței privatizării și eficienței economice. Pot fi privatizate servicii de stat, dar nu guvernarea în sine – respectiv, procesele de decizie colectivă, supravegherea respectării regulilor de funcționare a pieței, îndeplinirea responsabilităților de control social.

Nimic nu împiedică însă guvernul să valorifice în scopurile sale avantajele ideologiei privatizării! Nu este obligatoriu a transfera toate sarcinile administrației în domeniul particular. Aceasta ar însemna ca serviciile care nu generează profit, precum asistența socială, să dispară automat. În plus, sectorul public își aduce cea mai importantă contribuție la continuitatea și stabilitatea serviciilor, la coeziunea socială. A face din acestea niște afaceri înseamnă să le stabili sarcini de performanță pur economică, dar și de a le inova permanent, a le adapta schimbărilor rapide, a le abandona pe cele neprofitabile etc.

Dacă americanii se gîndesc la o *privatizare a guvernării*, cu totul alta se prezintă situația în cazul statului paternalist și biocratic de la noi, care ezită să privatizeze afaceri pe care niciodată nu le-a condus spre performanță – precum industria. Se pune problema retragerii statului din activități pentru ca acestea să devină rentabile. Sufoctată de imobilismul birocrației, producția industrială de stat nu a putut atinge niciodată nivelul de productivitate competitiv, ceea ce o descalifică în calitate de activitate publică. Diferența dintre organizațiile publice și cele private rezidă în statutul birocrației. Pericolul birocrațizării vine din disprețul cu care aceasta privește măsurarea propriei performanțe, respectiv a rezultatelor obținute.

Legătura birocrației cu corupția este consistentă. În deobște, birocrații sunt considerați a sta la originea corupției în societate. Cunoaștem de la Max Weber că orice instituție modernă include un grad de biocratizare – de la ierarhie, pînă la reguli și atribuirea sarcinilor –, pe care își bazează funcționarea. Birocratismul este boala profesională a organizațiilor publice, nelocalizabil în domeniul afacerilor, cu toate că aceia care consideră neessențială separația public/privat în analiza organizațională, precum Henry Mintzberg, îl identifică în toate structurile de organizare.

Se poate "reinventa guvernarea" la noi?

În lucrarea sa, *Trust* (1993), Francis Fukuyama face precizarea că țările în care *încrederea socială* este mare, sănsele de prosperitate sunt și ele mari, dînd exemplul Statelor Unite ale Americii, Germaniei, Japoniei. Încrederea alimentează *mulțumirea*, iar mulțumirea este un scop social unanim. În urma succesului economic, se întrează o netăgăduabilă "cultură a mulțumirii" în Occidentul dezvoltat (John Kenneth Galbraith, *The Culture of Contentment*, Penguin Books, NY, 1993), ca reflectare a tendinței de aplativare socială. Polaritatea bogați–săraci este un efect ineluctabil, datorită incapacității

ca o societate să-și elimine complet sărăcia, după cum nici pe bogăți nu-i poate sărăci fără a încalcă principii democratice.

În ultimele decenii, americanii au încercat să atenuze distanța bogăți-săraci, dar mecanismul taxelor progresive a inhibat economia, împovărând-o dată în plus guvernul. Alternativa era și ea indezirabilă, fiind varianta deficitelor bugetare – pentru care, pînă la urmă, s-a și optat.

În anii '80, neoliberalul Ronald Reagan a redus taxele transformîndu-le în taxe regresive și provocînd creșterea veniturilor post-impozitare. Măsura a dus la relansarea economică, o dată cu creșterea *corectitudinii politice*. A fost astfel sporită mulțumirea, încurajată de corespondentul ideologic în planul economic, numit *laissez-faire*. Era justificată retragerea statului din funcțiile de coordonare a pieței, stimulîndu-se concentrarea capitalului. J.K. Galbraith recunoaște în acest tip economic tendința către autodistrucție a capitalismului. Logica lui este următoarea: datorită dispersării acționarilor din mărlile corporației și a capacitatei reduse de acțiune colectivă a acestora, soarta lor este de a-și vinde managerilor mica lor putere. O consecință constitutivă ca reacție la ideologia *laissez-faire* a fost teoria *privatizării* sectorului public, a guvernămîntului. Se urmărește creșterea gradului de mulțumire a populației prin transferarea responsabilităților sociale în sarcina comunităților locale, considerate a fi mai abilitate în satisfacerea aspirațiilor individuale decât un guvern central.

O răjiune a prăbușirii blocului socialist se regăsește în prelungita stare de nemulțumire care a cuprins massele. Socialismul și-a dovedit rigiditatea în administrație și planificare peste tot acolo unde a guvernat. În țările comuniste se generalizase insatisfația și îndoiala, care au cuprins inclusiv instituțiile guvernamentale. Conținutul nemulțumirii a primit un nou dinamism după revoluțiile anticomuniste. Temporizarea reformelor, deși a condus la o relativă stabilizare macroeconomică, nu a făcut decât să crească gradul de nemulțumire socială, detectată tot mai acut în sondajele de opinie.

Cercetătorii fenomenelor de tranziție au depistat o difuză dar certă participare a vechii nomenclaturi la achiziționarea proprietății publice. Fatalismul oricărei privatizări de masă constă în faptul că eficacitatea controlului exercitat de acționarii atomizați este imposibilă în fața zidului de voință al managerilor. Selecția noii clase manageriale, în condițiile în care se revizuiește complexul cultural privitor la raționalitatea economică, ar trebui să prezinte certitudinea respectării principiilor democratice. Contestarea legitimității noilor capitaliști nu s-ar mai justifica.

În logica transformărilor specifice tranziției, mai gravă decât regăsirea fostei nomenclaturi în rîndurile îmbogățitorilor este întîrziearea reformării guvernămîntului. Perpetuarea nemulțumirilor majorității, multe moștenite din vechiul regim, a făcut ca politicile de guvernare din țările tranziției să se centreze pe *input-uri*, pe consumul de resurse (atât la centru, cât și la nivel local). Este aceasta încercarea eronată de a atenua șocul schimbărilor, îndeosebi pentru prevenirea șomajului. Temperarea șomajului și temporizarea privatizării marilor întreprinderi de stat s-au făcut cu prețul inflației. Inflația însă generează chiar mai multă nemulțumire decât șomajul, ceea ce descalifică politica inflaționistă. Centralizarea pe *output-uri* înseamnă înțelegerea semnificației profitului în procesele economice, inclusiv în cele de administrare a sectorului public.

Aceasta este concluzia majoră pe care continuatorii *școlii excelenței* (fondată la începutul anilor '80 de către T.J. Peters și R.H. Waterman Jr.) au dedus-o în cadrul teoriei de "reinventare a guvernării". Bazat pe reconsiderarea consumatorilor de bunuri publice ca și clienți, pe cultivarea spiritului antreprenorial (specific clasei mijlociu), pe inițiativă, pe descentralizarea și demantelarea birocrației rigide, noul stil de guvernare "excellentă" a fost aplicat începînd cu anii '90 în SUA și Marea Britanie.

Pentru o "reinventare" a guvernării la noi ar fi suficientă în această fază depolitizarea sa. Este nevoie de mai mulți manageri competenți decât de politicieni în ministere. Eșecul unei guvernații ar trebui să fie în primul rînd eșecul obținerii de rezultate și nu cel de asigurare a realegerii politice.

Sînt posibile începuturi în adevararea principiilor excelenței în societatea românească, precum cultivarea semnificației unor cuvinte-cheie în eficientizarea administrației, cum ar fi: responsabilitatea, performanțele, rezultatele. Acestea se află la nivelul elementar al unui bun management public și fac parte din valorile ce pot consolida cultura democrației. În plus, ele prezintă garanția reducerii corupției și pot contribui la o necesară creștere a mulțumirii sociale. □

DANIEL SĂULEAN (1967) – He graduated from the Faculty of Physics of the Babeș-Bolyai University of Cluj and from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

He was Editor-in-Chief of the students' cultural magazine *Echinox* (1990-1993).

Oligarhia sindicală și politica

ȘTEFAN STĂNCIUGELU

In multe cazuri, în care se încearcă o analiză a semnificației unor acțiuni ale sindicatelor românești, se folosesc alternativ termenul "sindicalism" cu cel de "mișcare sindicală" și "sindicaliști". Evident, liderii sindicali sunt acești sindicaliști. Vrem să atragem atenția că termenii *sindicalism* și *mișcare sindicală* se referă la realități socio-politice cu totul și cu totul diferite din perspectiva mijloacelor și scopurilor acțiunilor pe care și le asumă aceste instituții ce intră în aria de semnificație a celor două concepte. Nae Ionescu atragea atenția, într-o conferință ținută în 1923 la Institutul Social Român, că sindicalismul nu are ca instituții organizații profesionale cu scopuri imediate și care să fie orientate spre împlinirea nevoilor de moment ale muncitorimii.¹ Spre deosebire de mișcarea sindicală care își propune să asigure munctorimii un regim echitabil, "în limitele actualei așezări sociale", sindicalismul este "o formulă de reformare socială care vrea să treacă întreaga grijă a producției în viitoarea societate asupra unor formațiuni speciale numite sindicate".

Marile centrale sindicale

Din declarațiile liderilor sindicali rezultă că sindicalele reprezentă în România un potențial social cu totul și cu totul remarcabil prin forță numărului. Din cei aproximativ zece milioane de salariați, șapte milioane sunt membri de sindicat. Dintre aceștia din urmă, aproximativ cinci milioane sunt plătitori de cotizație la unul sau altul dintre cele peste 13.500 de sindicate, ce se înmulțesc și scad neîncetat, în funcție de aranjamente și rearanjamente făcute la vîrf de către liderii lor (rupturi și uniuni sindicale). Majoritatea acestor sindicate aparțin uneia sau alteia dintre marile confederații sindicale românești. Cele mai mari confederații sindicale din România, la ora actuală, sunt: Blocul Național Sindical, CNSLR-Frăția, Confederația Națională Sindicală Cartel ALFA.

A. Cartel ALFA. Istoria acestei confederații începe în 1990. După cinci ani de activitate organizatorică, această confederație include 2.140 de sindicate, organi-

zate în 30 filiale teritoriale județene și 25 federări profesionale. Cartel ALFA are 870.000 membri cotizanți, numărul total de membri de sindicat ajungînd la 1.200.000. Cartel ALFA reprezintă mineritul (fără Valea Jiului), industria ușoară, metalurgia și siderurgia, construcții de mașini, transporturile internaționale auto, chimia și petrochimia, electronica, industria de apărare, asigurările, centre de calcul, gospodărie comună și administrație locală, asociații de lucrători privați, societăți comerciale și o parte din sectorul alimentar. Cartel ALFA are titlu de observator la Confederația Europeană a Sindicatelor și este afiliat la Confederația Mondială a Muncii.

B. Blocul Național Sindical. A fost înființat în 1991 și are în componență 408 sindicate, care reprezintă 860.000 membri. BNS își propune să reprezinte interesele salariaților din ramurile utilaj chimic petrolifer, construcții de automobile, tractoare, avioane, vapoare, construcții civile și materiale de construcții, artă, cultură, audio-vizual, transporturi (metrou și mecanici de locomotivă), port Constanța, energie (construcții și reparații), tipografii, electronica și electrotehnica, automatizări și mici întreprinderi particulare, construcții de mașini. Liderii BNS consideră că Bucureștiul este sub controlul acestui sindicat. În 1995 s-a afiliat la Federația Internațională a Sindicatelor Libere.

C. CNSLR-Frăția. Este o confederație sindicală mai tîră, ea lăsând ființă în 1993. Cuprinde 5.880 sindicate, care însumează peste 3.500.000 membri. Confederația reprezintă interesele salariaților din transporturi și telecomunicații, căi ferate, energie electrică și termică, sectorul energetic, industria petrolierului, chimiei și petrochimiei, sectorul construcțiilor, construcția de mașini, industria ușoară. Este membră a Federației Internaționale a Sindicatelor Libere.

Rostul sindicatelor românești

Articolul 9 al Constituției României precizează rostul sindicatelor în țara noastră: "(...) Ele contribuie la apărarea drepturilor și promovarea intereselor profesio-

nale, economice și sociale ale salariaților". Într-o perspectivă sociologică, am putea defini sindicalele drept comunități profesionale, a căror solidaritate este dată de un interes sau o serie de interese profesionale, economice, sociale. Aceste comunități profesionale au o funcție locală, regională sau națională, funcție care constă în apărarea drepturilor și intereselor membrilor lor. În virtutea împlinirii acestei funcțiuni, sindicalele trebuie să intre în dialog cu puterea politică și cu patronatul. După cum se observă, din definiția constituțională și cea sociologică mai largă pe care am încercat-o pentru sindicate, nimic din ceea ce aparține politicului nu are loc în aceste definiții. Este adevărat, sindicalele intră în mod necesar, într-un fel sau altul, într-un moment sau altul, în contact cu societatea politică pentru promovarea și apărarea intereselor membrilor de sindicat. În această relație cu politicul, sindicalele trebuie să rămână elemente ale societății civile. Rostul lor – în virtutea acestei definiții și în politica funcțiunii socio-economice și profesionale pe care și-o asumă ca instituții – trebuie să fie cel de putere ce participă împreună cu alte organizații și instituții ale societății civile la controlul gestionării și administrării resurselor la nivel local, regional sau național.

De la rostul sindicatelor la rostirea oligarhiei sindicale

Mișcarea sindicală românească nu putea rămâne indifferentă față de politică, așa cum nici o altă mișcare sindicală internațională nu a rămas. Ceea ce mi se pare însă că particularizează mișcarea sindicală românească în zilele noastre este procesul de oligarhizare a acestea. Robert Michels avertiza, la începutul secolului (1911), că fenomenul extinderii organizațiilor și al birocratizării este direct legat de concentrarea puterii în măini unei minorități desemnate (eventual, democratic) în funcțiile de comandă. Aceasta este legea de fier a oligarhiei. Oligarhizarea mișcării sindicale românești are drept consecință ruperea finalilor funcționari sindicali de masa de membri care i-a desemnat inițial. În această situație, decizia aparține unui grup autarhic organizat, care își va identifica propriile interese cu interesul general al membrilor. Nu este exclusă situația în care interesele oligarhiei de sindicat pot intra în conflict cu cele ale masei sindicale. Relevantă sunt în acest sens acțiunile unor lideri sindicali care s-au folosit de poziția lor la vîrful sindicatelor (confederațiilor) ca de o rampă de lansare pentru cariera politică.

Vom prezenta în continuare câteva cazuri exemplare de rostire a liderilor sindicali, fără a afirma că în a-

ceastă situație pe care o prezentăm se află toți liderii sindicali. Primul caz – Miron Mitrea, lider sindical care ajunge liderul Partidului Solidarității Sociale. În 1992, ia ființă o organizație prin intermediul căreia sindicalele voiau să se angajeze direct în politică. În iunie se înregistrează la tribunal Convenția Solidarității Sociale, care va deveni ulterior PSS. Această acțiune sindicală a fost rezultatul deciziei Convenției Naționale Consultative a Sindicatelor (ALFA, Frăția, CNSLR). După alegeri, partidul va obține 0,33% și se va transforma în PSS. Ulterior, acesta va fuziona cu PDSR, Miron Mitrea devinând secretar al PDSR.

Al doilea caz – Victor Ciobea. Acesta înțemeiază în 1994 Confederația Sindicatelor Democratice din România, desprinzându-se de CNSLR-Frăția, al cărui lider a fost pînă în august 1994. Ruptura, se pare, a fost generată de conflictul cu Miron Mitrea, care trecuse la PDSR.² Motivul conflictului dintre cei doi lideri sindicali a fost deriva sindicatelor către societatea politică, Victor Ciobea încercînd să protejeze sindicalele de politizare. Doi ani mai tîrziu, același lider sindical va intra el însuși în politică, candidînd la funcția de primar general al Capitalei din partea Convenției Democratice.

Al caz relevant pentru demagogia liderilor sindicali – Ilie Toscan (vicepreședinte al Ligii Sindicatelor Miner din Valea Jiului, președinte executiv al Confederației Sindicale Miner din România). La începutul lui februarie 1996, el va intra în colectivul de pregătire a campaniei PDSR pentru alegerile locale, declarînd că sindicalele minerice vor sprijini partidul la viitoarele alegeri.³ De altfel, Valea Jiului nu este deloc străin de începuturile acestui proces de oligarhizare a sindicatelor.

Cel mai recent caz de abuz de funcție și de poziție este cel al lui Miron Cozma – un răsfățat al guvernărilor. Cozma se năpustește haiducește împreună cu oamenii săi și distrugе Complexul Vegas din Petroșani.

Exemplele ar putea continua. Vom aminti un ultim caz tipic de returnare a rolului sindicatelor: BNS a făcut public de curînd ceea ce am putea numi "Acțiunea Lista", o acțiune prin care a declarat că va sprijini anumiți lideri politici. Nu trecem cu vederea nici faptul că liderii BNS simpatizează cu PD-FSN.

Lideri ai societății civile – clienți ai societății politice

Aceste fapte brute prezentate anterior au nevoie de o interpretare. Considerăm că acest pas al sindicatelor dinspre societatea civilă spre societatea politică este rezultatul direct al oligarhizării mișcării sindicale. Lideri

inautentici, care au așteptat momentul potrivit pentru o carieră politică, au falsificat, peste capul membrilor de sindicat, scopurile pe care trebuau să le urmărească și care erau ale întregii comunități sindicale.

Cel mai puternic argument pentru ruperea conducerii sindicale de masa de membri este participarea la alegeri a CSS în 1992. Acel 0,33%, în condițiile unui electorat în care cel puțin jumătate erau membri unui sindicat sau altul, trebuie să ne pună pe gînduri în ceea ce privește autenticitatea și legitimitatea liderilor sindicali.

Semnul oferit de acest comportament colectiv a fost cel al reîntoarcerii liderilor de sindicat la problemele specifice salariaților. Conducerea sindicală a reacționat însă exact invers, îndepărîndu-se de sindicat și folosindu-se de acesta pentru cariera politică personală.

Al doilea argument al oligarhizării mișcării sindicale și al punerii de către partidele politice un lucru este foarte sigur: liderii de sindicat și partidele politice cîștigă întotdeauna, pe cînd membrii de sindicat, care sunt cu milioanele, pierd întotdeauna.

Totuși, în această acțiune de îmbînzire și cooptare de lideri sindicali de către partidele politice un lucru este foarte sigur: liderii de sindicat și partidele politice cîștigă întotdeauna, pe cînd membrii de sindicat, care sunt cu milioanele, pierd întotdeauna.

În încheiere, aş vrea să adaug o propoziție redundantă prin excelență: oligarhia sindicală face casă bună cu demagogia și politicianismul.⁴ □

NOTE:

1. Nae Ionescu, *Sindicalismul*, ARA, București, 1991, conferință ținută la 1 martie 1923 la Institutul Social Român.

2. Vezi *Romania Liberă*, 1 febr. 1996.

3. Vezi *Jurnalul Național*, 3 febr. 1996.

4. După scandalul de la Complexul Vegas din Petroșani, Miron Cozma și-a anulat definitiv şansele pentru accesul într-o funcție politică.

5. C. Rădulescu-Motru, în *Personalismul energetic și alte scrieri*, Eminescu, București, 1984, p. 3: "Prin politicianism înțelegem un gen de activitate politică – sau, mai bine zis, o practică mășteșugătoare a drepturilor politice – prin care cîștigă dintr-o cetățenie unui stat tînd, și uneori reușesc, să transforme instituțiile și serviciile publice, din mijloace pentru realizarea binelui public, cum ele ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale". După cum se observă, oligarhizarea mișcării sindicale românești nu scăpă acestei etichete, dată fiind clientelizarea politică a acestei oligarhii.

ȘTEFAN STĂNCIUGELU (1967) – He graduated from the Department of Sociology, University of Bucharest.

Currently, he is an Assistant at the Department of Political Science, National School for Political Science and Public Administration.

Document

ARHIVA BIROULUI POLITIC
AL C.C. AL P.M.R.
NR. 850/1945

Stenograma

Şedinţei Plenare a C.C. al P.C.R.

din ziua de 22 octombrie 1945

Ordinea de zi:

1. Alegerea Biroului Politic și Secretariatului C.C. al P.C.R.
2. Alegerea Comisiei de Control
3. Atitudinea Tov. Pătrășcanu după critica făcută la Conferința Națională a P.C.R. (1945) de către tovarășii Ghe. Gheorghiu-Dej și Gheorghe Apostol
4. Pregătirile pentru alegerile pentru sfaturile populare

Continuare din numărul trecut

Tov. Pătrășcanu: Așa și-am spus, așa ai înțeles?
Tov. Gheorghiu-Dej: Mă rog, a fost obiectivă sau subiectivă critica, avea drept să ia cuvântul și să spui, de ce nu este obiectivă critica și să mă puie în situația, de a veni cu fapte concrete în fața delegaților.

Am spus: există anumite încurcături teoretice, nesupuneră în fața regulelor de Partid. Și toate acestea au fost confirmate în ședința plenară a C.C., prin eșirea tov. Pătrășcanu.

Eu nu vreau să mai repet ce a spus tov. Ana. Sunt complet de acord, și cu caracterizarea politică a ei, cât și cu tovarășilor Luca, Bodnăraș și ceilalți. Suntem în fața unui caz deosebit de grav, prin aceia că tov. Pătrășcanu a ținut, în fața Conferinței naționale a Partidului nostru, să dea o lecție despre unitatea Partidului, punând-o în legătură cu existența sau inexistența unor eventuale divergențe. Și, drept să spun, mi-a făcut impresia că pune chestiunea unității Partidului în funcție de tov. Pătrășcanu. În împrejurările actuale, tovarăși, o asemenea eșire este deosebit de gravă.

Putem noi să fim criticați pe nedrept, putem avea neplăceri personale din această cauză, să suferim, însă a veni și să pune chestiunea demisiei tocmai în împrejurările actuale, tovarăși, e mai mult decât o dezertare. – Azi vorbește tov. Pătrășcanu, ia poziție față de raportul nostru politic făcut de C.C. și sera, la radio Londra, se comentează divergența care există între linia politică a tov. Pătrășcanu și restul membrilor C.C. După cum, fără îndoială, se vor cunoaște multe asemenea divergențe, care străbat prin această unitate la care îne atât de mult tov. Pătrășcanu.

Eu îmi aduc aminte că în închisorii erau multe greutăți și din cauza greutăților politice, mulți membri de partid veneau să-și dea demisia. Noi căutam în demisiile acestea rădăcina mic burgheză a celui care venea s-o propună și luam atitudine în sensul, că dacă Partidul va considera că nu este demn de a fi membru de partid, vom lăsa atitudine, dar un membru de Partid nu are dreptul, nu are voie să-și dea demisia.

Este un loc unde Lenin vorbește de atitudini anarho-boerești, când aveau o anumită origină socială. Eu nu spun că Pătrășcanu este un burghez sau un mic burghez în C.C., de care trebuie să ne scăpăm. De departe de mine gândul acesta. Dar subliniind influența mediului din care a ieșit, spun că a avut influență asupra mentalității și activității lui.

Am făcut unele proponeri. Nu putem discuta acum cazul tov. Pătrășcanu. Este un caz deosebit de spinos.

Atrag atenția membrilor C.C., că este o ședință închisă a plenarei noastre, sub sancțiunea de a se lua măsurile cele mai severe împotriva celor care nu își vorține limba. – Deci, să punem sarcina Biroului Politic și Secretariatului de a analiza eșirea tov. Pătrășcanu de azi și să dea un ajutor tov. Pătrășcanu de a ieșit din această chestiune.

Propun membrilor C.C. să se pronunțe prin vot, dacă atitudinea tov. Pătrășcanu în timpul Conferinței a fost obiectivă sau nu. Nu vreau să sgâruiu sensibilitatea tov.

Pătrășcanu, dar este această atitudine de a jigni pe tovarăși prin fraze pompoase, prin afirmații grave: "oricine poate spune orice prostie sau infamie" ... "dar nici unul din membrii Prezidiului nu a luat poziție". Vrea să vadă, dacă întreg C.C. se solidarizează cu caracteristica care s'a făcut în Conferință. Apoi, cealaltă afirmație cu Foriș, de a pune foata conducere, care a fost schimbată prin noul C.C., alături..., de a compara cu Foriș. Această atitudine este cunoscută la Pătrășcanu. Când nu are argumente politice, când nu își poate stăpâni nervii, are cuvinte din acestea... pot spune grosolan, neconforme cu talia unui intelectual din mișcarea noastră. Îmi amintesc de răspunsul tov. Pătrășcanu la criticele făcute de tov. Maurer în lagăr, în legătură cu diferite chestiuni, cu situația organizatorică. Dacă ați ceta scrisoarea aceasta, veți vedea că nu este la prima ocazie, când tov. Pătrășcanu trebuie să retragă cuvintele atruncate la adresa noastră și să-și revizuiască întreaga atitudine.

Tov. Vasile Luca: Care este obârșia adevărată a eșirii tov. Pătrășcanu? Pentru că nici un copil nu poate crede, că această este determinată de critica care i s'a făcut.

Tov. Pătrășcanu: Am să spun, Tovarăși, cred că este o obligație pentru un tovarăș, pentru un comunist, să nu lase lucrurile neclarificate; atunci când observă că există o problemă în aer, să aibă curajul să o pună și să o ducă până la ultimele consecințe. A ascunde, a închide ochii, a se face că nu bagă de seamă, să făcă compromisuri, nu sunt demne în concepția mea, de un comunist.

Am înțeles să pun această chestiune, deși sunt de acord cu tov. Teohari asupra importanței ședinței noastre. Dar am pus-o aici..., ca să nu fie nimeni naiv,

că ce s'a spus la Conferință nu va fi interpretat și răstălmăcit în mii și mii de feluri.

Nu am să mă ocup aici nici de chestiunea guvernului Gigurtu, care este complet inventată, să mă ierte tovarășul...

Tov. Gheorghiu-Dej: Cum este inventată?

Tov. Pătrășcanu: Nu eu am propus guvernul Gigurtu. În ședința dela palat s'a propus această de Mihail și propunerea a venit din partea Regelui, nu a fost propunerea mea. Am arătat anumite elemente pozitive și negative ale formulei, dar nu am propus. Am adus propunerea făcută la palat, în fața C.C. și eu, împreună cu Bodnăraș și Ranegez am redactat și am trimis Regelui ratificarea noastră.

În al doilea rând, chestiunea loviturii de Stat. S'a dat peste cap cu 3 zile înainte. În ceasul când s'a pus chestiunea guvernului Sănătescu, am luat răspunderea asupra mea. Pentru Antonescu ar fi plecat de pe front și toată România ar fi fost scăldată în sânge. Si am luat răspunderea asupra mea.

Într'adevăr, just a spus tov. Magyaros: nu este o chestiune de azi. Dar am văzut, în felul cum a pus tov. Apostol chestiunea, o concluzie ultimă în fața Conferinței Partidului. Felul cum a pus chestiunea tov. Apostol, era o punere la punct definitivă. Nu este just că eu nu accept critica, ci cum a fost făcută critica. Nu este permis să spui unui om care a fost 27 de ani în mișcare, că singurul lui atribut a fost, că a fost avocat în procese. Nu este just.

Tov. Ana Pauker: Și dacă Liuba a spus, că m'am ținut dărâz pe patul de moarte? Când eu am fost secretar de celulă...

Tov. Pătrășcanu: Nu am protestat împotriva criticii. Aș fi acceptat-o, cum am acceptat nu o singură critică în mișcare. Ce am protestat? Trebuia să fie inițiativa tov. Gheroghiu-Dej și tov. Ana, care mă cunosc de mult, ei, din proprie inițiativă trebuiau să ridice chestiunea asupra celului cum a fost făcută. Împotriva acestui lucru am protestat. Nu critica, ci felul criticii și solidaritatea tuturor cu aceasta, împotriva întregului meu trecut politic.

Tovarăși, în Partidul nostru a fost nu o singură luptă fracționistă. Am fost întotdeauna dușmanul fracționismului. Atunci când cu Foriș, nu am încercat să fac fracționism în Partid. Nu am grupat oamenii în jurul meu, pe toți i-am îndepărtat și am acceptat să stau 6 luni de zile fără a face nimic. Si am avut completă dreptate, sau în parte, mă rog, dar în lucrurile esențiale eu am avut dreptate cu Foriș, și nu am început să fac o muncă fracționistă. Când spun că mă duc la celulă, nu vreau să fac muncă fracționistă. Dar este o situație tulbură. Nu sufăr de mania persecuției, dar cum tov. Ana a spus: "ești un caz special"... Nu sunt un caz special.

Tov. Ana Pauker: Am spus "un caz special, pentru că te izolezi."

Tov. Pătrășcanu: Nu vreau să fiu așa, să fie o atmosferă turbure în jurul meu. Vreau să am aceleași drepturi și obligații ca orice membru de partid.

Într'adevăr, tovi, s'a întâmplat ceva, care m'a costat și pe mine și la prima ocazie am ridicat în fața C.C. nostru. În presa noastră s'a ridicat și de acolo a venit chestiunea cu 2 fracțiuni, după felul cum se proceda în presa noastră. În Scânteia, săptămâni de zile după 7 Noiembrie, nu s-au publicat declarațiile mele. Toate ziarele au publicat, numai Scânteia nu. Miron este aici și poate spune. Eu am spus dela început: nimenei nu are dreptul de a monopoliza popularitatea Partidului, dar atitudinea gazetei a creat într'adevăr o atmosferă în jurul meu...

Eu până la sfârșitul lui August nu am știut că sunt membru în C.C. și aveam dreptul să cer, dar nu am făcut-o. Pentru că aveam dreptul, dar nu am vrut să nasc un caz Pătrășcanu.

Și atunci, toată lumea a spus, că Pătrășcanu este exclus din Partid. Si ce atitudine a luat Scânteia? Spunea numai: "tov. ministru Pătrășcanu..." și toată lumea comunită. De unde se trage chestia? Din atitudinea scânteii. De acolo se trage chestiunea și nu din atitudinea mea, de acolo au scos englezii chestia. Sigur că dușmanii o folosesc, dar mie nu mi se poate impuza, că a existat această atmosferă în jurul meu, dintr'o activitate a mea proprie.

Nimenei nu are dreptul să monopolizeze popularitatea Partidului. Dar este o realitate... Dar nu în jurul meu, ci este o popularitate a Partidului, pentru că eu mă înțeleg și Partidul rămâne. Există această popularitate într'adevăr, pentru că eu am semnat Armistițiul, pentru că sunt de mult în Partid. Dar acest lucru nu trebuie ignorat și nu trebuie să facă Scânteia această chestiune în jurul meu. Scânteia scrie la 7.XI... dl. Pătrășcanu... Mie nu îmi pasă de aceasta, dar toată lumea s'a legat de asta.

Aici nu sunt creații artificiale. Nu se face popularitatea nici cu poze la gazetă, nici cu atitudini ditărambice.

Deci, atitudinea în C.C. față de mine a fost nedreaptă, o bănuială, o suspiciune... După ce s'a creat prin atitudinea ziarului credința că sunt 2 partide, să că să fi avut eu vreun gest care să dea loc la această credință.

Eu am spus în Conferință: Trebuie să mărturisesc cinstiț, că această Conferință va lichida toate chestiunile. Nu contează chestia cu libertatea comerțului sau libertatea presei. Dar am crezut că se va lichida acest caz, această suspiciune creată după 7 Noiembrie. Si am vorbit și cu tov. Ana.

Aceasta este problema. Dar nu poate rămâne așa, Partidul trebuie să tranșeze.

Tov. Apostol ce a spus? "Avocat... nu și-a făcut datoria la Ministerul de Justiție, dar totuși îl propun ca membru al C.C." Niciunui nu i s'a făcut o asemenea recomandare. Este o recomandare injurioasă pentru un membru de partid. Si când eu am crezut că se va lichida chestiunea, tov. Apostol a vrut să sublinieze: "există un caz Pătrășcanu." Si am vrut aici să ridic această chestiune, această problemă, acum, după conferință, și o ridic, tovarăși, și cer să mergem consecvent, după propunerea pe care am făcut-o.

Tov. Bodnăraș: Care este propunerea?

Tov. Pătrășcanu: Am să spun imediat.

Nu este adevărat că am asemănat conducerea actuală cu Foriș. Eu am avut aceeași situație, eu voiu dispără și voiu trece la muncă de jos, și nu se va mai ști de mine, așa cum nu s'a știut de mine ani de zile. Pentru că trebuie să existe acest caz Pătrășcanu.

Și eu vin să fac această propunere, cinstiț, conștient și cu toate urmările... Într'adevăr, este gravă demisia, dar nu se pot admite două măsuri. Trebuie mers până la capăt, cu toate riscurile. Chestiunea demisiei nu este o a doua problemă, este consecința logică a primei părți.

Încă odată și cu asta închei. Tovarăși, declarația pe care am făcut-o în ce privește unitatea Partidului, este întărită de tot trecutul meu. Si tov. Bodnăraș are cel mai puțin dreptul să facă este lucru, pentru că eu dânsul am discutat chestiunea crizei în C.C. și am spus: orice, decât fracțiune. Si am insistat să lichidăm în sămbure situația din Partid. Niciodată nu am făcut și nu voi face fracionism. Dar cer ca acest caz să fie lichidat de sus și până jos, după propunerea pe care am făcut-o eu. Nu o singură greutate am avut în munca noastră. Noi am avut totdeauna curajul să nu se speriem de greutăți. Decât o bubă în Partid, prefer o greutate în afară.

Tov. Vasile Luca: Tov. Pătrășcanu spune că C.C. a avut suspiciuni față de el. Să ne explică el, din ce cauză a avut C.C. față de el suspiciuni, bănuieri.

Tov. Pătrășcanu: Tovarășe, această să te întrebă tu, și tov. Ana, și tov. Teohari, și tov. Gheorghiu-Dej. Eu știu că arăt cu gazeta chestiunea asta. Nu știu de ce, dar prefer să constată și să combat, decât să accept.

Tov. Pătrășcu: Am o propunere: să nu discutăm mai departe această chestiune și să o lichideze Biroul Politic.

Tov. Vasilich: Si eu am o propunere. Eu cred că nu este sarcina tov. Pătrășcanu să discute, ce trebuie să facă sau nu. El este un capital al Partidului și Partidul trebuie să plaseze acest capital unde trebuie.

Tov. Pătrășcanu: Dar eu am dreptul să-mi spun părerea?

Tov. Vasilich: Da, tov., ai dreptul. Deci, eu cred să închidem această chestiune și C.C. să hotărască, ce va trebui să facă tov. Pătrășcanu.

Tov. Ana Pauker: Tovarăși, chiar bogăția de argumente pe care le-a adus tov. Pătrășcanu – așa pună între ghilimele bogăția și argumente – și dacă ar fi fost de zeci de ori mai multe decât au fost, nu ar fi îndreptățită eșirea tov. Pătrășcanu. Eu am făcut critica tov. Luca în absență lui și eu am spus..., mi-era și mie rușine de ce am spus, noroc că nu a fost Luca acolo. Am spus: "a fost un activist sindicalist". Mă rog, Luca activist sindicalist. "Că e de mult în Partid și îl propun candidatura." Liuba a venit ca o caraghiuă acolo și și-a spus impresile ei din primul timp de pușcărie, și a spus că a făcut o caracterizare. Toate caracteristicile au fost un scandal. La unii tovarăși s'a făcut caracterizarea așa: "Tata lui a fost țăran, și mama lui nu a fost, s'a născut atunci și deci îl recomandăm să fie în C.C." Este o rușine cum s-au făcut.

tov. Pătrășcanu era acolo și avea dreptul; ca fiecare dintre noi, și să se indigneze, și să facă o critică față de cei care au pregătit aceste caracterizări. Nici tov. Apostol nu a fost mai la înălțime decât ceilalți. A spus, că "a fost avocat, a apărăt pe definenții politici..." Când fiecare știe, ce înseamnă atunci să aperi definenții politici. Când Pătrășcanu a spus: "dacă este scandal, scandal să fie" și noi eram convinși că a doua zi va fi în boxă alături de noi. Era poate mai greu să fi avocat atunci, decât deținut. Si fără îndoială că aceasta a vrut să spue tov. Apostol. Si a spus: în orice caz este demn să fie candidat la Conferință. Tov. Gheorghiu-Dej a venit pe urmă să facă o serie de critici la alții și a spus: "Totuși, îl propun ca membru al C.C."

Tov. Teohari: Există asta în stenograme. La 5-6 însă s'a spus așa.

Tov. Ana Pauker: Tov. Pătrășcanu ne face reproșuri, dece nu ne-am ridicat să spunem altfel lucrurile. Pot să spun, că m'a frapat, dece a spus: "în orice caz". La celelalte lucruri nici nu am prea fost atentă. Si aşa au fost făcute caracterizările, că nu au frapat pe nimeni și cei care s'au dus acasă, cred că nici nu au reținut-o. Si aşa cum a vorbit tov. Apostol, nimeni nu a observat cum a fost făcută. Propunerea făcută de tov. apostol a dovedit, că lumea îl cunoaște pe Pătrășcanu și a aplaudat ca Pătrășcanu să fie membru al C.C.

Chestiunea aceasta a recomandării și scandalul ridicat numai de către tov. Pătrășcanu, este o mărgă din lanțul acesta pe care îl strângă ca o soacra bătrâna: "Și asta nu a fost, și asta nu a fost..." Că într-o zi a apărut în

Scânteia: dl. Pătrășcanu" în loc de "tov. Pătrășcanu... A fost o notiță care s'a dat la toate gazetele și omul care lucra acolo, nu a fost atent. O notiță în care spunea că "Domnul Ministru Pătrășcanu a plecat de aici la Buzău". "Că o declarație oarecare nu a fost publicată..." Nu vreau să aduc tov. Pătrășcanu acuzarea, că într'adevăr mereu este preocupat în jurul lui, sau că este o ambiență de neînchipuit, că vrea să fie mereu în gazetă, dar faptul că fiecare lucru îl răstălmăcește ca o lipsă de încredere și că înădins parcă caută să scormonească, unde s'ar găsi un lucru care dovedește că nu este destulă încredere. Aceasta dovedește atitudinea pe care o are tov. Pătrășcanu față de ceilalți tovi – pentru că nu mai este vechea conducere – atitudinea față de Conferință, față de întreg Partidul. Este o atitudine care nu este compatibilă nici cu un membru de partid, nici cu rolul tov. Pătrășcanu în Partid. Dar ce, mă rog, noi suntem niște momâni, niște lași, niște răușători ai Partidului, ca atunci când avem

în fața noastră un element care nu are ce căuta în Partidul nostru, un element care avem motive să-l bănuim că nu are ce căuta în Partidul Comunist, ce ne-ar împiedica pe noi..., nu că ce ne-ar împiedica, care ar fi fost forța aceia care ar putea să ne oblige să nu ne debarasăm de el? Si aceasta ar fi fost foarte ușor, atunci când s'a format guvernul. Pentru că aveam 3 miniștri în guvern și putem face asta foarte ușor. Si în guvernele Șanătescu, și Rădescu și mai cu seamă în guvernul dela 6 Martie. Dece nu l-am fi înlocuit, dacă ar fi fost un buboï în Partidul nostru?

Tov. Pătrășcanu: Asta este problema: toată aparența a fost că este.

Tov. Ana Pauker: Foarte bine a pus chestiunea tov. Pătrășcanu. Pe noi nu ne interesează aparențele. Nu ne interesează că spune Maniu și banda lui, că Teohari zidește palate, că eu iau milioane pentru fiecare lege care se face. Nu ne-am sesizat, nu ne-am alarmat, când ei spun că sunt divergențe în Partid, atâtă vreme că înăuntru totul este sănătos și merge bine. Nu ne sesizăm nici când dușmanii noștri spun că: uite, lucruile nu merg bine. Nu ne-ar fi fost frică, dacă ar fi fost chiar faptul că l-am fi dat afară și social-democrații sau alții ar fi vorbit. Nu ne-am fi sesizat nici dacă ar fi trebuit să-l dăm afară, dacă ar fi fost motive. Pentru că în cazul acesta, mai bine spargi buba cu puroi, decât să infecteze tot corpul. Si dacă așa ar fi fost cazul, să facă bine tov. Pătrășcanu, care crede că monopolizează grija pentru Partidul nostru, să acorde și altora acest credit, că nu am fi tolerat această situație și am fi spart demult buboii. Si am fi scos acest bubo, chit că ar fi trebuit să cadă tot guvernul. Si nu azi l-am fi scos, l-am fi scos de mult.

Deci, chestiunea pe care o pune tov. Pătrășcanu, legată de tot felul de lucruri mici, este o chestiune pe care noi nu o putem accepta. Cred că deci, în adunarea noastră azi, noi trebuie să hotărâm să respectăm:

- 1) Hotărârea Conferinței, care l-a ales pe Pătrășcanu în C.C.
- 2) Să considerăm, că și candidatura propusă, a lui Pătrășcanu, a fost justă.
- 3) Să considerăm că atitudinea tov. Pătrășcanu în această privință este absolut falsă, că nu poate veni un membru de partid pentru o critică, care i-a plăcut sau nu, pe care o consideră justă sau nu, să puie chestiunea: Scoteți-mă din C.C., după ce a fost ales.
- 4) Trebuie să considerăm ca foarte grav faptul, că tov. Pătrășcanu vine să propună scoaterea lui din guvern și sub forma în care a propus, cu o demisie gata pregătită. Acest lucru nu trebuie să se întâmple.

Tov. Pătrășcanu să lucreze în C.C. la însărcinarea pe care o va avea. Este dreptul și datoria lui ca atunci când consideră, că în cazurile trecute, că i s-a spus "domnule" sau altceva, să puie aceste chestiuni, dar să lucreze cu ajutorul nostru, al tuturor, asupra sa. Iar chestiunile pe care le are, să le puie, să le puie în mod obiectiv. Și dacă consideră că este nedreptățit, să discute și chestiunile lui. Nu l-am văzut pe tov. Pătrășcanu, în tot acest timp, să spue: tov. cutare nu este pus la locul lui de muncă, cutare nu este considerat just. Pentru că dacă s'au comis greșeli față de Pătrășcanu, nu s'au comis mai puține greșeli față de alții membri din Partid. Și Pătrășcanu nu s'a sesizat decât de chestiunile din jurul lui. Partidul suferă din cauza acestei atitudini personale, individualiste a tov. Pătrășcanu. Este un rău adus Partidului, pe care tov. Pătrășcanu trebuie să-l îndepărteze. Eu cred că în ședința de azi să hotărâm aceste lucruri. Deci, repet propunerea: Ca:

- 1) C.C. să voteze pentru respingerea propunerii tov. Pătrășcanu, ca neîntemeiată și ne la locul ei, să considere că propunerea făcută de tov. Pătrășcanu este neîntemeiată și neadmisibilă;
- 2) Să respingem cu hotărâre propunerea lui de demisie și să cerem să îndrepte atitudinea pe care o are, să îndrepte cu felul de a vedea lucrurile și să a dovedi aceste lucruri prin munca lui.

Tov. Maurer: Pentru vot am și eu o propunere.

Tov. Gheorghiu-Dej: Mai ai ceva de spus?

Tov. Pătrășcanu: Nu mai am nimic de spus.

Tov. Ana Pauker: Și trebuie să plece.

Tov. Gheorghiu-Dej: Sunt de acord ca această propunere să se puie la vot. Al doilea, să se pronunțe prin vot tovarășii din C.C., dacă poziția critică față de Pătrășcanu a fost obiectivă și partinică. Dacă este C.C. de acord cu calificarea politică dată aici de tov. Ana, Luca și ceilalți, lui Pătrășcanu, eșirii acestuia în prima ședință a C.C., cu demisia. Apoi, noul C.C. să-l ajute pe tov. Pătrășcanu pentru a reveni.

Apoi, obligațiile pentru toți membrii C.C. și tov. Pătrășcanu, de a păstra discreție absolută asupra acestui caz.

Tov. Teohari: Nu mai trebuie pus la vot asta.

Tov. Pătrășcanu: Eu am făcut propunerea aşa cum am crescut eu, ca comunist. Este datoria mea și susțin propunerea făcută de mine.

Tov. Ana Pauker: Dar dacă majoritatea hotărăște într-un fel?

Tov. Teohari: Prima propunere. Cine este pentru? Cine este contra? Cine se abține?

/ Toată lumea pentru /

Tov. Vasile Luca: La punctul 3 cer o precizare.

Tov. Gheorghiu-Dej: C.C. să voteze, dacă critica făcută lui tov. Pătrășcanu în timpul Conferinței, a fost obiectivă și partinică.

Tov. Teohari: Cine este pentru? Cine este contra? Abțineri?

/ Tov. Pătrășcanu - contra /

Tov. Gheorghiu-Dej: Dacă C.C. este de acord cu calificarea politică a eșirii lui Pătrășcanu în prima ședință a plenarei C.C.

Tov. Teohari: Cine este pentru? Cine este contra? Cine se abține?

/ Tov. Pătrășcanu se abține /

Tov. Gheorghiu-Dej: Ar mai fi: C.C. însărcinează Biroul Politic și Secretariatul să lichideze această situație în cel mai scurt timp.

/ Tov. Pătrășcanu gata de plecare /

Tov. Ana Pauker: Dar la hotărârea asta te supui?

Tov. Pătrășcanu: Biroul Politic va cerceta chestiunea asta.

Tov. Ana Pauker: Aici au fost luate o serie de hotărâri. 1) Rămâi în C.C. 2) Chestiunea cu demisia o retragi. Și oricum vom discuta toată chestiunea.

Tov. Pătrășcanu: Din moment ce am votat statutul și fiind membru al Partidului, desigur că mă supun.

/ Tov. Pătrășcanu pleacă /

Tov. Părvulescu: Noi am făcut o greșală. Am pus în discuție hotărârea Conferinței asupra aprecierii critice făcute de tov. Pătrășcanu.

(continuare în numărul viitor)

Raportul secret al lui Nikita Hrușciov

Începând cu acest număr, revista Sfera Politicii începe publicarea, pentru prima dată în limba română, a textului integral al Raportului secret al lui Nikita Hrușciov asupra lui Stalin și perioadei staliniste, prezentat la Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 14-25 februarie 1956. Raportul a fost expus în noaptea de 24-25 februarie în fața a numai 1.436 de delegați, a căror prezență în sală a fost aprobată direct de către Hrușciov. În buna tradiție a secretomaniei sovietice, nici măcar conducătorii delegațiilor străine nu au fost admisi în sală. Cu toate acestea, prin filiera poloneză, o copie a textului lui Hrușciov a ajuns în Statele Unite, unde, la 4 iunie, State Department facea cunoscut lumii întregii ceea ce se întimplase la Moscova cu câteva luni în urmă. Atât pe lângă Uniunea Sovietică, cât și pentru întreaga lume comunistă, Raportul secret a marcat un moment de cotitură – comunismul se dezintegra din interior, dușmanul nu mai era de acum "capitalistul imperialist", ci comuniștii aveau să se confrunte între ei. "Imperialiștii" nu au făcut decât un singur lucru: au publicat Raportul, ceea ce nici unul dintre liderii comuniști,oricărui de reformatori ar fi fost, nu au îndrăznit să o facă. Și nu au făcut-o niciodată pînă la căderea comunismului.

Pentru traducerea în limba română am folosit cartea lui Branko Lazitch, Le Rapport Khrouchtchev et son histoire, Seuil, 1976.

Tovărași, în Raportul Comitetului Central al Partidului la cel de-al XX-lea Congres, într-un anumit număr de discursuri pronunțate de delegații la Congres, precum și în afara reuniunilor plenare ale Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, s-au spus destule lucruri despre cultul personalității și consecințele sale nefaste.

După moartea lui Stalin, Comitetul Central al Partidului a început să aplique o politică ce tindea să explice pe scurt, dar într-o manieră pozitivă, că era intolerabil și străin de spiritul marxism-leninismului a glorifica o persoană și a face din ea un supraom înzestrat cu calități supranaturale, la fel ca un zeu. Un asemenea om se presupune că știe totul, că gîndește pentru întreaga lume, că face totul și că este infailibil.

Acest sentiment față de un om – și în mod deosebit față de Stalin – a fost întreținut printre noi vreme de mulți ani.

Scopul prezentului Raport nu este de a proceda la o critică aprofundată a vieții lui Stalin și a activităților lui. Despre meritele lui Stalin au fost scrise suficiente cărți, opuscule și studii în timpul vieții sale. Rolul lui Stalin în pregătirea și punerea în aplicare a revoluției socialiste, după războiul civil, precum și în lupta pentru edificarea socialismului în țara noastră este universal cunoscută. Fiecare cunoaște perfect acest lucru.

Ceea ce ne interesează astăzi este o chestiune care are importanță pentru Partid acum și în viitor. Ceea ce ne interesează este de a ști cum cultul persoanei lui Stalin nu a încetat să crească, cum acest cult a devenit, la un moment precis, sursa unei întregi serii de pervertiri grave și tot mai serioase a principiilor Partidului, a democrației Partidului, a legalității revoluționare.

Tinând cont de faptul că toată lumea nu pare încă să înțeleagă bine consecințele practice rezultând din cultul individului, gravul prejudiciu cauzat de violarea principiului conducerii colective a Partidului prin faptul acumulării în mîinile unei persoane a unei puteri imense și nelimitate, Comitetul Central al Partidului consideră că este absolut necesar să remită celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice întregul dosar al acestei chestiuni.

Permiteți-mi, în primul rînd, să vă amintesc că clasicii marxism-leninismului denunțau foarte sever orice manifestare a cultului individului. Într-o scrisoare adresată unui militant german, Wilhelm Bloss, Marx scria:

"Ostilitatea mea față de cultul individului a făcut ca eu să nu public niciodată, în timpul existenței Internaționalei, numeroasele mesaje provenind din diferite țări care recunoșteau meritele mele... și mă enervau. Nici măcar nu le-am răspuns, mai puțin cătorva pentru a-i mustra pe autorii lor. Atunci cînd am aderat, Engels și eu, la societatea secretă a comuniștilor, a fost cu condiția că va fi inter-

zis din statutele lor tot ce se referea la adorarea superstițioasă a autorității. Cu timpul, Lassalle a făcut exact invers."

Cîțiva timp mai tîrziu, Engels scria:

"Marx și cu mine am fost mereu ostili manifestărilor publice privind indivizii, cu excepția cazurilor în care ele aveau un scop important. Si noi ne-am opus în mod energetic manifestărilor care ne priveau personal".

Marea modestie a geniului revoluției, Vladimir Ilici Lenin, este cunoscută. Lenin a subliniat întotdeauna rolul poporului în calitate de creator al istoriei, rolul conducerător și organizator al partidului ca organism viu și creator, precum și rolul Comitetului Central.

Marxismul nu neagă rolul conducerătorilor clasei muncitoare în dirijarea mișcării de eliberare revoluționară.

Atribuind o mare importanță rolului conducerătorilor și organizatorilor maselor, Lenin înfiera fără milă orice manifestare a cultului individualului, combătând neîndupărat ideile străine marxismului cu privire la "erou" și la "multime", precum și toate eforturile ce tindeau să opună "eroul" maselor și poporului.

Lenin ne-a învățat că forța Partidului depindea de unitatea sa indisolvabilă cu masele. El ne-a spus că în spațele Partidului se aflau muncitorii, țărani și intelectuali.

"Va lăs și va păstra puterea, spunea Lenin, doar cel care crede în popor, cel care se scaldă în ființă puterii creațoare vii a poporului."

Lenin vorbea cu minărie despre Partidul Comunist Bolșevic în calitate de conducerător și educator al poporului. El cerea ca problemele cele mai importante să fie supuse judecății muncitorilor competenți, judecății Partidului lor. El spunea:

"Noi credem în această judecată, noi vedem în ea înțelepciunea, onoarea și conștiința epocii noastre".

Lenin se opunea energetic oricărei tentative care avea ca scop minimizarea sau slabirea rohului conducerător al Partidului în structura Statului sovietic. El elabora principiile bolșevice ale conducerii Partidului, precum și normele vieții de Partid, subliniind că principiile fundamentale ale conducerii Partidului rezidau în caracterul lor colegial. Deja în cursul anilor post-revoluționari, Lenin numea Comitetul Central al Partidului un colegiu de șefi, paznic și interpret al principiilor Partidului.

"În cursul perioadelor situate între diferitele Congrese, sublinia Lenin, Comitetul Central păzește și interprează principiile Partidului."

Punând în evidență rolul Comitetului Central al Partidului, ca și autoritatea sa, Vladimir Ilici spunea:

"Comitetul nostru central se constituie într-un grup strîns centralizat și exercitând o înaltă autoritate".

În timpul vieții lui Lenin, Comitetul Central al Partidului a fost expresia reală a conducerii colective a Par-

tidului și a Națiunii. Fiind un militant marxist-revoluționar, întotdeauna inflexibil asupra cheștiunilor de principiu, Lenin nu impunea niciodată prin forță colaboratorilor săi opinile sale. Încerca să îi convingă. Cu răbdare, el explica părările sale altora. Lenin veghea întotdeauna cu promptitudine ca normele vieții de Partid să fie realizate, ca statutul Partidului să fie respectat, ca Congresele Partidului și ședințele plenare ale Comitetului Central să aibă loc la intervale regulate.

V.I. Lenin nu se mulțumea să contribuie în mare măsură la victoria clasei muncitoare și a țărănilor, la victoria Partidului nostru și la aplicarea în viață a ideilor comunismului științific. Spiritul său perspicace s-a manifestat în faptul că el a detectat la timp, în Stalin, caracteristicile negative care au avut mai tîrziu consecințe grave. Temindu-se pentru viitorul Partidului și al Uniunii Sovietice, V.I. Lenin l-a judecat perfect pe Stalin. El a subliniat că era necesar a se lăsa în considerare îndepărțarea lui Stalin din postul său de secretar general pentru că era excesiv de brutal, că nu avea o atitudine cuvințioasă față de tovarășii săi, că era capricios și abuzea de puterile sale.

În decembrie 1922, într-o scrisoare către Congresul Partidului, Vladimir Ilici scria:

"După ce și-a asumat funcțiile de secretar general, tovarășul Stalin a acumulat în mîinile sale o putere nemăsurată și nu sînt sigur că ar fi întotdeauna capabil să se folosească de ea cu prudență necesară".

Această scrisoare – document politic de o extraordinară importanță, cunoscut în istoria Partidului ca "Tescamentul lui Lenin" – a fost distribuit delegaților la cel de-al XX-lea Congres. L-ați citit și fără nici o îndoială îl veți recita curînd. Veți reflecta asupra acestor cuvinte clare care exprimă neliniștea lui Vladimir Ilici privind Partidul, poporul, Statul și gestiunea viitoare a politicii Partidului.

Vladimir Ilici spunea:

"Stalin este excesiv de brutal, și acest capriciu, care poate fi tolerat între noi și în contactele dintre comuniști, devine o greșelă intolerabilă pentru cel ce ocupă funcțiile de secretar general. Datorită acestui fapt, eu propun ca tovarășii să studieze posibilitatea de a-l priva pe Stalin de acest post și de a-l înlocui cu o altă persoană care, în primul rînd, să se deosebească de Stalin printre singură calitate, și anume, o mai mare răbdare, o mai mare loialitate, o mai mare politețe, o atitudine mai corectă față de camarazi, un temperament mai puțin capricios etc."

Acest document al lui Lenin fusese comunicat delegaților la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului, care au examinat problema îndepărțării lui Stalin din postul său de secretar general. Delegații s-au declarat în favo-

(Vie emoție în sală)

rea menținerii de către Stalin a postului său, sperînd că el va ține cont de remarcile critice ale lui Vladimir Ilici și că va îndrepta greșelile care motivau serioasa neliniște a lui Lenin.

Tovarăși! Congresul Partidului trebuie să fie informat despre două noi documente care confirmă caracterul lui Stalin aşa cum îl descrise Vladimir Ilici Lenin în "Testamentul" său. Aceste documente sunt o scrisoare a Nadejdei Konstantinova Krupskaia către Kamenev și o scrisoare personală a lui Vladimir Ilici către Stalin.

Vi le citesc:

Leon Borisovici! Din cauza unei scurte scrisori pe care mi-a dictat-o, cu permisiunea medicilor, Vladimir Ilici, Stalin a fost cuprins ieri de o furie violentă și neobișnuită împotriva mea. Eu nu sună de ieri în Partid. În cursul acestor treizeci de ani nu am auzit niciodată un cuvînt urât de la vreun tovarăș. Problemele Partidului și cele ale lui Ilici sună să fie de scumpe ca și lui Stalin. Am nevoie astăzi de un maximum de sânge rece. Ce se poate – și ce nu se poate – discuta cu Ilici eu știu mai bine decât orice medic, pentru că știu ce îl face sau nu îl face nervos. Și, în orice caz, știu mai bine decât Stalin.

Mă adresez dumneavoastră și lui Grigori ca la doi vecchi tovarăși ai lui Vladimir Ilici și vă împlor să mă protejați împotriva amestecurilor brutale în viața mea particulară, a înjuriilor murdare și amenințărilor josnice. Nu am nici o îndoială care va fi decizia Comisiei de Control, cu care Stalin a socotit de cuvînt să mă amenințe. Orice ar fi, eu nu am nici forță, nici timp de pierdut cu această ceartă stupidă. Sună o ființă umană și nervii mei sună întinși la maximum.

N. Krupskaia

Nadejda Konstantinova scrisese această scrisoare pe 23 decembrie 1923. Două luni și jumătate mai tîrziu, Vladimir Ilici Lenin îi adresa lui Stalin următoarea scrisoare, trimînd copii ale ei și lui Kamenev și Zinoviev:

Dragă tovarășe Stalin,

V-ați permis în mod arrogant să-i dați telefon soției mele și să o certați în mod grosolan. Cu toate că v-a spus că acceptă să uite vorbele care fuseseră schimbate, ea i-a pus totuși la curent pe Zinoviev și Kamenev. Eu nu am intenția de a uita atât de ușor ceea ce a fost făcut contra mea și este inutil să insist pe faptul că eu consider îndreptat împotriva mea ceea ce a fost făcut contra soției mele. Prin urmare, vă cer să examinați cu atenție dacă sunteți de acord să retragați și să vă cereți scuze sau dacă preferați ca relațiile noastre să fie rupte. Cu sinceritate,

Lenin, 5 martie 1923

Tovarăși, nu voi comenta aceste documente. Ele vorbesc elovent de la sine. Dacă Stalin a putut să acioneze în acest fel față de Lenin, față de Nadejda Konstantinova Krupskaia, pe care Partidul o cunoștea bine și o aprecia deschis ca tovarăș fidel a lui Lenin și combatantă activă pentru cauza Partidului încă de la crearea sa, se poate imagina ușor cum îi trata Stalin pe ceilalți. Această latură negativă nu a început să se dezvolte, iar în ultimii ani luase un caracter absolut insuportabil.

După cum au dovedit-o evenimentele ulterioare, neliniștea lui Lenin era justificată: în prima perioadă ce a urmat morții lui Lenin, Stalin mai dădea încă atenție sfaturilor lui Lenin, dar mai tîrziu a început să ignore grav avertismentele ale lui Vladimir Ilici.

Cînd se analizează maniera de a aciona a lui Stalin față de conduceră Partidului și a țării, cînd se consideră tot ceea ce a comis Stalin, te convingi că temerile lui Lenin erau justificate. Latura negativă a lui Stalin care, în timpul lui Lenin, abia se năștea, se transformase în ultimii ani într-un grav abuz de putere, care a cauzat un pre-judiciu de nespus Partidului nostru.

Trebue să studiem serios și să analizăm corect această problemă pentru a fi în stare să prevenim orice posibilitate de întoarcere, sub orice formă, a ceea ce s-a produs pe vremea lui Stalin, care nu tolera absolut deloc conduceră și munca colectivă și care practica violență brutală, nu numai împotriva a tot ceea ce i se opunea, ci și împotriva a tot ceea ce părea spiritului său, capricios și despotic, ca fiind contrar concepțiilor sale.

Stalin nu aciona prin convingere cu ajutorul explicațiilor și al colaborării calme cu oamenii, ci impunîndu-și concepțiile și cerînd o supunere absolută la părerea sa. Oricine încerca să se opună concepției sale sau încerca să-și explice punctul de vedere și exactitatea poziției era destinat să fie scos din colectivitatea conducerătoră și sortit, prin urmare, anihilării morale și fizice. Acest lucru a fost adeverat mai ales în timpul perioadei ce a urmat celui de-al XVII-lea Congres, în momentul în care eminenți conducerători ai Partidului și militanți onești și devotați cauzei comunismului au căzut victime ale despoticului lui Stalin.

Trebue să spunem că Partidul a dus o luptă dură împotriva troikștilor, deviaționistilor de dreapta și naționaliștilor burghezi și că a dezarmat ideologic pe toți dușmanii leninismului. Această luptă ideologică a fost condusă cu succes, ceea ce a avut ca rezultat întărirea și călarea Partidului. Acolo, Stalin a jucat un rol pozitiv.

Partidul a dus o mare luptă ideologică și politică contra celor care, în propriile sale rânduri, promovau teze antileniniste, care reprezentau o linie politică ostilă Partidului și cauzei socialismului.

Aceasta fost o luptă înverșunată și dificilă, dar necesară, pentru că linia politică, atât a blocului trockist-zinovievist, cât și a buhariniștilor, conducea, în fond, la restaurarea capitalismului și la capitularea în fața burgheziei mondale. Să ne gîndim o clipă ce s-ar fi întîmplat dacă, în 1928-1929, linia politică a deviației de dreapta sau orientarea către "socialismul în pas de broască testoasă" sau către kulak etc. ar fi prevalat printre noi. Nu am mai avea acum o puternică industrie grea, nu am mai avea colhozuri, ne-am găsi dezarmați și slabî în fața încercuirii capitaliste.

Acesta este motivul pentru care Partidul a dus o luptă ideologică nemiloasă și a explicitat tuturor membrilor de Partid și maselor neînscrise în Partid răul și pericolul propunerilor antileniniste ale opoziției trockiste și oportuniștilor de dreapta. Si această mare operă de expli-

carea a liniei Partidului a dat roade: trockistii și oportuniști de dreapta au fost izolați din punct de vedere politic; marea majoritate a Partidului a susținut linia leninistă și Partidul a putut să trezească și să organizeze masele muncitorești pentru aplicarea liniei Partidului leninist și pentru edificarea socialismului.

Este interesant de observat faptul că, chiar în timp ce se derula furioasa luptă ideologică contra trockistilor, zinovieviștii, buhariniștii și ceilalți nu au luat niciodată contra lor măsuri de represiune extreme. Lupta se situa pe terenul ideologic. Dar cîțiva ani mai tîrziu, atunci cînd socialismul era în mod fundamental edificat în țara noastră, atunci cînd clasele exploataților erau în general lichidate, atunci cînd structura socială sovietică se schimbăse radical, atunci cînd baza socială pentru mișcările și grupurile ostile Partidului se îngustase extrem de mult, atunci cînd adversarii ideologici ai Partidului erau de mult învinși din punct de vedere politic, atunci începea represiunea împotriva lor.

Exact în această perioadă (1936-1937-1938) s-a născut practica represiunii massive cu ajutorul aparatului guvernamental, mai întîi împotriva dușmanilor leninismului – trockistii, zinovieviștii, buhariniștii – de mult timp învinși din punct de vedere politic de către Partid, și apoi, la fel, împotriva a numeroși comuniști cinstiți, contra cadrelor Partidului care purtaseră greaia povară a războiului civil și a primilor și foarte dificililor ani ai industrializării și colectivizării, care luptaseră activ contra trockistilor și deviaționistilor de dreapta, pentru triumful liniei partidului leninist.

Stalin s-a aflat la originea conceptului de "dușman al poporului". Acest termen facea în mod automat inutilă stabilirea dovezii greșelilor ideologice ale omului sau ale oamenilor angajați într-o controversă; acest termen facea posibilă utilizarea celei mai crude represiuni, violînd toate normele legalității revoluționare, contra oricui, indiferent de felul în care o facea, nu era de acord cu el; contra celor care erau doar suspecți de intenții dușmanoase, contra celor care aveau o reputație proastă. Acest concept, de "dușman al poporului", elimina într-adevăr posibilitatea unei lupte ideologice oarecare, de a se face cunoscut punctul de vedere asupra cutărei sau cutărei probleme, chiar asupra uneia care avea caracter practic. Esențială și, în fond, singura doavă de vinovătie de care se facea uz, contra tuturor normelor științei juridice actuale, era "confesiunea" acuzatului însuși; și cum au dovedit anchetele făcute ulterior, "confesiunile" erau obținute prin presiuni fizice împotriva acuzatului.

Aceasta a condus la violări clare ale legalității revoluționare și la faptul că numeroase persoane, absolut nevinovate, care, în trecut, apăraseră linia Partidului, au devenit victime.

Trebuie spus că în ceea ce privește persoanele care, la timpul lor, se opusceră liniei Partidului, adesea nu existau suficiente motive serioase pentru anihilarea lor fizică. Formula "dușman al poporului" fusese creată exact în scopul de a-i extermina fizic pe acești indivizi. Este cunoscut că numeroase persoane care mai tîrziu au fost eliminate ca dușmani ai Partidului și ai poporului colaboraseră cu Lenin în timpul vieții sale. Unele dintre aceste persoane comiseră greșeli, dar în ciuda acestui fapt Lenin profitase de munca lor, le îndreptase greșelile și făcuse tot posibil pentru a-i menține în rîndurile Partidului; el îi indemna să-i urmeze exemplul.

Prin acest raport, delegații la Congresul Partidului ar trebui să se familiarizeze cu o notă inedită a lui V.I. Lenin adresată Biroului Politic al Comitetului Central în octombrie 1920. Subliniind datorile Comisiei de Control, Lenin scria că comisia trebuia să se transforme într-un adevărat "organ al Partidului și în conștiință proletară":

"Ca sarcină particulară a comisiei de control, se recomandă să se stabilească raporturi profunde, personale și uneori chiar cumva terapeutice, cu reprezentanții a celor ce se numește opozitie, cei care au traversat o criză psihologică din pricina unui eșec în îndeplinirea sarcinilor lor în sinul sovietelor sau al Partidului.

Ar trebui să facem un efort pentru a-i liniști, a le explica problema în modul în care se folosește cu tovarășii, a le găsi (evitînd a se da ordine) o sarcină pentru care sănătății din punct de vedere psihologic. Sfaturile și regulile

în ceea ce privește această problemă trebuie să fie formulate de către biroul de organizare al Comitetului Central etc."

Fiecare știe că de dur era Lenin față de dușmanii ideologici ai marxismului, față de cei care deviau de la linia corectă a Partidului. Dar, în același timp, Lenin, cum reiese din documentul de față, în metoda sa de conducere a Partidului, cerea contactul cel mai intim al Partidului cu cei care manifestaseră indecizie sau o dizidență provizorie față de linia Partidului, dar care era posibil să fie readuși pe calea Partidului. Lenin sfătuia ca acești oameni să fie educați cu răbdare, fără a se recurge la metode extreme.

Înțelepciunea lui Lenin în raporturile sale cu oamenii era evidentă în munca sa cu cadrele.

Stalin se caracteriza prin raporturi foarte diferite cu oamenii.

Trăsăturile lui Lenin – munca răbdătoare cu oamenii, perseverența și grija pentru educația lor, capacitatea sa de a-i face pe oameni să i se supună fără a se folosi de constrîngere, ci mai curînd de influență ideologică pe care o exercita asupra lor – îi erau absolut străine lui Stalin. El renunțase la metoda leninistă ce constă în a convinge și a educa; abandonase metoda luptei ideologice pentru cea a violenței administrative, a represiunilor massive și a terorii. El acționa, pe o scară tot mai mare și într-o manieră tot mai inflexibilă, prin intermediul organizațiilor punitive, violînd adesea în același timp toate normele existente ale moralității și legislației sovietice.

Comportamentul arbitrar al unei persoane a încurajat și permis arbitrajul la altele. Arestările și deportările massive a multor mii de persoane, execuțiile fără proces și fără anchetă, au creat condiții de insecuritate, de teamă și chiar de disperare.

Bineînțeles, acest lucru nu a contribuit la unitate în rîndurile Partidului și nici printre diferențele pătușii ale claselor muncitoare ci, dimpotrivă, a antrenat excluderea din Partid, apoi eliminarea militanților loiali, dar care nu-i plăcea lui Stalin.

Partidul nostru a luptat pentru aplicarea ideilor lui Lenin, pentru edificarea socialismului. Aceasta a fost o luptă ideologică. Dacă, în cursul acestei lupte, principiile leniniste ar fi fost urmate și dacă fidelitatea Partidului față de aceste principii ar fi fost strînsă aliată cu o grija constantă pentru oameni, dacă acești oameni nu ar fi fost îndepărtați, ci puși în serviciul cauzei noastre, nu am fi cunoscut, cu siguranță, această violare brutală a legalității revoluționare și mii de persoane nu ar fi fost victime ale terorii. S-ar fi recurs atunci la metode extraordinare numai față de cei care comiseră cu adevărat acte criminale contra sistemului sovietic.

Să ne amintim câteva fapte istorice.

În zilele care au precedat Revoluția din Octombrie, doi membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist Bolșevic – Kamenev și Zinoviev – s-au declarat ostili proiectelor lui Lenin pentru o revoltă armată. Mai mult, pe 18 octombrie, ei au publicat în ziarul menșevic *Novaia Jizn* un articol în care declarau că bolșevicii se pregăteau de o insurecție armată și că ei considerau acest proiect ca fiind foarte aventuros. Kamenev și Zinoviev dezvăluiau astfel dușmanului decizia Comitetului Central de a declanșa o revoltă, și aceasta într-un viitor apropiat.

A fost o trădare față de Partid și față de revoluție. Despre ea, Vladimir Ilici Lenin scria:

"Kamenev și Zinoviev le-au încredințat lui Rodzianko și Kerenski secretul deciziei Comitetului Central al partidului lor cu privire la insurecția armată".

El a ridicat în fața Comitetului Central problema excluderii din Partid a lui Zinoviev și Kamenev.

Cu toate acestea, după Mareea Revoluție Socialistă din Octombrie, Zinoviev și Kamenev au primit, după cum se știe, funcții înalte. Lenin le-a încredințat posturi în care ei au executat pentru Partid sarcini foarte importante. El au luat parte activ la munca principalelor organizații ale Partidului și sovietelor. Este bine cunoscut că Zinoviev și Kamenev au comis un anumit număr de alte greșeli grave în timpul vieții lui Lenin. În "Testamentul" său, Lenin sublinia "că rolul lui Zinoviev și Kamenev în octombrie nu a fost cu siguranță accidental". Totuși, el nu a pus niciodată problema arestării și cu atât mai puțin a lichidării lor.

Acum, să luăm exemplul trockistilor. Astăzi, cu un recul istoric suficient de lung, putem vorbi calm despre lupta împotriva lor și putem analiza această problemă cu suficientă obiectivitate. În definitiv, în jurul lui Troki se aflau oameni a căror origine nu era clar burgheză. Unii dintre ei aparțineau intelighenției Partidului, alții erau recrutați dintrumuncitor. Putem să cităm numeroase persoane care, la un moment al vieții lor, s-au alăturat trockistilor. Aceste persoane au luat însă parte activă în mișcarea muncitorească înainte de Revoluție, în timpul Revoluției Socialiste din Octombrie și au contribuit la cimentarea victoriei celei mai mari dintre revoluții. Multe dintre aceste persoane au rupt cu trockismul și au revenit la principiile leniniste. Era necesar ca ele să dispară? Avem convingerea profundă că, dacă Lenin ar fi trăit, această metodă extremă nu ar fi fost aplicată împotriva celor mai mulți dintre ei.

Traducere
Louis ULRICH

(continuare în numărul viitor)

Declinarea ofertelor

FERENC VASAS

Parcă anume pentru a ilustra harababura organizatorică sau organizată în care s-a consumat primul act al anului electoral 1996, BEC a dat publicitatea abia cu o întârziere de trei-patru zile față de sorocul stabilit – rezultatele definitive și oficiale ale primului tur al alegerilor locale, amînate, și ele, tot cu vreo trei, dar nu zile, ci luni, față de termenul cerut de ciclul constituțional. Rezultatele turului secund au venit, ce-i drept, cu mai multă promptitudine. Poate pentru că ascunderea adevărului nu mai putea influența decât în mică măsură scorul general.

Chiar și aşa, datele nu sunt nici complete, nici finale, deoarece nu includ – nici nu au cum – voturile din suțele de localități în care scrutinul se va repeta la 23 sau 30 iunie, pentru că majoritatea alegătorilor au optat pentru... ignorarea urnelor.

Cu toate acestea, nu este prea devreme pentru o încercare de analiză a stării de spirit a populației și a consecințelor ei politice. Pentru că datele referitoare la voturile obținute de formațiunile politice pentru liste de consilieri județeni nu vor mai suferi schimbări. Iar rezultatele votului pe aceste liste sunt singurele despre care se poate spune cu certitudine că sunt politice. Dacă primar și chiar consilier comunal putea fi ales cineva doar pentru că era cunoscut ca bun gospodar, pe ansamblul județelor s-au votat liste de partid. Dovadă, dacă mai este nevoie de vreuna, este că independenții au obținut scoruri mult mai bune în alegerile de primari (10,22% din mandate) decât în cele pentru consiliile locale ori județene (4,57%, respectiv 6,58%).

În timp ce toate formațiunile politice își proclamă triumful în aceste alegeri, o primă și neliniștită concluzie pe care o degajă rezultatele este aceea că nimenei nu le-a câștigat.

Față de așteptările mărturisite public ale liderilor săi de a recolta 25-30% din voturi, PDSR nu a câștigat decât ceva mai mult de jumătate, adică 16,28% pentru liste de consilieri județeni, singurele care, subliniere necesară, chiar cu riscul repetării, reflectă căt de către corect raportul de forțe. Principalul partid de guvernămînt s-a putut lăuda cu obținerea celui mai mare număr de mandate de primari, obținând un scor ceva mai bun (26,49%) pe aceste liste. BEC și-a putut permite, la rîndul lui, să tot dea publicitatea rezultate parțiale în care aduna merele și perele

pentru a scoate în frunte PDSR și la rezultatele votului pentru liste de consilieri locali (19,11% după primul tur; 18,82% la cumularea celor două tururi), dar ceea ce ascunde rigoarea aparentă a acestor două statistici era faptul că primarii PDSR sunt mulți, dar mărunți. În mai toate marile orașe reședință de județ, lupta pentru primării a continuat în turul al doilea, dar între reprezentanții forțelor de opozitie, mai cu seamă CDR și USD. Încă un comentator a etichetat PDSR drept "partid al cătunelor". Așadar, PDSR, care nu a participat la precedentele alegeri locale pentru că FSN-ul originar era atunci doar gestant, dar a obținut, între timp, cum-necum, numeroase primării, este marele înfrînt de la 2 iunie.

Aprecierea capătă, paradoxal, și mai multă consistență din analiza dispersiei voturilor, care favorizează PDSR tot atât de sistematic pe cătă văduvește Convenția Democratică. Cu 26,49% din voturile pentru primari, PDSR obține controlul a 31,66% din localități. Cu cîteva sutimi mai puține sufragii populare (26,45%), CDR nu reușește să-și adjudece decât 11,67% din primării. Ce e drept, majoritatea orașelor reședință de județ și a municipiilor. Practic, cu excepția notabilă a Clujului, și poate a Craiovei, toate marile aglomerații urbane (Brașov, Timișoara, Oradea, Ploiești, Constanța, Iași, Sibiu) au votat Opozitia. La fel de bine și-a valorificat PDSR și votul pe liste, mai ales în dauna tot a CDR. Cu 18,82% din voturile pentru consilieri locali, PDSR ia 23,80% din mandate. CDR adună mai multe voturi (19,54%), dar mult mai puține mandate (16,39%).

Discrepanța este mai mică, dar se menține și la liste pentru consiliile județene și ale Capitalei. Câștigătoare cu 19,53% din voturi, Convenția Democratică obține doar 17,87% din mandate. PDSR ia aproape tot atâtea (16,88%), ceva peste procentul de voturi (16,28%) care îl situează pe poziția secundă. Pentru asemenea distorsiuni, se vor găsi, firește, explicații de natură tehnică. Dar rămîne faptul că o distribuire mai echitabilă a mandatelor, în concordanță cu numărul de voturi, ar fi evidențiat mai clar raportul real de forțe, favorabil Convenției.

Iar dacă marele partid, care a putut naște puricele cuvîntului pedeserizare, cu dus și întors, după cum se vede, e la podesă, nici aliatul care i-a rămas la guvernare, PUNR, nu se mai ține așa de tanăr în ring. Cu tot succesorul lui Gheorghe Funar la Cluj, partidul acestuia adună

pe țară doar 5,47% din voturi, cu mult sub numărul de voturi obținut în septembrie 1992, cînd ar fi putut deveni, dacă ar fi vrut, placa turnantă a Parlamentului.

De cealaltă parte, liderii CDR (19,53%) par la fel de băi de fericire ca în primăvara lui 1992, după care a urmat dușul rece al lui septembrie. Scorul CDR nu arată altceva decât că a reușit să-și păstreze propriul electorat captiv. Dacă se poate vorbi, totuși, despre un succes al CDR, acela se rezumă la depășirea "sindromului Hallaïcu", strălucită de victoria eclatantă a lui Victor Ciobea asupra popularului jucător de tenis Ilie Năstase.

Întrebarea dacă voturile pierdute de PDSR s-au risipit în neant sau au luat altă cale nu-și găsește deocamdată un răspuns mulțumitor din cauza marii necunoscute a "absenților".

O parte a celor nemulțumiți de politica falimentară a PDSR și-a îndreptat speranțele spre PSM, care depășește pragul de 5%, după ce în 1992 abia obținea, îndoilește, legitimitatea parlamentară a baremului complementar de 3%. Oferind drept corectiv la guvernarea Văcăroiu recentralizarea economică, partidul lui Ilie Verdet, penultimul premier ceaușist, este departe și de speranțele sale și de prognozele lui Adrian Năstase, după care pe stadionul actualelor alegeri ar fi urmat să alege doar PDSR și umbra sa din stînga. Că formațiunea lui Adrian Păunescu nu ar fi câștigat mult mai mult nici dacă ar fi renunțat la poziția ambiguă, de a sta cu un picior în guvern și cu celălalt în opozitie, ne-o dovedește scorul lui Tudor Mohora, al cărui Partid Socialist adună 2,15% din sufragii.

O parte ceva mai consistentă din pierderile PDSR au favorizat, probabil, partidul lui Petre Roman, în nou său veșmînt, mai blazonat, USD (11,27%). Câștigul nu este mare, dar nu trebuie neglijat faptul că o bună parte din dezmoșteniții PDSR au preferat soluția lui Petre Roman, de relansare, într-o formă mai coerentă, a reformei. Că acestia nu au avut curajul, cum se crede, de a mai face un pas, pînă la CDR, poate fi interpretat oricum, numai ca un insucces al Opozitionei nu!

În mod paradoxal, UDMR își păstrează ponderea obișnuită (7,74%), în timp ce pierde o parte din electorat, probabil tot în favoarea unor maghiari, dar a unor care au preferat eticheta de independență. Căci, dacă electorii maghiari ar fi votat mai disciplinat decât cei români, UDMR ar fi trebuit să obțină un procentaj mai bun.

În rest, partidele parlamentare, lipsite de umbrelă protecțioare a alianțelor, se pot declara mulțumite cu speranțele intacte de a depăși pragul electoral pe care PDSR a renunțat să-l mai ridice pentru a scăpa de aliați mici, dar năravași.

Una peste alta, PDSR a pierdut. Dar de câștigat... nu a prea câștigat nimic. A învinge în alegeri înseamnă a lămurii măcar o parte din electoratul adversarului că ai o soluție mai bună pentru problemele lui. Ceea ce, în planul aritmeticăi parlamentare, aduce un dublu avantaj: adaugă la tine exact că scazi de la adversar. Or, rezultatele alegerilor nu ne dă decât puține indicii că acest lucru s-ar fi petrecut.

Rămîne, desigur, de descifrat, dar cu mijloace ale sociologilor, nu ale observatorilor fenomenului politic, de ce aproape jumătate din alegători au întors spatele urnelor. Și, mai cu seamă, pentru cine ar fi votat acești sceptici ai democrației dacă ar fi putut fi convinși să o facă.

Pînă la alegerile generale, partidele mai au timp. După cum se pot produce evenimente, interne sau externe, dar imprevizibile, care să bulverese electoratul.

Dacă alegătorii rămîn și în toamnă la părerile lor de acum, iar alegerile din 2 iunie indică un electorat conservator, consecvent cu sine, atunci anevoie se va forma un guvern, fie el și plăpînd. Deși reforma, dacă e să o facem, are nevoie de un cabinet puternic, capabil să pună piciorul în prag măcar gigieniștilor dacă nu și cozmarișonienilor. Nemaivorbind despre restructurarea sau închiderea marilor întreprinderi, care nu ne aduc decât ponoase, dar vor blagoslovi partidele mai curajoase să "taie coada cîinelui", cu someri de ordinul miiilor fiecare.

Or, dacă aritmetica Parlamentului va fi cea a localelor, un executiv stabil va fi greu de alcătuit. PDSR, pe de o parte, dacă și-ar mobiliza toți aliații de pînă acum, inclusiv pe cei abandonati ori decăzuți din drepturi, ar aduna vreo 33-34% din voturi. Insuficient. Pe de altă parte, nici Convenția Democratică nu ar putea ajunge, cu toți foștii ei prieteni politici, decât la vreo 44-45%. Mai mult, dar nu îndeajuns.

Rămîne soluția, des vehiculată și tot atât de des dezmintită: PDSR (16,28%) – CDR (19,58%). Tot prea puțin. Mai trebuie atras USD (11,21%) și tot nu se face plinul. Unde mai pui că Ion Iliescu nu și-ar dori pentru nimic în lume să-l mai vadă iar prin preajma sa pe Petre Roman.

Deci, clasă politică, deșteptarea! Electoratul a declimat ofertele tale.

FERENC VASAS (1942) – He graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest. Former ROMPRES Agency journalist.

Currently, he works as Professor of Journalism and independent journalist.

Inginerie politică și democratizare

MICHAEL SHAFIR

Pe 25 aprilie 1996, președintele Ion Iliescu a promulgat "Legea partidelor politice" a cărei versiune finală fusese aprobată de către Senat pe 16 aprilie și respectiv de către Camera Deputaților pe 22 aprilie. Promulgarea legii a pus capăt unui lung proces legislativ și unei chiar mai lungi dezbateri publice.

Un proiect de lege fusese de multă vreme pe agenda Camerei. El fusese supus spre examinare de către o comisie specială organizată de către Cameră la 1 noiembrie 1994. Comisie – formată din 11 membri, inclusiv deputați din toate partidele reprezentate – nu a fost prima căreia i s-a încredințat această sarcină.

În legislatura anterioară, aleasă în 1990, o altă comisie parlamentară specială fusese organizată cu același scop. Deși acea primă comisie înmînase Camerei propriul ei proiect în data de 6 iunie 1992, documentul nu a fost niciodată inclus pe agendă, iar Parlamentul s-a dizolvat înainte de a-l discuta.¹

Cu alegerile locale planificate pentru iunie 1996 și alegerile parlamentare și prezidențiale pentru toamnă, aprobarea noii legi fusese organizată cu privire la partidele politice a devenit o problemă urgentă – după cum și este, într-adevăr – și sarcina (încă neîmplinită) a adoptării unei noi legi electorale.

În mod paradoxal, această urgență este cea care explică parțial lunga întârziere aprobării acestor legi, deoarece este clar că noile reglementări vor marca viitorul politic al celor implicați în elaborarea lor și, de aici, multele ezitări.

Alți cîțiva factori și considerente trebuie luati în calcul cînd se examinează noua legislație. Aceștia sunt: primul, fundamental legal pe care partidele au funcționat pînă acum; al doilea, "partea ascunsă" a procesului legislativ, adică ce tendințe politice și sociale generale au fost reflectate în procesul greu al elaborării legii; și, în sfîrșit, care sunt implicațiile noii legi pentru procesul de democratizare pe termen lung.

"Inflația politică" și nemulțumirile ei

Partidele politice din România post-comunistă au funcționat potrivit prevederilor Decretului-lege nr. 8 din 30 decembrie 1989, aprobat de Consiliul Frontului Salvației Naționale. Decretul făcea înregistrarea partidelor politice o simplă afacere: tot ceea ce ele trebuiau să întreprindă pentru a fi înregistrate la Tribunalul Municipal București era să-și prezinte statutele și să dovedească că au cel puțin 251 de membri.

Cei care sunt înclinați să-i vadă pe actualii conducători ai PDSR ca, generic vorbind, unelțind, atribuie acest lucru presupuselor intenții de a face posibilă înregistrarea cît mai multor formațiuni pentru a dezorienta un electorat obișnuit de cîteva generații cu domnia unui singur partid. Într-adevăr, multe formațiuni s-au înregistrat sub nume foarte apropiate de cele ale partidelor de opozitie, fiind, de fapt, doar formațiuni-satelit ale principalului partid de la conducere, numit atunci Frontul Salvației Naționale. Totuși, nu este mai puțin adevărat că o parte din formațiunile care s-au înregistrat ca partide în baza decretului-lege de la sfîrșitul anului 1989 au fost simple instrumente ale aspirațiilor personale, unele dintre ele reflectînd probleme ale căror soluții puteau fi găsite mai degrabă de către psihiatri decît analiștii politici.

Combinat cu faptul că legea electorală uzitată în alegerile din 1990 și 1992 folosea un sistem de reprezentare proporțională, acest lucru a contribuit la producerea "inflației de partide", cu atât mai mult cît, ca și în 1990 (dar nu și în 1992), participarea la alegeri a fost finanțată de la bugetul statului. Foarte adesea, aceste "partide de buzunar", aşa cum le numește adesea presa românească, au transformat sediile partidelor, atribuite gratuit de către autoritățile locale, în magazine, buticuri sau alte instituții profitabile.

Pînă în 1993 au fost înregistrate oficial nu mai puțin de 159 de partide; dintre acestea, la alegerile din 1992 au participat 72 pentru Senat și 65 pentru Camera Deputaților, dar puține au reușit să treacă pragul electoral de 3%; 7 au intrat în Senat și 8 în Cameră.² Astfel, în 1992 competiția în alegeri a fost mai mare decît cea din 1990, cînd

doar 59 de partide au prezentat liste pentru Senat și 72 pentru Camera Deputaților.³

Pragul electoral de 3% introdus în 1992 nu a făcut, evident, prea mult pentru a face față înmulțirii partidelor politice. Pînă în 1996, sistemul politic românesc începusese să se "maturizeze", iar partidele stabilite erau de acord că "inflația politică" submina atât normalitatea, cît și răbdarea contribuabilului, avînd îu plus și un efect negativ asupra imaginii generale a democrației parlamentare.

Într-adevăr, sondajele de opinie prezintă în mod constant Parlamentul ca bucurîndu-se de un prestigiu scăzut printre noile instituții ale țării. Potrivit numeroaselor rapoarte de presă, legea electorală care se analizează acum pentru alegerile viitoare are în vedere ridicarea acestui prag la un procent între 4% și 7%. Între timp, legea partidelor adoptată în aprilie a încercat să reducă numărul formațiunilor politice, stipulînd că partidele care nu au prezentat candidați în două campanii electorale successive în cel puțin zece districte electorale (din 41) sau formațiuni care nu au ținut în ultimii cinci ani nici o întîlnire a organismelor lor de conducere vor fi șterse de pe lista partidelor legale, din inițiativa Ministerului Justiției.

Principalul instrument pentru a face față fenomenului de "inflație politică" a fost creșterea numărului minim de membri pe care un partid trebuie să îl aibă în vederea înregistrării la Tribunalul Municipal București. Partidelor le-au fost acordate șase luni pentru a se conforma acestei măsuri, precum și celorlate prevederi ale noii legi.

Dar nu este posibil ca un asemenea instrument cantitativ de inginerie politică să încalce presupunerea calitativă a libertății democratice de asociere? Adversarii schimbării păreau să fie atât de convingi, unii dintre ei indicînd că o schimbare a stipulațiilor legii ar viola libertatea constituțională de asociere și de organizare.⁴ După cum era de așteptat, partidele mici și, mai ales, formațiunile extra-parlamentare au adoptat această poziție. Susținătorii ei, pe de altă parte, afirmă că în numeroase alte democrații asemenea instrumente au fost considerate necesare pentru a face democrația operațională și că legea ar trebui să caute să inventeze un "număr optim" de partide politice viabile, după cum se spune în proiectul de lege prezentat de către comisie în Camera Deputaților.⁵ Stelian Tănase, deputat care reprezenta în acea perioadă Partidul Liberal '93 și care a fost forța motrice pentru schimbarea legii, a explicat că nevoie de a reduce numărul de partide nu numai că nu încalcă, ci, în realitate, era conformă teoriei democratice. Partidele politice, scria el, au fost principala legătură între societatea civilă și pîrghiile sale politice, aparținând amândurora în același timp. Pentru a-și îndeplini funcția lor, o constituție de-

mocratică nu era suficientă; trebuia ca specificațiile ei să fie completate cu mecanisme care ar încuraja comunitatea, în general, să perceapă partidele politice ca pe "reprezentanții legitimi" ai voinei politice publice, iar partidele însese să "strîngă" diferitele interese existente în cîteva concepții principale concurente. "Inflația partidelor" a subminat acel obiectiv, transformînd democrația într-o "bucată de hîrtie fără valoare" și numeroasele formațiuni existente în "forme fără fond".⁶

Dar nu este posibil ca, împinsă la extreame, considerația instrumentală cantitativă a numărului minim de membri să afecteze esența democratică calitativă? Cu alte cuvinte, cînd "mai mult" (membri) devine "mai puțin" (democrație)?

Acest aspect s-a aflat în centrul unei dispute care a apărut ulterior între Camera Deputaților și Senat. Potrivit proiectului aprobat inițial de fostul parlament, numărul minim de membri al unui partid a fost stabilit la 2.500. În Senat însă, acest număr a fost amendat la 10.000.⁷ Evident, "marii rechini politici" au trecut linia ce desparte coaliția de opozitie într-o încercare de a lichida adversarii mai mici care ar putea, într-o viitoare organizare politică diferită, să se transforme în rivali periculoși. O "comisie de mediare" a fost instituită pentru a găsi un compromis între cele două proiecte, după cum se cerea de către regulamentele parlamentului. Cu toate acestea, comisia a optat pentru versiunea Senatului privind acest articol al legii, iar Camera Deputaților a fost ulterior de acord să aprobe recomandarea comisiei.⁸

Cîțiva dintre senatori au contestat acest articol în fața Curții Constituționale. Ei nu au fost, cu toții, conduși de aceleasi considerente. Senatorii aparținând UDMR, de exemplu, deși contestau în fața Curții condiția celor de 10.000 de membri, în realitate obieția față de o altă stipulație a articolului, care se ocupă cu distribuirea membrilor pe județe, perceptă de ei ca fiind discriminatorie. Pentru a-și consolida propriul argument, UDMR a decis să sprijine obiecția față de cerința a 10.000 de membri, care fusese inițiată de senatori aparținând Uniunii Social-Democrate.

Obiecția a fost, de asemenea, sprijinită de senatori reprezentanți Partidul Alianței Civice și, surprinzător, și de unii senatori aparținând Convenției Democratice din România, alianță care votase în favoarea amendamentului Senatului privind cei 10.000 de membri. Curtea a decis însă că cerința nu încalcă principiul constituțional al pluralismului politic, aşa cum pretindeau reclamanții. Nu existau motive pentru a vedea cerința inițială, de 2.500 de membri, ca fiind "mai rațională și mai moderată", a spus Curtea, afirmînd că atâtă vreme cît reclamanții nu

privesc instituirea unui număr minim de membri ca fiind neconstituțională, problema nu era una asupra căreia ar trebui să decidă această instituție.⁹

Probleme legate de etnicitate

Principala stipulație a legii la care a obiectat UDMR cerea partidelor, pentru a fi înregistrate, să dovedească că numărul minim de 10.000 de membri locuiesc în cel puțin 15 județe și cel puțin 300 de membri sunt rezidenți în fiecare dintre aceste diviziuni administrative. Prevederea a fost introdusă pentru a scăpa de pletora de "partide regionale" ale căror interese rar sunt altele decât cele locale și provinciale. Deși UDMR are filiale în 19 județe, principalul său sprijin este în județele din Transilvania și se pare că ea s-a temut că stipulația ar putea crea un precedent care, în viitor, ar putea face ușor pentru majoritatea etnică românească să ridice ștacheta la mai multe județe decât ar putea ea să acopere.

Suspiciunea nu era neîntemeiată. Proiectul original aprobat de către Camera Deputaților specifica 10 județe, cu cel puțin 100 de membri în fiecare, ca cerință minimă, ceea ce putea fi privit ca o prevedere rezonabilă.¹⁰ În Senat însă, această stipulație a fost transformată într-o prevedere care cerea pentru înregistrare dovara filialelor locale în cel puțin jumătate plus unu dintre județe (adică 21) și cel puțin 300 de membri în fiecare filială. Președintele UDMR, Marko Bela, a protestat imediat, spunând că acum legea "impune restricții care nu au ce căuta aici" deoarece era "la latitudinea votanților să sănctioneze existența partidelor politice".¹¹ Aceasta a fost momentul în care UDMR a amenințat pentru prima dată că va face apel împotriva legii în fața Curții Constituționale.¹² Comisia de mediere a venit cu soluția de compromis – 15 județe și un minimum de 300 de membri în fiecare –, soluție ulterior acceptată de ambele Camere. Apelul a fost respins de Curtea Constituțională pe motive identice celor folosite pentru respingerea cerinței de 10.000 membri.

Un alt articol al legii la care au obiectat UDMR și susținătorii ei din alte cîteva partide din opozitie a fost articolul 3. Articolul contestat în fața tribunalului interzicea existența partidelor politice ale căror statut, program, propagandă sau "alte activități" violează prevederile articolelor 30 și 37 din Constituție. Aceste articole constituționale interzic "defăimarea" țării și a națiunii, incitarea la un "război de agresiune" sau la "ură națională, rasială, de clasă sau religioasă"; de asemenea, ele scot în afara legii discriminarea, "separatismul teritorial" și violența publică. Potrivit reclamanților, prevederea din legea partidelor care menționează aceste articole ale Con-

stituției era în sine o încălcare a garanțiilor legii fundamentale a pluralismului politic și a libertății de asociere. Reclamanții pretindeau că era, în același timp, o încălcare a legislației internaționale la care România a aderat și care, potrivit Constituției înșesi, primează asupra legii românești. După cum era de așteptat, tribunalul a respins și acest punct al apelului, accentuând că partidele nu se pot situa deasupra interdicțiilor stipulate în Constituție pentru indivizi.

Faptul că UDMR ar fi îngrijorat de o lege ce interzice propaganda pentru "separatism teritorial" și "defăimare a țării" era firesc, nu numai datorită formulării ambiguie a prevederii constituționale, ci și datorită faptului că alianța minorității maghiare a fost adesea acuzată de adversari săi exact de încurajarea unor astfel de activități, o acuzație permanent negată. Nu au mai existat alte motive pentru obiecție și doar cei care au urmărit îndeaproape dezbaterea ar putea înțelege toate piesele acestui puzzle politic. În formularea originală propusă de Comisia specială a Camerei Deputaților, partidele politice ale căror statut, program sau activități "diseminează concepții extremiste cu origini comuniste, fasciste sau legionare" trebuiau să fie scoase în afara legii, după cum trebuiau scoase și acele formațiuni care acționau împotriva "securității naționale".

Acesta ar fi fost un pas important, datorită faptului că tentativa de adoptare a noului Cod Penal eșuase de două ori și, practic, nici un fel de sancțiuni nu pot fi aplicate indivizilor sau partidelor ce propovăduiesc ideile extremiste sau xenofobe ale Gărzii de Fier sau celor care combină concepții comuniste și fasciste. Acesta este exact unul dintre motivele pentru care un deputat reprezentând în Cameră partidul extremist "roșu-brun" România Mare a anunțat că formațiunea sa se va abține de la votarea acestui articol.

Deputatul, Anghel Stanciu, a spus că abținerea să-a datorat faptului că, aşa cum era propusă Camerei, legea neglijă să interzică existența partidelor etnice. Într-adevăr, în ciuda eforturilor făcute în Cameră de față a PRM pentru a determina includerea unei astfel de interdicții și în ciuda protestului public al PRM¹³, proiectul a fost aprobat în Parlament stipulând că membrii organizațiilor reprezentând minoritățile naționale "pot fi și membri ai unui partid politic". UDMR este simultan o alianță de partide și o associație reprezentând interesele minorității maghiare, iar această formulare a fost suficient de flexibilă pentru a nu o afecta. Înlocuirea prevederii ce interzicea partidele extremiste cu o alta care menționează interdicțiile constituționale, implicit anti-UDMR, apare astfel ca o încercare de a calma PRM.

Cînd legea a ajuns să fie dezbatută în Senat, PRM parea să iasă victorios. Cu sprijinul celorlalte două partide "nostalgice roșu-brune", Partidul Socialist al Muncii și PUNR, PRM a reușit să dispună de suficient sprijin în Cameră pentru a amenda prevederea astfel încît să prevadă că membrii organizațiilor minorităților etnice se pot alătura partidelor politice, dar "nu pot forma partide etnice".¹⁴ Deși formularea nu parea să amenințe direct UDMR (după cum s-a arătat, statutele UDMR nu restrîng apartenența la partid numai la etnici maghiari) a existat, cu toate acestea, una care dovedea o ostilitate clară și, mai mult, viola Convenția Cadru a Consiliului Europei cu privire la protecția minorităților naționale, așa cum a arătat senatorul UDMR, Gyorgy Frunda, care a anunțat că, din această cauză, UDMR va boicotă votul în parlament. "Problema minorității maghiare" risca astfel să devină din nou capul de afiș al presei internaționale și guvernul român (ale căruia eforturi de integrare în structurile occidentale și în NATO sunt stîrnjenite de atitudini precum refuzul de a include Recomandarea 1201 a Consiliului Europei în tratatul de bază cu Ungaria) cu greu și-ar putea permite un alt scandal în jurul acestei probleme delicate.

Prin urmare, conducerea PDSR a început să-și prezinte proprii deputați și senatori. Camera Deputaților a refuzat să accepte includerea de către Comisia de mediere a formulării Senatului în textul legii. Dan Marțian a pledat în Cameră împotriva schimbării formulării, folosind argumente care, după cum spunea un deputat al Uniunii Democratice a maghiarilor din România, "nu puteau fi mai bine formulate nici de către noi".¹⁵

Potrivit reglementărilor, disputa trebuia să fie acum rezolvată într-o ședință comună a celor două Camere. Împotriva poziției PRM, PSM și PUNR, sesiunea comună a votat împotriva introducerii interzicerii partidelor etnice în textul legii. A fost acum rîndul naționaliștilor extremiști să alegă la Curtea Constituțională. Decizia Curții (pronunțată concomitent cu alte apeluri) a fost că legea, așa cum fusese votată, era constituțională și că limitările impuse asupra constituuirii partidelor etnice ar fi violat dreptul de liberă asociere și prevederile Convenției Cadru a Consiliului Europei.

Președintele Ion Iliescu a respins apelul organizației anti-maghiare Vatra Românească să se abțină de la promulgarea legii și care îi cerea să-și "potrivească ceasul" după "timpurile românești". Respingerăea însă a fost formulată astfel încât să măgurească Vatra și să prezinte atitudinea oficială românească față de minoritatea maghiară în termeni potriviti mai degrabă ficiturii decât realității.¹⁶

Balanța democratizării

Curtea Constituțională a acceptat un apel împotriva legii într-o singură privință. Aceasta ținea de obiecția opozitiei de a include în lege o referire la articolul 148 al Constituției. Acest articol interzice, printre altele, inițierea oricărei schimbări a formei republicane de guvernămînt și, din acest motiv, a fost foarte contestat atunci când Constituția a fost aprobată în Parlament. Trebuie totuși accentuat că Curtea nu s-a răzgîndit în nici un fel (și nici nu putea, chiar dacă voia) în ceea ce privește prevederea. Ea a decis doar că partidele nu pot iniția o revizuire constituțională, pentru că, potrivit documentului fundamental, această prerogativă este restrînsă la președintele, la un sfert dintre membrii fiecărei Camere a legislaturii sau la 500.000 de cetățeni. Așadar, a spus Curtea, menționarea partidelor în acest context era prin definiție neconstituțională. Ca rezultat, legea a fost amendată la timp, înainte de promulgarea sa de către președinte.¹⁷

Prin urmare, cele cîteva mici partide pro-monarhistice din România s-ar putea dovedi incapabile să se înregistreze sub noua Lege a Partidelor. (Dacă ar fi sau nu capabile să adune minimum de membri cerut este altă problemă.) După cum se poate demonstra, aceasta este o încălcare a dreptului de asociere și a libertății de expresie. Trebuie ținut minte totuși că alte democrații europeni respectabile (Franța, de exemplu) au un articol similar inclus în documentul lor fundamental și că, în plus, orice tendințe nedemocratice apar, ca rezultat al acestei prevederi, ele nu trebuie atribuite legii recent aprobate ci, mai curînd, prevederilor Constituției.

Cînd se ajunge la evaluarea "balanței democratice" a noii legi, alte aspecte trebuie să aibă prioritate. De exemplu, legea prevede finanțarea partidelor de la bugetul de stat, rezervînd un maximum de 0.04% din buget în acest scop. Oponenții (printre care, și prim-ministrul Nicolae Văcăroiu)¹⁸ au afirmat că prevederea era nedemocratică și că ar face formațiunile politice dependente de putere. Din fericire, punctul de vedere al lui Văcăroiu nu a fost acceptat nici măcar de PDSR. Îngrijorător nu este faptul că legea stipulează un maximum al subvenției de stat, ci că nu există nici o stipulație asupra unei subvenții minime, care teroretic ar putea fi zero. Finanțarea partidelor de la bugetul de stat este privită în multe democrații ca *sine qua non* din mai multe motive.

Primul, dacă "jocul" democratic nu poate avea loc în afara competiției partidelor, este normal ca statul să subvenționeze spectacolul. După cum remarcă un profesor american de științe politice, faptul că în Statele Unite doar campaniile prezidențiale, nu și cele ale partidelor, se bucură de sprijin din partea bugetului de stat nu reprezintă

în mod necesar un semn de democrație avansată pentru acea țară.¹⁹ Mai mult, subvenționarea partidelor de la bugetul de stat face posibil controlul asupra activităților lor financiare, inclusiv impunerea limitelor față de contribuțiiile susținătorilor a căror "generozitate" ar putea încuraja corupția. Și este exact ceea ce face noua lege. Contribuțiile din partea indivizilor sunt limitate la 100 de salarii de bază pe an, iar contribuțiile din partea organizațiilor la 500 de salarii. Organizațiilor finanțate de guvern le este interzis să contribuie. Totalul contribuțiilor primite de un partid în timpul unui an nu pot să treacă de 0.005% din veniturile de la bugetul de stat pentru anul respectiv, excepție făcând anii electorali cind plafonul este dublu. Contribuțiile sunt confidențiale, dar trebuie făcute publice dacă sunt mai mari de 10 salarii de bază. În scopul controlului, partidele trebuie să-și deschidă conturi în bănci.

Cu toate acestea, alte prevederi în stipulațiile privind finanțarea partidelor pot fi privite ca fiind, cel puțin parțial, deficitare cind se ajunge la "balanța democratică". Potrivit legii, în scopul finanțării, se face distincție între partide reprezentate în Parlament și formațiuni ne-parlamentare. Primele beneficiază de aşa-numita "subvenție de bază", în timp ce ultimele beneficiază de ea doar condiționat sau deloc, iar acest lucru poate fi privit ca fiind discriminatoriu. Pe de altă parte, această practică este larg răspândită în țările democratice și (având în vedere nevoia de a face față "inflației partidelor"), nu lipsită de logică, cu atât mai mult cu cît legea stipulează că partidele neparlamentare care au primit cel puțin 2% din voturi împart între ele, în părți egale, ceea ce rămâne după ce "subvenția de bază" a fost distribuită între formațiunile parlamentare. "Subvenția de bază" este împărțită conform proporției de reprezentare în Parlament – prevedere discriminatorie ce favorizează partidele parlamentare mai mari. "Subvenția de bază" echivalează cu o treime din subvenția rezervată în scopul finanțării partidelor de la bugetul de stat. Celealte două treimi se împart între formațiunile financiare, din nou potrivit puterii lor proportionale în legislatură. Astfel, formațiunile ne-parlamentare sunt discriminate de două ori: o dată, prințind o proporție mult mai mică din "subvenția de bază", și a doua oară, neprimind nimic din suma distribuită competitorilor ei mai mari. Aceasta poate duce la marginalizarea noilor formațiuni sau a celor care nu au convins încă electoratul.

În sfârșit, criticii legii au arătat că prevederile ei insistă în amănunt pe organizarea partidului, cind formațiunilor să specifică procedura de alegere a conducerii partidului, procedura de alegere a candidaților pentru alegerile locale, parlamentare și prezidențiale, sancțiuni împo-

triva membrilor și aşa mai departe. Stelian Tănase, pe de altă parte, a accentuat că doar impunând transparența și regulile interne ale democrației de partid poate fi făcută încercarea de a transforma organizațiile care sunt "oligarchice" de la natură în adevărate instituții democratice. Adevărul este probabil undeva la mijloc. Pentru că, după cum este bine cunoscut, nici un fel de reguli nu sunt mai probabile de a "face" jocul decât regulile nescrise asupra cărora există consens general. □

NOTE:

1. *Expres Magazin*, nr. 40, 10-17 octombrie 1995.
2. Agenția Națională de Presă ROMPRES, *Partide politice* 1993, p. 174 și Anexa 4, pp. 185-191.
3. *Ibid.*, Anexa 2, pp. 175-181.
4. Florin Gabriel Mărculescu, "Legea partidelor politice", *Romania liberă*, 8 februarie 1996.
5. *Pro-Democrația*, vol. II, nr. 1-2, p. 11.
6. Stelian Tănase, "Întrebări", în *ibid.*, pp. 12-13.
7. Proiectul Camerei Deputaților a fost publicat în cotidianul *Adevărul*, 23 și 24 august 1995. Versiunea Senatului a fost dată publicității în *ibid.*, 9 februarie 1996.
8. *Azi și Adevărul*, 6 martie 1996.
9. Decizia Curții a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 75, 11 aprilie 1996.
10. *Evenimentul zilei*, 1 noiembrie 1995.
11. *Curierul Național și Cronica Română* – 15 februarie 1996 și Reuters – 16 februarie 1996.
12. *Libertatea și Adevărul*, 16 februarie 1996.
13. Vezi discursul lui Stanciu în *Romania Mare*, nr. 278, 3 noiembrie 1995.
14. *Curierul Național și Adevărul*, 14 februarie 1996.
15. *Curierul Național*, 6 martie 1996.
16. Vezi schimbul de scrisori dintre Zeno Opris, Vatra Românească, și Ion Iliescu în *Cronica Română*, 13 aprilie 1996.
17. Vezi *ibid.*, 24 aprilie 1996.
18. Vezi *Ziua*, 23 septembrie 1995.
19. Vezi *Adevărul*, 26 octombrie 1995.

MICHAEL SHAFIR – Ph.D. in Political Science from the Hebrew University of Jerusalem.

He taught Political Science at the University of Tel Aviv and was Director of Foreign News at Kol Israel and Deputy Director of the RFE's Audience and Public Opinion Research.

Senior Analyst with the Radio Free Europe – Radio Liberty Research Institute in Munich, Germany.

Arta diversiunii

RODICA CHELARU

Gestul directorului SRI de a se prezenta din proprie inițiativă în fața Camerelor reunite ale Parlamentului, i-a surprins pe unii, iar pe alții i-a nedumerit. În definitiv, a fost o premieră care însă nu a făcut "sală plină". Ce l-a determinat pe Virgil Măgureanu să "ia tauțul de coarne" și, mimând transparența, să arate cît este de interesat și chiar implicat în politică și în răsfiala cu un adversar ce-i fusese, nu demult, aproape? Mai întîi, se cuvine, poate, o scurtă recapitulare a scandalurilor care au zguduit instituția condusă de Virgil Măgureanu.

Întîi a fost "Teresa Anda", cind doi ofițeri SRI au fost deconspirati în plină acțiune de filaj. Subiecții, filmați cu o cameră ascunsă, erau doi ziariști care, în grade diferite, se ocupau de aceeași problemă: presupusa racolare de către KGB a lui Ion Iliescu, pe vremea cind studia la Moscova. Sau Frunze. SRI s-a bîlbîit și a sfîrșit prin a recunoaște că ofițerii făceau parte din cadrele sale active. Ei se ocupau – susținea conducerea instituției – de o acțiune de contraspionaj, dar nimenei nu a aflat dacă ofițerii în cauză făceau într-adevăr parte din componențul respectiv. Nici măcar membrii Comisiei de control parlamentar asupra activității SRI... Ei aveau să recunoască, tardiv, că au fost, de fapt, tot timpul "duși de nas". Nimenei nu a mai aflat dacă fusese doar un scurt circuit profesional sau o reglare de conturi între servicii secrete rivale. Oricum, "Teresa Anda" părea să confirme suspiciunile că SRI ar avea caracteristicile unei poliții politice, întărind bănuielile iscate de scandalul H.R. Patapievici. În celălalt capăt al țării, la Iași, istoricul Mihai Ungureanu se aflase, și el, în vizorul SRI, deoarece trata-se subiecte "incormode" pentru istoricii "de salon".

Nu a trecut mult și un alt scandal a zguduit SRI. În preajma Anului Nou, Virgil Măgureanu dădea spre publicare unui cotidian central propriul dosar de rezident al fostei Securități. Adică de coordonator al unei rețele de informatori. O inițiativă-bombă, care însemna deopotrivă o mișcareabilă de apărare în fața atacurilor tot mai virulente proferate la adresa sa de către liderul PRM, senatorul Cornelius Vadim Tudor, care amenințase că avea să dea publicitatea, în întregime, dosarul lui Măgureanu, încercând astfel să-i administreze lovitura de grăie într-o răsfială care începuse cu un an în urmă. Liderii unor partide din Opoziție și ziariști de prestigiu au cerut atunci, într-un glas, demisia domnului Măgureanu. Voci care au strigat în pustiu, fiindcă afacerea avea să urmeze clasicul

drum spre fundătură. Ceva s-a întîmplat totuși: publicarea dosarului de rezident al domnului Măgureanu a spart consensul călduț din sămul comisiei parlamentare de resort. Un duș rece care i-a scos din amortea pe unii dintre membrii săi, siliți să constate un adevăr crud: Comisia SRI era un simplu decor, menit să păstreze aparențele. Între timp, răboiul dintre Virgil Măgureanu și C.V. Tudor l-a amplorat și risca să inflameze spiritele din chiar partidul de guvernămînt, unde fiecare din cei doi protagoniști avea – și are încă – suporterii săi.

A la guerre, comme à la guerre – spune francezul. Vraja patrulaterului guvernamental se rupsese, iar revista *Romania Mare* publica aproape în fiecare număr informații cu caracter secret și atacuri furibunde fie la adresa directorului SRI, fie la adresa președintelui Iliescu și a anturajului său. Cum era de așteptat, furia prezidențială – sfîrșită de un fiu risipitor – a mînat de la spate Parchetul General, Ministerul de Justiție și Parlamentul să inițieze procedura de suspendare a imunității parlamentare a senatorului C.V. Tudor. De regulă, divorțurile scot la iveală nebunite și tănuite refulări. Scandalul intercepărilor telefonice ar putea fi unul din numeroasele exemple care au dat insomnia celor implicați. Ceea ce părea un balon de încercare lansat de Vadim Tudor de la tribuna Senatului în chiar ziua ridicării imunității sale parlamentare s-a dovedit detonatorul unei bombe. Căpitanul SRI, Constantin Bucur, i-a făcut liderului PRM un cadou otrăvit: 11 casete care conțin con vorbiri telefonice, înregistrate ilegal, ale unor personalități politice, casete pe care le-a sustras anume pentru Vadim din sediul SRI. Se deschidea astfel cutia Pandorei. S-a dovedit că toate personajele acestei povești, aflate la vedere – plus cele care nu apar la scenă deschisă – fuseseră în relații foarte strîns, de tip clientelar. Fiecare își urmărea propriul interes. Vadim Tudor voia capul lui Măgureanu și nu a ezitat să-i folosească pe toți cei care îi puteau furniza date compromițătoare despre viață și activitatea directorului SRI. Le oferea, în schimb, substanțiale folosite materiale și locuri pe liste electorale ale PRM, spre a-i pune la adăpostul imunității parlamentare. Aceste "intimități" au fost dezvăluite de Virgil Măgureanu în fața unei audiențe parlamentare apatice, care nici măcar nu a tresărit cind a aflat că ofițerii SRI au fost implicați în afaceri veroase, că traficul de influență și corupția sunt la ele acasă în orice colț de instituție publică, că se fură documente secrete și se

face sănaj cu ele, că SRI ne ascultă telefoanele și ne desface scrisorile, pe tăcute și nevăzute...

De ce a ales, totuși, Virgil Măgureanu să apară în fața Parlamentului și să facă dezvăluiri șocante chiar pentru bunul simț? Știind că bomba interceptărilor telefoniice riscă să explodeze și să reteze unele capete – inclusiv pe al său –, Măgureanu a ales răul cel mai mic: s-a prezentat din proprie inițiativă în fața Camerelor reunite. Dar a procedat ca un versat jucător de poker, care riscă, știind că are asul în mînecă. Adică, a trișat. Altminteri, Măgureanu ar fi putut prefera tot metoda audierilor nefișrite și sterile de la Comisia parlamentară SRI, unde se putea bizui în continuare pe senatorul PDSR, Vasile Văcaru. Or, având în spate – încă – sprijin de la Cotroceni, directorul SRI “a împușcat doi iepuri deodată”. Pe de o parte, aplicând principiul “cui pe cui se scoate”, Măgureanu a contraatacat, lansând o bombă. Era singura modalitate de a tăia orice reacție imediată și periculoasă la adresa sa. În fața Parlamentului, Măgureanu a dezvăluit existența unei rețele informative, ilegală, paralelă și de tip paramilitar, pusă în slujba liderului PRM. În condiții normale, o astfel de bombă i-ar fi spulberat pe toți cei implicați. În tradiția noastră bizantină însă, chestiunea nu a făcut impresie. Parlamentarii Opoziției au rămas la fel de apatici, iar cei din PDSR nu aveau nici un interes să răscolească murdăria. Dar de ce nu a dezvăluit Măgureanu acest pericol la adresa siguranței naționale până acum, așa cum îi impunea legea? Simplu: nu a avut interes să o facă, de vreme ce rețeaua pare să-i fi folosit Dosarele politice evocate în plenul Parlamentului dovezesc acest lucru. Unele au fost găsite în seiful generalului (r.) Gh. Diaconescu, una din fostele mărimi din SRI. File consacrate ziariștilor, personalităților politice, partidelor... Un adevăr cutremurător, la sase ani după evenimentele din Decembrie 1989: dosarele politice există, fără dubiu; ele nu sunt o figură de stil, nici o invenție a presei ahtiată după scandal. Iar momentul ales de Măgureanu pentru a dezvăluji existența unei asemenea rețele pare să-i fie prielnic îndeosebi președintelui Iliescu. Adversarul său, Vadim Tudor, este – în acest fel – avertizat din nou că la Cotroceni nu au fost uitate atacurile sale virulente și jignirile la adresa președintelui. În plin an electoral, o lovitură bine întintită.

Pe de altă parte, Măgureanu a dat impresia, falsă, că ar fi vulnerabil, slăbit de hărțuilele peremiste și că ar cere și clemență Parlamentului. Greu de spus că de mult s-au înduioșat parlamentarii majoritații, însă din discursurile lor a răzbătut împede solidaritatea cu “Sfinxul de Grădiște”. Era un semnal important, de care Măgureanu avea mare nevoie. Reacția față de incredibilele afaceri de co-

rupție ale demnitărilor statului i-a oferit directorului SRI un izvor prețios de informații înainte de declanșarea campaniei electorale pentru alegerile generale și prezidențiale. În același timp, pare sigur că Măgureanu a notat și reacția presei, analizele ei fiind o altă sursă prețioasă de informații pentru un specialist în psihologia maselor.

În al doilea rînd, Virgil Măgureanu a sfidat, în definitiv, Parlamentul. La finalul dezbatelor a pozat chiar în victimă, deși venise să se disculpe de acuzații grave. În fond, era în joc funcția sa de director SRI. Măgureanu nu a făcut decât să contabilizeze posibilele evoluții și amenințări care i-ar periclită poziția. De exemplu, o decizie a Curții Constituționale și a Curții Supreme de Justiție, solicitată de un membru al Comisiei parlamentare SRI. Sfidarea a fost încă mai evidentă la adresa adversarului său politic direct, Vadim Tudor, care a venit special în Dealul Mitropoliei pentru a-i cere din nou demisia. Răbufnia se dădea pe față, iar diversiunea reușea. După un scrutin electoral supărător în rezultate pentru PDSR, în preajma unor scumpiri năucitoare, era nevoie de un “moment vesel”, iar Măgureanu l-a creat și exploatat din plin. În același timp, a mai cîștigat un pariu cu sine însuși și cu ceilalți: că “narcoza SRI” rămîne eficientă.

Apetența nedisimulată a directorului SRI pentru politică ar trebui să neliniștească profund clasa politică. Deținându-și atribuțiile legale, el a calificat PRM drept partid extremist; implicarea sa în viața politică a reieșit și din afirmațiile, necontestate, ale unor membri ai Comisiei SRI. Ei au dezvăluit, cu probe, că Măgureanu a fost, în 1992, agent electoral al lui Viorel Sălăgean, care intenționa să candideze la prezidențiale.

Singura concluzie clară care se desprinde este că, deocamdată, poziția lui Virgil Măgureanu nu pare amenințătoare. Cu abilitatea pe care a dovedit-o deja, a vorbit despre toți, în afară de el însuși. În definitiv, nu-l costă nimic să-și asume răspunderea pentru tot ce se întâmplă în SRI. Toate scandalurile care au zguduit societatea postdecembristă au avut un singur efect: rotația cadrelor, mutând demnitării dintr-un post călduț în altul. Iar Virgil Măgureanu confirmă regula. Faptul că nici un grup parlamentar nu a declanșat procedura de suspendare din funcție a directorului SRI vorbește de la sine. Toată lumea politică se complace, aşadar, într-un echivoc perpetuu. □

RODICA CHELARU – She Graduated from the Faculty of Philology, Department of French Language.

Currently, she works as journalist.

Unde ne sănt premierii?

CLAUDIU SĂFTOIU

Dacă România se poate prezenta în lume cu un președinte ales, două plebiscitări care i-au conferit o înțelietate confortabilă și indisputabilă, nu de aceeași incontestabilă confirmare s-au bucurat cei care au ocupat, în ultimii săpte ani, funcția de prim-ministru.

Numit din rîndul partidului cîștiigator în alegeri, premierul român a fost nevoit să îndeplinească înainte de orice o funcție politică și abia mai apoi una aplicat economică. Este cazul guvernărilor succesive Roman (1 ianuarie 1990 – iunie 1990, respectiv 20 iunie 1990 – septembrie 1991), precum și al actualiei administrații Văcăroiu (noiembrie 1992 – pînă, probabil, la alegerile din toamna lui 1996). Sincopă evaziunii de sub imperativul politic, realizată de guvernarea Stolojan (noiembrie 1991 – octombrie 1992) merită și ea consemnată, ca abatere săncionată de la prioritățile politicianiste promovate de regimul de la București după decembrie '89.

România a ieșit din sistemul economic centralist fără datorii. Obsesia paranoidă a lui Ceaușescu de a nu mai depinde de nimnei și de nimic nu a adus țării decât un infim serviciu, comparativ cu gravele consecințe ale ieșirii României din circuitul de credite și finanțări externe, practicat la scară întregii lumi. În condițiile unei economii vlăguite, suprasaturate și cu un randament minim, a fost necesar ca premierii români să împrumute masiv țara la organismele internaționale creditoare. Datoria publică a României la 30 septembrie 1992 era de 3,8 miliarde dolari (inclusiv credite aprobată, dar neutilitate), din care 76% reprezentau credite contractate direct de stat, iar 24% credite contractate de agenții economici, sub garanție guvernamentală. Un raport al cabinetului Stolojan, privind programul de guvernare pentru perioada 1992–1996, subliniază faptul că din creditele contractate de stat, de 2,9 miliarde dolari, “pentru consumul curent al economiei și populației s-au destinat 91%, și numai 9% pentru dezvoltare”. În 1996, datoria publică a României s-a dublat și continuă să crească.

Premierii români nu au putut, în termenele avute la dispoziție, să repună economia românească în stare de funcționare. Lipsiți de voință politică a partidelor pe care le reprezentau, de a restructura masiv și definitiv formele esuate ale organizării economice moștenite, șefii de cabinet au fost acuzați de presa independentă din țară că “nu au făcut nimic altceva decât să gestioneze criza”. Ei au răspuns presiunilor reclamate de jocul politic, deve-

nind participanți, dacă nu chiar protagonisti, ai celor mai hazardate și neprofessionale “pariuri” economice. Cu excepția efemerului cabinet Stolojan, despre a cărui situație atipică în acest context vom mai vorbi.

Prima guvernare Roman a păstrat, în cele șase luni de legitime CFSN, structurile moștenite, atât la nivelul organizării ministerelor, cât și la nivelul resurselor umane. Un exemplu este promovarea adjuncților la portofoliu prime, ca în cazul generalului Stănculescu. Din adjunct al ministrului Apărării, el a fost numit ministru al unui important sector al economiei. Deși asemenea incompatibilități profesionale erau evidente, prima guvernare Roman a practicat fără echivoc tactica strîngerei rîndurilor între cei care au participat efectiv la evenimentele din decembrie 1989. Promul pas spre gestionarea crizei tot cabinetul Roman l-a făcut, sub presiunea expresă a revendicărilor sociale cerute de populația alienată și îndelung frustrată sub regimul ceaușist. În primele luni ale anului 1990, guvernul României a luat o serie de măsuri reparatorii, precum acordarea celui de-al 13-lea salar, retroactiv pentru mai multe luni, decretarea săptămânii de lucru de cinci zile, punerea în vînzare a locuințelor închiriate de la comuniști, a prețul de dinainte de 1989, și o sumă nedefinită de sporuri, în condițiile în care producția la nivel național era practic blocată. Opoziția FSN a acuzat cabinetul roman de “populism”, prin “cumpărare” electoratalui avid să recupereze zecile de ani de privații. Români au primit atunci mîncare mai multă și mai bună, apă caldă, curenț electric, televiziune non-stop – “avantaje” pe care considerau că le merită, după “succesul revoluției anti-comuniste”. În privința reformei, primul cabinet Roman, disputat între urgențele politice și prioritățile reparatorii și de suprafață, nu a făcut prea mult. La începutul lui 1990, România a anunțat în mai multe rînduri că va trece la liberalizarea treptată a prețurilor, pentru că era nevoie “să se cunoască adevărul în economie”. 1 aprilie 1990 a și consemnat, de altfel, prima etapă a liberalizării, cînd termenul de inflație a prins contur real, palpabil, pentru populația românească.

Constituirea celui de-al doilea guvern al lui Petre Roman a coincis cu reprimarea violentă a manifestației din Piața Universității, care va marca definitiv biografia politică a actualului lider al Partidului Democrat. Deși principalul adversar al Pieții Universității a fost președintele Ion Iliescu, a cărui teză a “vandalismului le-

gionar" din iunie 1990 a făcut înconjurul lumii, Petre Roman rămîne susținătorul necondiționat al represiunii dure din Piața universității, motivată exclusiv pe rațiuni politice și partinice. Presa independentă a făcut tapaj pe marginea echipei reformiste, "de unice", propusă, la noua investitură, de Petre Roman. Noii miniștri ai României erau, în sfîrșit, specialiști cu studii în străinătate, cu cărți și articole publicate în reviste pretențioase, și erau – mai ales! – tineri și dinamici. Petre Roman a prezentat în fața Parlamentului un program economic atât de reformator, încât Radu Cămpescu a acuzat imediat că i s-a "furat programul", iar Ion Rațiu a declarat că "unul mai liberal nu se putea". Dar accentele reformiste ale programului de guvernare au fost amendate și din interiorul FSN. Așa a început războiul lui Petre Roman cu propriul partid, război dat între guvern și majoritatea parlamentară FSN, condusă de Marțian Dan și de Alexandru Bărălăeanu, redutabili conservatori. Sociologul Dorel Sandor a întocmit atunci, spre folosul premierului, o listă cu parlamentarii reformatori și conservatori ai momentului 1990. Aflând de listă, Bărălăeanu a ținut un discurs aplaudat la scenă deschisă de plenul Senatului, erijindu-se în campionul luptei parlamentarilor împotriva imixtiunilor guvernamentale în activitatea legislativului.

Vînd-nevrînd însă, reforma a înaintat în România, inclusiv sub impulsurile președintelui Iliescu, nevoit să facă față opiniei intenționale și să propună, în consecință, urgentarea aplicării reformei. Astfel, a fost aprobată Legea fondului funciar, dar și Legea privatizării, de cărei punere în practică a fost responsabil Adrian Severin, ministru al Reformei și al relației cu Parlamentul, practic al doilea om ca funcție, după Petre Roman, în guvernul României. Pentru a pune în aplicare reforma, cabinetul a apelat la consultățile occidentale. În țară, opoziția FSN a veștejtit intențiile cabinetului Roman, susținând că înființarea Fondului Proprietății de Stat, ca organism al privatizării în România, era aberantă. Opozantii au stărtuit în ideea că FSN, care detinea 70% din activele economiei ceaușiste, va deveni un monstru menit să lupte pentru propria lui pieire. Raționalamentul s-a dovedit ulterior just. Atât în plenul executivului, cât și în cel al legislativului, România a dovedit, în primii ani de după '90, că nu poate alege un drum coerent de structurare socială și politică. Discuțiile nesfîrșite pe marginile legilor vitale, mai cu seamă asupra Constituției, au întîrziat nepermis de mult adoptarea unor căi practice de ieșire din criză. Cînd, în sfîrșit, au fost adoptate, legile majore au fost supuse unor serii prelungite de revizuiri și modificări. Un exemplu este suficient: adoptarea cu o majoritate covîrșitoare a Legii învățămîntului, despre care s-a spus că este o lege "a mileniului trei", asemănătoare cu reforma lui spiru Haret. La doar cîteva luni, legea a

fost amendată cu putere de cei mai înverșunați susținători ai ei, devenind un alt prilej inepuizabil de dispute politice.

Cabinetul Stolojan nu a putut face prea mult pentru continuarea reformei, cătă vreme, după lovitura mine-rească aplicată cabinetului Roman, sarcina lui Theodor Stolojan era de a asigura un guvern de tranziție. Principală menire a lui Stolojan era de a organiza în șase luni alegerile. Termenul a urcat însă la una an, deoarece economistul Stolojan s-a impus, pentru prima oară în această funcție, ca un specialist străin de pasiunile politice și dăruiit exclusiv răspunderii ce-i fusese încredințată. Declărînd că nu este dispus să facă ceva de către să-i fie ulterior rușine, Theodor Stolojan a încercat să continue reforma, mărînd etapele liberalizării prețurilor și reușind să potolească convulsiile sociale, drănuind administrarea antidoturilor economice. Tot pentru prima oară, un premier a avut curajul și probitatea profesională de a se prezenta națiunii în lumina adevărului curat. Rapoartele cabinetului Stolojan abundă de cifre defavorabile privind activitatea guvernului și de anunțare a unor măsuri de continuare a procesului de reformă, prin impozitări și taxe, prin plafonări dirigate ale salariilor, în raport cu liberalizarea succesivă a prețurilor. Acuzat de Adrian Severin că a stopat reforma, iar de către PSM, PRM și PUNR că "a vîndut țara", la fel ca Petre Roman, Theodor Stolojan a fost singurul premier care a reușit să cîstige simpatia populației, care l-a percepuit ca pe un "om drept, cînstit și sincer". Tot el a fost cel care a militat pentru fimoasa "creștere zero" a economiei, pe care cabinetul Văcăroiu nu a reușit să o stabilească, din 1992 și pînă acum.

Cabinetul Văcăroiu, susținut muribund de partidul președintelui Ion Iliescu, PDSR, este și cel care a dus, euferistic vorbind, la perfecțiunea gestiunii crizei. Foarte longeviv, dar nu mai puțin neperformant, cabinetul Văcăroiu a creat, la șapte ani de la decomunizarea României, certitudinea că reactivarea cadrelor din vecchia gardă și promovarea lor în funcții administrative menite să impulsioneze reformarea economică a țării este un demers dintre cele mai primejdioase pentru viitorul imediat și mai îndepărtat al națiunii. Echipa Văcăroiu, îndrumată de un premier împopular, timid și docil, se apropie de un mandat al căruia cuvînd de identificare este "stagnare". Mai mult voită, decît nevoită.

Nevoia de premieri a României este aşadar urgentă, obligatorie, vitală. □

CLAUDIU SĂFTOIU (1968) – He graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest.

He published articles in *Dilema*, *Contrapunct*, *Curierul românesc*, *Romania literară*.

România și cooperarea central-europeană

ADRIAN POP

Relațiile României cu principalele două cadre de cooperare sub-regională central-europeană au propria lor "istorie". Nu intenționăm să o urmărim aici, ci, mai degrabă, să evidențiem cîteva dintre beneficiile pe care atîn România, cît și proiectul central-european ca întreg, le-ar putea obține din implicarea mai activă a României în Acordul Central European pentru Liber Schimb (CEFTA) – dimensiunea economică a Grupului de la Vișegrad – și Inițiativa Central Europeană (CEI).

România și Grupul de la Vișegrad

Ar trebui să distingem între climatul inițial cvasi-ostil care a caracterizat relațiile dintre România și cele două organizații sub-regionale, mai ales dintre România și Grupul de la Vișegrad, și perioada de apropiere, începînd cu 1994, care a caracterizat relațiile reciproce dintre România și Inițiativa Central Europeană, urmată ulterior de o apropiere a României de CEFTA.

Paradoxal, în primii doi-trei ani după căderea regimului comunist, în poftida afirmației că România este o țară central-europeană, diplomația română nu a făcut nici o încercare serioasă de a conecta țara noastră la cadrele de cooperare sub-regională în Europa Centrală. Mai mult, relațiile ungaro-române, tensionate datorită pretinselor pretenții revizioniste ale liderilor unguri față de Transilvania și pretinsului statut inferior al minorității maghiare, precum și politica de identitate culturală a țărilor din Grupul de la Vișegrad construită pe temele "fierbinți" ale tradițiilor istorice, culturale și religioase – zona catolică a fostului Imperiu Habsburgic versus zonele europene ortodoxe și musulmane ale fostului Imperiu Otoman – au împins pentru o bună bucată de vreme relațiile dintre România și Grupul de la Vișegrad înspre un punct mort.

În poftida faptului că discuții privind aderarea României la Acordul Central European pentru Liber Schimb au fost purtate de mai mult timp, România a făcut o cerere oficială de admisie în CEFTA doar cu ocazia vizitei la București a președintelui polonez Aleksander

Kwasniewski (la jumătatea lui mai 1996). Aceasta se datoră faptului că în timpul discuțiilor polono-române președintele Kwasniewski a declarat că așteptata înființare a unei zone comerciale libere între cele două state ar putea fi văzută ca un pas preliminar pentru aderarea României la CEFTA, adăugînd faptul că Polonia este gata să susțină cererea de aderare a României la această structură sub-regională.

Astfel, se poate conchide că actuala relație dintre România și CEFTA se dezvoltă pe coordonatele condițiile preliminare stabilite pentru alăturarea României la această organizație, anume înființarea, înainte de admisie, a unor zone de liber schimb între România și fiecare țară membră CEFTA în parte.

România și Inițiativa Central Europeană

Deși într-o măsură mai mică decît în cazul Grupului de la Vișegrad, relațiile tensionate dintre România și Ungaria au influențat în mod negativ și relațiile României cu Inițiativa Central Europeană.

Extinderea organizației astfel încât să includă țări aparținînd nu numai ariei central-europene, ci și zonei balcanice și fostei zone sovietice, a contribuit la subminarea conceptului tradițional de Europa Centrală. Văzută ca un neajuns de către țări ce constituie nucleul dur al Inițiativei Central Europene, circumstanța mai sus menționată s-a dovedit a fi un atu și un argument în vederea includerii de noi membri pentru cei ce băteau la porțile organizației. Acum, argumentele istorice, culturale și religioase pentru susținerea calității de membru al Inițiativei Europei Centrale doar pentru țăriile aparținînd zonei central-europene propriu-zise nu mai puteau fi luate în considerare ca argumente viabile.

De această împrejurare a profitat și România. Începînd din primăvara lui 1994, după ce în organizație intraseră deja Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina (iulie 1992) și Macedonia (iulie 1993), România s-a bucurat de statutul de membru asociat al Inițiativei Central

Europene, pentru ca la întâlnirea de la Viena (1 iunie 1996) a ministrilor de externe ai țărilor aparținând Inițiativei Central Europene, România să devină membru cu drepturi depline.

Proiectul Central European – avantaje pentru România

În aceste circumstanțe favorabile, este dezirabilă o implicare mai activă a României în proiectele Acordului Central European pentru Liber Schimb și cele dezvoltate sub egida Inițiativei Central Europene. O astfel de politică ar aduce cîteva avantaje majore, între care:

1. Armonizarea prevederilor oficiale în diverse domenii (economic, comercial, al infrastructurii, etc.) potrivit standardelor Uniunii Europene, aşa cum este promovat acest proces de către Acordul Central European pentru Liber Schimb și grupurile de lucru ale Inițiativei Central Europene.

2. Întrucît doi membri ai Inițiativei Central Europene – Italia și Austria – au și calitatea de membri ai Uniunii Europene, iar reprezentanți ai Bavariei și experți ai Bruxellesului participă, de asemenea, în prezent, la grupurile de lucru ale Inițiativei Central Europene, ar putea fi anticipată o integrare accelerată a României în Uniunea Europeană folosind oportunitățile oferite de către Inițiativa Central Europeană.

3. Construirea unei puternice axe economice și geopolitice care să unească Marea Baltică cu Marea Mediterană, Marea Adriatică și Marea Neagră și care ar putea acționa drept "veriga" lipsă între axa economică și geopolitică Rin–Main–Dunăre–Marea Neagră – deja în funcțiune – și nouă axă ce se prefigurează acum, Marea Caspică–Marea Neagră–Marea Mediterană, legată de immensele resurse petroliere și importanța strategică a zonei Mării Caspice.

4. Datorită interesului german față de corridorul transcontinental Marea Nordului–Marea Neagră și a potențialului interes american față de corridorul Marea Caspică–Marea Neagră–Marea Mediterană, nouă axă ar putea implica masiv doi actori economici majori ai lumii, Germania și Statele Unite, conducînd proiectul central-european în ansamblul său către un nou orizont de eficiență.

5. Augmentarea importanței geostrategice a Poloniei și României ca țări mărginind flancurile corridorului Marea Baltică–Marea Neagră, ar putea constitui argumente pentru o admitere "în primul val" în NATO a celor două țări în procesul extinderii organizației către răsărit.

6. Crearea unei cooperări puternice și reciproc profitabile între Consiliul Statelor Baltice și Cooperarea Economică a Mării Negre, folosind Polonia și România ca "poduri" între cele două foruri sub-regionale.

7. Depășirea logicii impuse de conceptul răsăritean de națione, bazat pe principiul etnic, care se află la originea tendinței de descompunere și anarzie în această parte a lumii. Identificînd teme concrete de cooperare cu acele țări membre ale Acordului Central pentru Liber Schimb și ale Inițiativei Central Europene, cu care România mai are încă dispute teritoriale sau/și privitoare la drepturile minorităților, relațiile bilaterale dintre țara noastră și aceste state vecine s-ar putea îmbunătăți în chip substanțial.

Concluzii

Principalele motive ale eșecului parțial al proiectului central-european, din perspectiva promovării exclusiviste a conceptului identității central-europene, au fost în același timp stimulente și circumstanțe favorabile apropierea României de "clubul" central-european.

O implicare mai activă a României în proiectul central-european de cooperare sub-regională sub egida Acordului Central European pentru Liber Schimb (CEFTA) și a Inițiativei Central Europene (CEI) este dezirabilă și necesară.

Prin implicarea activă în proiectul central-european, ca urmare a plasării sale la intersecția a trei mari axe continentale complementare, România ar putea juca un rol cheie din punct de vedere economic și strategic în perspectiva integrării euro-atlantice. □

ADRIAN POP (1958) – He graduated from the History Department, Babeș-Bolyai University, Cluj. M.A. in Political Science from the University of the State of New York and the Central European University.

Currently, enrolled in a Ph.D. program. Lecturer at the Faculty of Political Science, University of Bucharest.

He co-authored books on Romanian Communism, including *Sovietizarea României – Percepții anglo-americane* and *The Soviet Union in Eastern Europe 1945–1989*.

Drumul spinos către pace

LOUIS ULRICH

Alegerile din 29 mai 1996 nu au fost pentru Israel alegeri obișnuite și aceasta din două motive. Primul, Binyamin Netanyahu, candidatul Blocului Likud, va fi, din punct de vedere constituțional, cel mai puternic prim-ministru pe care l-a avut vreodată statul evreu, deoarece victoria sa a fost cîștigată prin vot direct. Al doilea, alegerile înseamnă viață sau moarte procesului de pace, al cărui artizan a fost contracandidatul său, Shimon Peres, lider al Partidului Muncii, vechi politician și deținător al Premiului Nobel pentru Pace. Plănuitor la Oslo în 1993 și marcat de diferite acorduri în 1993, 1994 și 1995, se speră că acest proces va găsi o soluție pentru disputa israeliano-palestiniană pînă în mai 1999.

La 46 de ani, "Bibi" Netanyahu este cel mai tînăr prim-ministru de la crearea statului Israel, în 1948. Născut la Ierusalim, el este considerat ca fiind cel mai americanizat politician israelian după cei 11 ani petrecuți în Statele Unite. Deși ferm hotărît să continue procesul de pace, Netanyahu pare și mai decis să rămînă fidel dogmelor tradiționale ale dreptei. Partizan al "Marelui Israel", de la Marea Mediterană la Iordan, care să înglobeze și teritoriile palestiniene, el a declarat că se va opune oricărei concesii teritoriale. Și, dacă procesul de pace este ireversibil, rămîne de văzut în ce fel acesta poate fi dus la îndeplinire în vizionarea cabinetului Netanyahu. Obiectivul – pacea în Orientul Mijlociu – rămîne, dar va reuși oare noul premier să treacă cu bine testele lăsată moștenire de către cabinetul lui Shimon Peres? Aceasta a fost și prima întrebare la care s-a grăbit să caute un răspuns Yasser Arafat, care și-a convocat guvernul imediat după aflarea primelor rezultate ale alegerilor într-o reuniune de urgență la Gaza, invitîndu-l pe noul premier israelian să "continue procesul de pace și să respecte aplicarea acordurilor" încheiate cu palestinienii.

Prima sarcină a lui Binyamin Netanyahu este formarea noului guvern. El a indicat deja că este posibil ca la data de 17 iunie, cînd se înfîrnește noul Knesset, cabinetul să nu fie format, însă noile reguli îi permit să întrîzze alcătuirea unui guvern pînă pe data de 19 iulie. Dar tot noul sistem electoral este cel care îi va face viață grea. Reforma electorală a sporit autoritatea primului-ministrului, dar a permis israelienilor să-și împartă votul. (Alegătorii au avut de introducînd în urnă două buletine de vot, unul pentru desemnarea primului-ministrului, celălalt pentru partidul ales). Ceea ce au și făcut, "dezertînd" nu nu-

mai din Partidul Muncii, al lui Shimon Peres, ci și din Likud, condus de Netanyahu. Cele trei partide religioase au acumulat 23 de locuri față de cele 16 precedente, într-un Knesset de 120. Noul partid al imigranților (fuge sovietici) condus de Nathan Sharansky a cîștigat 7.

Acstea sunt partidele cu care premierul ales trebuie să împartă l aurii victoriei, satisfăcînd în același timp appetitul de putere al propriei sale alianțe condusă de Likud (două mici partide de dreapta, Tsomet și Gesher), apetit care nu a scăzut după cum s-a întîmplat cu reprezentarea sa (de la 40 de locuri la 32). Partenerii Likud în noua alianță care se prefigurează – formează mai sus menționate la care se va adăuga "A Treia Cale", un partid nou, profund ostil oricărei retrageri israeliene din Înălțimile Golan –, vor deține mai multe locuri în Knesset decît Likud însuși. Însă, "vor avea mai puține ministere" a precizat Netanyahu.

Se pare că viitorilor parteneri nu le place această alianță. Dar ce pot face? Conform sistemului electoral precedent, ele ar fi manevrat între cele două mari partide, Partidul Muncii și Likud. Acum nu mai au însă de ales. Dacă refuză oferta lui Netanyahu, aceasta înseamnă noi alegeri și, implicit, riscul pierderii noilor suporterî abia cîștigați.

Pentru a le concentra gîndurile, primul-ministrul a recurs la o veche mișcare tactică, sugerînd că ar putea avea în vedere formarea unui guvern "de unitate națională" împreună cu Partidul Muncii (care, și el, este victimă a nouului sistem electoral, a înregistrat un puternic recul, ajungînd de la 44 de locuri deținute în parlamentul precedent la 34) și lăsînd celelalte partide pe dinăfară.

Unii dintre membrii Partidului Muncii – dar nu și Shimon Peres – sunt interesați de o asemenea ofertă. Ehud Barak, ministrul de externe al cabinetului Peres și principalul concurent pentru succesiune în fruntea Partidului Muncii, a făcut explicit faptul că el nu va rata șansa de a intra într-un guvern de unitate, guvern în care să ocupe funcția de ministru al apărării. Chiar și Yossi Beilin, unul dintre oamenii cei mai raționali din anturajul lui Peres, a afirmat că un guvern Likud–Partidul Muncii ar fi cea mai bună modalitate de a-l scăpa pe Netanyahu de "durii" din propriul său partid.

De asemenea, ea ar salva Israelul de la o înclinare către dreapta religioasă, o perspectivă căreia i se raliază mulți dintre cei care îl susțin pe Netanyahu. Arye Deri,

liderul celui mai mare partid religios, Shas (deținând acum zece locuri în Knesset, față de șase anterioare), a căutat să calmeze aceste temeri asigurând populația că o nouă legislație cu conotație ultra-religioasă "nu va intra în casele" ei. Această afirmație nu a făcut decât să crească teama de religie în școli și de noi restricții în locurile publice, mai ales în ziua de sabat. Vechile dispute cu privire la avort, la săpăturile arheologice și la creșterea porcilor au reapărut.

Partidele religioase nu se jenează să-și facă publică intenția de a frâna ceea ce ministrul justiției, Aharon Barak, numește "revoluția constituțională" a Israelului. Aceasta reprezintă o serie, încă neterminată, de "legi fundamentale" cu privire la drepturile civile și libertățile ce vor fi dezvoltate într-o constituție formală. Aceste legi au prioritate față de legislația anterioară, Curtea Supremă fiind cea care decide în cazuri de conflict. Aharon Barak și apropiatii săi sunt priviți ca un bastion al liberalismului – și, prin urmare, reprezintă o linie a zelului triumfal al partidelor religioase.

Binyamin Netanyahu susține că nu va exista nici o schimbare a *status quo*-ului nescris între stat și sinagogă. Nu există însă nici un acord care să explice clar care este acest *status quo*. Revendicările partidelor religioase au fost înăbușite sub guvernarea Partidului Muncii și acum ele vor să le facă cunoscute. Pe de altă parte, Nathan Sharansky, reprezentând mulți imigranți care, potrivit codului religios, sunt doar pe jumătate sau chiar deloc evrei, cere ca autoritatea rabinilor asupra legilor să fie slăbită și nu invers.

Pe frontul arab, Netanyahu a dovedit moderație sau, cel puțin, o studiată lipsă de precizie. Consilierul său pe probleme de politică externă, Dore Gold, i-a telefonat lui Mahmoud Abbas, principalul negociator palestinian, pe 31 mai, pentru a-l asigura că procesul de pace va continua. Ehud Olmert, primarul Ierusalimului, susținător al Likud, a spus chiar că centrul politic al palestinienilor din oraș, Casa Orientului, s-ar putea să nu fie închisă, deși cu câteva săptămâni înainte decizia de închidere a acestei instituții părea iminentă.

La rîndul său, contrar așteptărilor unora dintre suporterii săi, nici Netanyahu nu s-a grăbit să renege angajamentul Israelului de a evacua cea mai mare parte a orașului Hebron (cu o populație eminentă palestiniană, doar 450 de evrei locuind în centrul său) până la jumătatea lunii iunie. Conform declarațiilor sale, "studiază" încă această problemă. Ca și cum nu ar fi cunoscut noul echilibru de putere dintre un prim-ministru ales în mod direct și pretenții săi colegi de cabinet, Ariel Sharon – fost ministru al apărării în timpul războiului din Liban din 1982 și acum unul dintre "durii" Likud – a declarat în

mod confidențial unui ziarist că acordul privind orașul Hebron ar putea fi "redeschis". Cabinetul lui Netanyahu a dat imediat publicității un comunicat pentru a risipi oare bănuială: de acum înainte, Netanyahu singur va fi cel care va face afirmații privind politica guvernului.

"Opțiunea Netanyahu" a israelienilor a confirmat suspiciunile statelor arabe. Excepția a constituit-o regele Husein al Iordaniei, care i-a urat un bun venit precaut noului conducător israelian. Dar chiar și el ar putea găsi greu de creditat asigurările de bune intenții ale lui Binyamin Netanyahu. În primul său discurs, acesta a "întins o mână pașnică" tuturor liderilor arabi, chemîndu-i să se alăture "cercului păcii". Dar a avut grija să nu pronunțe nici un nume, precum Siria sau Liban sau Organizația pentru Eliberarea Palestinei, presupușii săi parteneri în procesul de pace.

Yasser Arafat s-a înfățișat zîmbitor în fața lumii, afirmando că palestinienii vor declara "foarte curînd" un stat cu capitala la Ierusalim. Cînd, și dacă, se va întîlni cu Netanyahu – care respinge ambele idei – este incert. Cert este faptul că noul prim-ministru al Israelului nu va uita curînd că Arafat a pariat pe *challenger*-ul său, Shimon Peres, 80% dintre voturile arabilor israelieni (11% din electorat) mergînd către fostul lider al Partidului Muncii. Însă, problema depășește cu mult nivelul antipatiilor personale.

Pînă acum, cele două tabere au avut în vedere doar probleme relativ simple, care nu au cerut nici un adevărat sacrificiu. Problemele dure trebuie încă rezolvate în următoarii trei ani: statutul teritoriilor palestiniene, al granitelor lor finale, viitorul aşezărilor evreiești, compensarea financiară sau repatrierea refugiaților palestinieni, împărtirea resurselor de apă, statutul Ierusalimului. Nici una dintre aceste probleme nu este de nerezolvat. Dar politicienii israelieni – în special, dar nu numai, de dreapta – au făcut viitoarele negocieri mai dificile spunînd clar ceea ce resping. De exemplu, Netanyahu a afirmat că nici măcar nu va lua în considerare ideea unor discuții privind viitorul Ierusalimului. Și, în același timp, pledează pentru continuarea procesului de pace conform declarației de principii din 1993. Pe de altă parte, a promis israelienilor că pot avea pace fără a face concesii teritoriale. Este oare posibil acest lucru? Aproape sigur nu. □

LOUIS ULRICH (1963) – He graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

Deputy Editor of *Sfera Politicii*.

Alegeri pentru mileniul viitor

AUREL CIOBANU-DORDEA

Din patru în patru ani, americanii își desemnează liderul uneia dintre cele mai importante instituții constituționale – președintele –, care este în același timp și șeful guvernului.

Acesta nu este singurul moment electoral cu care cetățenii și candidații se confruntă, întrucât la fiecare doi ani, prin rotație, o treime din membrii Camerei Reprezentanților sunt reînnoiți, iar senatorii sunt desemnați la fiecare șase ani. Tot periodic sunt desemnați, de comunitățile locale, și guvernatorii, primarii și consilierii municipali, ca și membrii Congreselor statelor federăției, după reguli stabilite la nivel statal sau local.

Dar alegerile prezidențiale reprezintă cel mai important moment electoral, pe măsura poziției ocupate de președinte în sistemul puterilor. Deși Congresul este și el, ca și puterea judecătoarească, o forță în societatea americană, deși autonomia locală – întremeiată pe federalism – este o efectivitate, nici una dintre aceste instituții nu este atât de personalizată precum cea prezidențială, deoarece imaginea sa este simbolică pentru înfățișarea întregii societăți sau măcar pentru clasa sa politică.

Anul acesta, cel puțin tot atât ca și în ultimele decenii, procesul electoral suscătu pasiunile vechilor rivali: între republicani – dominanți și în Camera Inferioară, din 1994, după ce dețineau de mai multă vreme majoritatea în Senat – și democrați – care dețin Casa Albă – se duce o luptă dură, începută încă din iarnă. Procesul de selecție este aprig: în primul rînd, candidații fiecărui dintre cele două mari partide trebuie să cîștige războiul de uzură pentru victoria în Convenția democrată sau în cea republicană. Pentru aceasta, are loc o campanie de-a lungul și de-a latul Americii pentru persuadarea susținătorilor partidului (în statele în care se practică sistemul de *primaries* – desemnarea directă a candidatului preferat) sau pentru obținerea unui număr de electori pentru Convenție (în statele unde se practică sistemul de *caucus*), care să asigure nominalizarea.

După obținerea acestei nominalizări urmează adesea scrutinul național: alegerile prezidențiale indrepte.

Alegătorii fiecărui stat al federăției desemnează un număr prestabilit de mari electori, care se întrunesc apoi și aleg președintele și vicepreședintele Statelor Unite. Această ultimă etapă a febrei electorale poate să furnizeze surprize: electorii pot să nu voteze întotdeauna cu echipa care a obținut nominalizarea partidului lor, astfel încât unii competitori pentru suprema investitură pot învinge cu mai multe voturi decât s-ar aștepta conform repartiției bipartizane a electorilor. Iar în circumstanțele actuale, totul poate depinde de elemente de fapt, care pot răsturna situația în ultimele luni premergătoare lui noiembrie.

Speranțe și eșecuri

Cînd despre alegători, aceștia se arată dezamăgiți de clasa politică de la Washington, nu atât din motive de corupție și imoralitate, cînd din pricina anchilozei care i-a cuprins mai ales pe democrați, dar de care nu au fost ocoliți nici republicani.

1995 a fost anul lui Newt Gingrich, radicalul lider republican, ales în 1994 ca președinte al Camerei Reprezentanților pe baza "Contractului cu America", program politic de reforme proiectate să revoluționeze esența *establishment*-ului, a serviciului public, ca și actul de guvernămînt. Republicanii au apărut atunci, în momentul victoriei lui Gingrich, ca întruchipînd – și satisfacînd – nevoia de schimbare. Ulterior, Gingrich a eşuat în multe din proiectele sale de reformă (inclusiv în materia bugetului și a *lobby*-urilor) și a devenit antipatic atât atotputernicei mass media americane, cînd și cetățeanului mijlociu. Și, cum America nu face nici ea excepție de la faptul că pierderea unei imagini mediatici bune este o grea lovitură (deși simpla imagine nu este suficientă pentru a cîștiga), republicanii i-au cerut lui Gingrich să se ascundă în planul doi pentru a nu altera eforturile propriului partid de a cuceri Casa Albă. Cu atât mai mult cu cînd liderul majorității republicane din Senat, Bob Dole, este nu numai principalul favorit al partidului în lupta pentru Casa Albă, dar și o personalitate mai dispusă la negocieri

deci inflexibilul Gingrich și mai puțin sigură de planurile sale de guvernare.

Cât despre retorica prezidențială, deși imaginea tîrără și oarecum dinamică a lui Clinton continuă să fie plăcută (mai ales presei, jurnaliștii americanii recunoscînd într-un sondaj recent că, în proporție de peste 90%, au simpatii democratice), charisma sa nu acoperă rezultatele unei analize detaliante a rezultatelor mandatului.

După ce a obținut cu greu, în martie, aprobarea pentru buget, după ce a consumat deja eșecul politiciei de reformă a sistemului de asigurări medicale, președintele Clinton este acum înghesuit în corzi de scandalul Whitewater.

La drept vorbind, foarte energica primă doamnă este cea direct responsabilă de afacerea imobiliară dubioasă întreprinsă pe vremea când soțul său era încă guvernator de Arkansas, așa cum este responsabilă și pentru înlocuirea completă a personalului biroului de călătorii al Casei Albe, ce a generat în luna februarie un alt scandal. Capetele au și început să cadă în afacerea Whitewater: acum doi ani, un apropiat colaborator, avocatul Casei Albe, s-a sinucis chiar în momentul în care afacerea începea să fie dată la iveală (doamna Hillary Clinton amestecîndu-se în ancheta întreprinsă în legătură cu moartea sa – sau, cel puțin, așa sună rezultatele făcute publice la 16 iunie de către Comisia senatorială de investigații), iar cu nici o lună în urmă, un tribunal din Arkansas i-a găsit vinovați pe alți doi apropiati colaboratori ai soților Clinton.

Şi ce poate fi sacrificat pentru a acoperi deficitul? Dole ar afecta mai degrabă sistemul de asigurări sociale, fiind republican, adept al independenței de acțiune, al spiritului întreprinzător în afaceri și, prin tradiție, tot ca republican, susține și descentralizarea (refacerea federalismului).

Tot în mod tradițional, guvernările democratice înseamnă creșterea birocrației federale și centralizare, prin privarea statelor de unele din atribuțiile lor neindicate explicit în Constituție, democrații favorizînd în schimb, ca "liberali" – în înțeles american, adică de centru–centru stînga –, cheltuielile sociale și învățămîntul. Administrația Clinton nu a făcut excepție de la această tradiție, ea excelînd însă și în alocarea ineficientă a fondurilor publice în reforma sistemului de asistență medicală și în ajutoarele sociale, ceea ce i-a determinat pe republicani să îi acuze pe democrați că ar vrea să cumpere voturi. Cât privește risipa pură și simplă, merită amintire fabuloasele cheltuieli de călătorie ale membrilor guvernului, acoperite bineînteles din fonduri publice, care au vexat nu demult presa de peste ocean.

În plus, președintele Clinton este și el la fel de nehotărît în ceea ce privește deficitul bugetar (în 1993 a propus un pachet de legi anti-deficit, în anul următor a revenit, pentru ca apoi să... revină asupra revenirii). În schimb, se pronunță hotărît și cu placere pentru dezvoltarea învățămîntului (care, desigur, i-a îmbogățit *curriculum vitae*-ul) și pentru susținerea drepturilor civile, fie din convingere, fie din dorință de a-și asigura fidelitatea alegătorilor de culoare, a hispanicilor, a somerilor și a

celor de condiție socială și financiară modestă, care, în genere, votează cu democrații.

Date fiind inconsistentele programatice și confuzia în care ambele tabere se scaldă în găsirea unei soluții deopotrivă eficace și atrăgătoare, adversarii preferă să personalizeze disputa nu la nivelul platformelor, ci prinț-o prelungere către zonele marginale: incriminări și investigații reciproce (deja amintite), puse la cale de cele două grupuri, pe de o parte; iar pe de altă parte, un conflict de biografii.

Conflictul biografiilor

Lui Dole îi place să amintească despre sine că este un veteran al celui de-al doilea război mondial, dar și al luptelor din Congres, și se prezintă ca un fidel al antemeritorilor săi. În înțelesul lui Dole, a face carieră politică este aidoma avansării în ierarhia militară: cîștiți bastonul de mareșal numai la bătrînețe, după ce ai respectat toată viața – în mod scrupulos – pe cei cu mai multă putere decât tine.

Bun cunoșător al labirintului congresional, al drumului sinuos al legilor de la stadiul de proiect la adoptare, maestru al întrunirii majorităților necesare pentru impunerea propunerilor originate de republicani, șicusit în colaborarea cu puternicele *lobby*-uri din Washington, candidatul republican la președinție este însă prea puțin apt pentru a ține discursuri care să înflăcăreze susținătorii și un om prea puțin inventiv în materie de schimbare.

Dole mai obișnuiește să pledeze pentru veterani și handicapăți, dar și pentru corporațiile americane care, pe lîngă faptul că împing într-adevăr America înainte, îi și finanțează campania cu sute de milioane de dolari, necesari exorbitantei publicități televizate, precum și frecvențelor sale zboruri de-a latul Americii (iar pentru democrați nu a fost, de aici, decât un pas pentru a pune întrrebări indiscrete în legătură cu un avion pus la dispoziție lui Dole de către unul dintre industriașii bogatului nord-est, care, de altfel, cum s-a descoperit mai apoi, cotizase substanțial și pentru democrați).

Clinton, dimpotrivă, ca și în campania din 1992, pozează în *baby boomer*, ca tîrnă lider american, născut după cel de-al doilea război mondial, non-conformist, mandarinul intelocrat format în biblioteca marilor universități americane (la Yale și-a înfîlnit viitoarea soție, și nu în cîmpul politic, precum Dole). Fără complexele ultimului război mondial, fără acelea ale Războiului Rece și, mai ales, fără inhibițiile induse de tragicul război din Vietnam. Război la care tîrnăru – pe atunci – recrutabil

Clinton a refuzat să participe, preferînd studiile la Oxford, în Marea Britanie.

Visînd la fotoliul prezidențial

Tocmai ca reprezentant al generației postbelice de politicieni americanii, Clinton s-a temut cel mai mult de candidatura republicană a fostului guvernator de Tennessee, Lamar Alexander, și el tîrnă mandarin, dinamic, plin de proiecte de schimbare. Sondajele de opinie îi acordau o popularitate destul de mare; însă, de parte de lumea Washingtonului, Alexander nu era atașat nucleului tare al liderilor republicani, Bob Dole fiind considerat mai familiar și, deci, mai prezidențial. Republicanii l-au scăpat pe președintele Clinton de asemenea temeri, nesprinindu-l pe Alexander, consecința fiind că acesta și-a epuizat în primăvară fondurile pentru campanie (căci pariurile se fac pe caii socotîți cîștiitori), acesta remarcînd însă că nu are nici măcar sprijinul politic al veterilor republicani din cadrul statelor federate. "Formula" Dole, clasică, le-a părut republicanilor a fi de succes, însă ea nu-l impresionează pe Clinton, care îl cunoaște bine pe adversarul său, și pare a nu-i impresiona prea mult nici pe alegătorii obișnuiați.

Cînd doi se ceartă, al treilea cîștiagă?!

Sondajul făcut de către CNN/Time la jumătatea lunii mai (adică exact în momentul în care Dole își anunță decizia de a părăsi Senatul pentru a se dedica exclusiv campaniei electorale, demisie efectivă de la 11 iunie) arată că pe cei doi competitori îi despart 22 de procente: Bill Clinton întrunește simpatia a 56% dintre americani, în timp ce Bob Dole îi atrage numai pe 34%. Nu este, oare, prea puțin pentru a se mai putea face ceva?

Dole crede că nu și, deși înlăcrimat de decizia sfîșietoare de a abandona Colina Capitolului, pe care se află de 35 de ani (de 27 de ani senator și de 12 ani lider al republicanilor din Senat), se aruncă cu fervoare în bătălia vieții sale. Căci, deși a mai candidat de două ori pentru obținerea nominalizării din partea republicanilor, este ultima sa șansă de a ajunge președinte, încrucișat are acum 72 de ani (și este considerat de către mulți ca fiind deja prea bătrîn). După ce a învins un cancer la prostata care, la jumătatea anilor '80, amenința să-l doboare definitiv, după ce a trecut peste insuccesele campaniilor trecute, după ce a reușit să se impună în ochii propriului partid în calitate de candidat, Dole demonstrează voința sa de fier în a învinge.

Greșelile aleșilor

Deși suscită pasiuni, confrontarea preelectorală nu se poartă decât în mică măsură la nivelul programelor. Viziunile figurilor reprezentative pentru republicanii și democrații cu privire la viitorul Americii și la pașii efectivi care trebuie făcuți seamănă confuzie, fie prin apropierea lor, fie prin șovăiala cu care sunt exprimate.

De pildă, opțiunile lui Robert Dole au fost foarte sinuoase: inițial a fost în favoarea unei *affirmative action*, iar acum este împotriva. În februarie, făcînd campanie în California, unde Consiliul guvernatorilor Universității California-Berkeley a luat anul trecut decizia suprimării acestei politici în recrutarea studenților, Dole a

Este însă voiața suficientă? Republicanii susțin că, deși în aprilie 1992 președintele George Bush l-a devansat cu 16 procente pe challenger-ul Clinton, în noiembrie 1992 raportul de forțe s-a inversat și că așa s-ar putea întâmpla și acum.

Este adevărat că statele în care se prefigurează victoria, cucerirea Casei Albe, îl favorizează acum pe republicanii: în sud, în Midwest și în zonele montane – adică acolo unde trăiește americanul mijlociu, din clasa căruia provine și Bob Dole, fiul unor proprietari de prăvălie din agricultura Kansas.

În schimb, poziția lui Dole este puternic amenințătoare de posibila intervenție a unui terț, fie ca independent, fie drept candidatul unui al treilea partid. Riscul repetării situației din 1992 (când a intervenit Ross Perot) pare să fie foarte mare, tocmai din cauza nemulțumirii unei părți a alegătorilor pentru situația acută, nu atât a economiei, cât a reformelor politice și sociale.

Doi oameni reprezintă acest pericol pentru Dole: nonșalantul miliardar texan cu voce de rătoi, dar cu imaginea politică, Ross Perot, și furibundul radical, născut de republicanii, Pat Buchanan, antisemit și – în general – antiminoritar (ceea ce i-a și prilejuit ultranationalistului rus Vladimir Jirinovski trimiterea unei salve de salut către cel pe care îl consideră geamănul său politic).

Specialiștii americanii în campanii electorale – chiar aceia republicani – recunosc acum, în iunie, că dacă Ross Perot se hotărăște să candideze, atunci această decizie nu îl va duce la victorie, însă va asigura succesul lui Bill Clinton. Conform sondajelor, la fiecare trei voturi pe care Perot le ia de la președintele în exercițiu, el va lua și cinci voturi de la Robert Dole. Iar această amenințare este constantă, datând încă din iarnă.

Perot a cheltuit în 1992 suma de șaizeci de milioane de dolari (majoritatea din banii săi) și a obținut 19% din voturile exprimate. După alegeri a înființat Partidul Reformei, îndreptat atât împotriva democraților, cât și a republicanilor. El declară acum că nu mai este dispus să candideze, ci că urmărește să găsească un "al doilea George Washington". Revista TIME consideră, la 1 aprilie, că Buchanan ar fi un asemenea personaj. Oare?

Chiar dacă adună voturile frustraților Americii, ale celor care vor să denunțe NAFTA, să închidă frontierele în fața imigrării și a comerțului liber, să părăsească Europa, să evacueze investițiile străine (care, afirmă Buchanan, i-ar lipsi pe americani de locuri de muncă și de profiturile realizate în SUA), aceste voturi reprezintă o minoritate.

Ce dorește Perot să arate: nemulțumirea Americii față de monotonia și carentele establishment-ului sau

faptul că există radicali care se simt nereprezentati, dar care oricum nu vor învinge (însă s-ar putea transforma în altceva)?

Rămâne de văzut însă dacă Clinton, care lucrează întotdeauna în strânsă legătură cu sondajele de opinie, va reuși încă o dată să se revigoreze politic și mediatic suficient încât să obțină realegerea pentru a guverna Statele Unite încă patru ani.

Ceea ce va conta însă pentru România este aproape sigur faptul că – dacă Bill Clinton învinge – actualul Secretar de Stat, Warren Christopher, își va lăsa adio, la o vîrstă înaintată, de la viața politică. În locul său se pare că va fi numit fostul senator de Georgia, experimentatul Sam Nunn.

Tatonat în februarie de către ziaristi în cadrul talk-show-ului politic de duminică dimineață al rețelei NBC, Sam Nunn a zîmbit criptic la solicitarea de confirmare sau infirmare a zvonului potrivit căruia se pregătește să vină "la externe", refuzând să dea un răspuns. Vechi membru al comisiei senatoriale de politică externă, vechi participant și la negocierile sovieto-americane pe probleme de armament, Nunn pare încă și mai bine individualizat decât actualul Secretar de Stat și mai înzestrat personal pentru caruselul diplomatic. Care este relația dintre domnia sa și puternicii consilieri prezidențiali pentru securitate națională și politică externă, Lake și Talbott?

Cât despre eventualitatea – mai puțin probabilă, o consideră autorul acestor rînduri – în care Robert Dole va fi acela care se va afla la Casa Albă pentru anul 2000, poziția sa pare destul de lăptită în anumite privințe: în luna mai, liderul republican a cerut atât Administrației Clinton, cât și Congresului în ansamblu, să dea garanții legislative pentru admiterea în NATO a trei state est-europene – Polonia, Republica Cehă și Ungaria. Adică nu și România.

□

AUREL CIOBANU-DORDEA – He graduated from the University of Bucharest, School of Law. LL.M. in International Law with a Fulbright Scholarship (1995-1996).

Currently, he works as Teaching-Assistant at the University of Bucharest School of Law and attorney at law in the Bucharest Bar.

▼ Cultura civică, după 30 de ani

Editura DU Style a început, prin volumul de față* – studiul din 1963 al lui Gabriel Almond și Sidney Verba –, un ciclu de traduceri al unor lucrări de politologie din seria CEU Press. Această inițiativă, sprijinită de Fundația Soros, este absolut lăudabilă, deoarece editorii auhtonii, Humanitas y compris, cu excepția cîtorva titluri (Tocqueville, Berlin, Mill), nu s-au prea grăbit să facă dreptate studentului în științe politice: atunci cînd au tradus totuși cîte ceva, au preferat filosofia sau teoria politică, dar în nici un caz știință politică. Studiul lui Almond-Verba este, probabil, primul titlu de "știință politică" care apare (ar mai fi carte lui Dogan-Pelassy, despre analiza comparativă – *Cum să comparăm națiunile*).

În acest vid al științei politice în limba noastră, *Cultura civică*, carte indispensabilă studenților, riscă – pentru aceștia, ca și pentru omul neavizat – să devină un fel de reper absolut al disciplinei sau măcar al analizei contemporane a culturii politice.

Discuția din *The Civic Culture* evoluează în jurul a trei variabile sau seturi de variabile: independente (procese și structuri sociale), intermediare (cultura politică, mai ales gradul de "cultură civică") și cea dependentă (stabilitatea democratică).

De fapt, dincolo de definițiile și clasificările – deci de aparatul conceptual –, lucrarea prezintă astăzi un interes în mare măsură istoric. Noi studii privind cultura politică a statelor cuprinse în volum (Italia, Germania, Mexic, Anglia, Statele Unite) au apărut de atunci, toate raportându-se cumva la studiul revoluționar al celor doi autori, dar, pe de o

* Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura civică*, București, Editura DU Style, 1996.

parte, atestând progresul metodologic făcut de disciplină, iar, pe de altă parte, modificând substanțial datele privind cultura politică în țările menționate.

Cîteva dintre aceste studii sunt cuprinse în volumul *Civic Culture Revisited* (Sage Publications, 1981) și, dacă editura ar mai tipări vreun tiraj, includerea unor referințe în primul rînd în această carte – care este o actualizare și o critică a primei – ni se pare indispensabilă.

O soluție ar fi fost ca prefața sau postfața volumului să rezume discuția contemporană privitoare la demersul Almond-Verba (raport între cultura politică și structura politică; probleme privind alegerea țărilor în chestiune, mai ales Mexicul; modificarea majoră suferită de cultura politică germană în ultimii treizeci de ani etc.). Desigur, un profesor de științe politice poate face acest lucru pentru studenții săi, dar cum universitățile nu gen de cărți noi privind științele politice, iar resul publicului nu are deloc acces la asemenea surse, faptul ar fi fost – și este încă – binevenit.

Dincolo de definirea competenței civice, a tipurilor de cultură politică etc., carteau cuprinde destule lucruri teoretice și metodologice utile pentru studenți. Nu trebuie însă pus accentul pe rezultatele sondajelor, deoarece acestea sunt de un interes mai mult istoric la această oră, ca și clasificarea democrațiilor stabile și eficace a lui Lipset, de exemplu.

Deși pare o precizare superfluă, insist asupra ei deoarece, într-un dialog televizat, se sublinia în mod explicit exact ceea ce este peren din acest volum excelent, care, deși reprezintă o nouă traducere românească, este o carte veche, clasică, desigur, dar veche în Occident. Pentru cei care ar fi, de asemenea, își să încearcă la scară română

vată, deoarece există posibilitatea – în limba română – de a ne crea o terminologie nici barbară, nici autohtonistă, și pe care să o consulte orice traducător. Pentru că, sperăm, volumul lui Almond și Verba este doar primul dintr-o lungă serie, din care titlurile amintite în această succintă semnalare de carte ar trebui să facă parte obligatoriu.

Alina Mungiu PIPPIIDI

▼ Chermeza (post)revoluționară

Pînăt pe malurile Potomacului, în perioada decembrie 1995–ianuarie 1996, dialogul dintre Vladimir Tismăneanu și Mircea Mihăies se constituie, după părerea mea, într-un scurt tratat de tranzitologie.

Deși volumul^{*} atinge majoritatea temelor mari ale cercetărilor lui Vladimir Tismăneanu, de data aceasta politologul se oprește mai puțin asupra "micului Bizanț roșu" din România lui Gheorghiu-Dej sau Nicolae Ceaușescu, analizele sale concentrându-se, în principal, asupra regimului Iliescu. Marile eșecuri și pariurile pierdute din decembrie 1989 și pînă astăzi, stagnarea și reforma mimată, frontismul și bălbîielile opozitiei, diversiunea naționalistă și restaurarea poliției secrete, renașterea mitului Securității "naționale" (prin publicarea de documente secrete abil selectate, de genul Cărții albe a Securității) și macularea foștilor disidenți autentici, sunt cîteva dintre temele "obsedante" aduse în discuție.

Dacă studiul dedicat renașterii politicii în România (apărut în *Fan-*

* Vladimir Tismăneanu, *Balul mascat. Un dialog cu Mircea Mihăies*, Editura Polirom, Iași, 1996.

toma lui Gheorghiu-Dej, Editura Univers, București, 1995) părea scris la cald, sub presiunea evenimentelor din decembrie 1989, de data aceasta analizele cîștigă în detașare, surgența timpului oferind, poate, avantajul unei "perspective istorice".

În așteptarea versiunii românești a cărții lui Tismăneanu despre reinventarea politicului în Europa de Est (*Reinventing Politics. Eastern Europe from Stalin to Havel*, The Free Press, NY, 1992), care, în treacăt fie spus, ar fi meritat mai multă atenție din partea editorilor români, lectura "mega-interviului" realizat de Mircea Mihăies este interesantă și, mai ales, utilă pentru deconstruirea unora dintre miturile fondatoare ale "revoluției" de la 1989.

Am afirmat că dialogul reia o mare parte din temele referitoare la comunismul românesc, pe care Vladimir Tismăneanu le-a dezvoltat în volumele deja apărute în țară. Există însă în acest volum cîteva pasaje inedite, care pun un diagnostic corect impasului în care se află politologia românească (și nu numai), datorat în mare parte provincialismului cultural, dar și inexistenței unui context comparativ al studiilor în domeniul. Citez: "Cred că ceea ce lipsește României este dezvoltarea disciplinei în sensul de peste ocean, strict limitativă, cu oameni care citesc un anumit număr de lucrări și se ocupă de un anumit număr de teme. Problema-cheie (și aici sunt în deplin acord cu domnul Marino) este că ieșirea din provincialism trebuie să coincidă cu un fel de ambiență a participării de la egal la egal cu marile nume occidentale și o prea redusă tentativă de a studia la nivelul surSELOR și resurselor pe care le avem din experiența României." (p. 78)

Pe de altă parte, aceste aspecte caracterizează în momentul de față, după părerea mea, și scrierea istoriei recente a României. Este cu atât mai

greu de înțeles lipsa unor astfel de analize comparative cu cît, atât în ceea ce privește trecutul comunist, cît și tranzitia spre o democrație reală, cunoașterea evoluțiilor din fosta țară satelizate din Europa Centrală și de Est ar permite o interpretare mult mai corectă a "fenomenului românesc". De altfel, întrebă cum definește o cercetare modernă, Vladimir Tismăneanu începe prin a sublinia importanța înțelegerii a ceea ce s-a petrecut în celelalte țări comuniste "frătești" din Europa: "E ceea similar cu ieșirea din vîrstă în critica literară românească. Alt-minteri, oamenii vor scrie foarte bine, dar vor scrie pentru ei. Fără nici un fel de șansă de a trece dincolo de frontierele naționale. E nevoie, aşadar, de o perspectivă comparativă...". Deci, prima condiție a ieșirii din provincialism e comparativismul. A doua e încorporarea gîndirii sociale și politice occidentale în interpretarea fenomenelor, nu numai a totalitarismului, ci și a autoritarismului, a sistemului partidelor politice, a legitimității și autoritatii politice, a relației dintre democrație și dictatură, a problemei prăbușirii sistemului democratic la sfîrșitul anilor treizeci în România (un caz extrem de interesant), problema radicalismului politic, care se poate studia cu mare folos pe cazul României etc." (p. 86)

În sfîrșit, o observație cu privire la articolul intitulat "Pistolul cu capse", publicat în *Addenda*. Încercând să deschidă de deschisurile unei noi campanii calomnioase pornite împotriva lui Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăies scrie un articol dur, dar inutil, la adresa fostului securist Liviu Turcu. Pe lîngă faptul că însuși Vladimir Tismăneanu oferă o explicație concludentă pentru cele întîmpinate (este vorba de decizia de a nu concura pentru postul de profesor la Catedra de Studii Românești Ion

Rățiu, de la Universitatea Georgetown), acest articol contrastează cu tonul rezervat și strict profesional al cărții. Înclin să cred că, în asemenea situații, profesorul Tismăneanu nu are nevoie de "avocați"...

Dragoș PETRESCU

▼ Mărturii, dar cu zgîrcenie

Un om se hotărîse să scrie o carte. Era visul său cel mai scump, dorința sa cea mai puternică. Nu i-a fost dat să o vadă împlinită deoarece, luat de valul istoriei, acest om a devenit membru în Biroul Politic al PCR, apoi ministru de externe, președinte al Prezidiului MAN și, în fine, președinte al Consiliului de Miniștri. Cartea ar fi trebuit să se numească *Marx și lumea de astăzi*, dar din ea nu ne-a rămas decât titlul; omul este Ion Gheorghe Maurer.

Și Lavinia Betea a dorit să scrie o carte și, mai norocoasă, a reușit. Timp de trei luni (ianuarie-martie 1994), autoarea a dialogat cu Maurer, acest lung interviu, împreună cu altele trei – Cu Gheorghe Apostol (iunie '91), Alexandru Bârlădeanu (aprilie '94), Paul Sfetcu (iunie '94) – au fost strîns acum între coperti de carte*. Intenția autoarei a fost absolut meritorie.

Toate cele patru interviuri au gradul lor de interes, chiar dacă, din cele 353 de pagini, 254 sunt ocupate de amintirile lui Maurer. Faptul că doar trei dintre ele sunt inedite – cel cu Apostol fiind publicat, în 1991, într-un ziar regional – nu scade cu nimic valoarea de ansamblu a cărții. Trei dintre personaje sunt, evident,

* Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundația Culturală Ioan Slavici, Arad, Editura Felix, 1995.

mai cunoscute decât al patrulea, dar să ne reamintim că acesta, Paul Sfetcu (strungan de meserie), a fost între 1952 și 1965 în imediata apropiere a lui Gheorghiu-Dej, mai întîi ca director adjunct, apoi ca director al cabinetului lui Dej.

Entretien-ul cu Maurer este structurat pe 11 capitole și atinge toate aspectele și evenimentele cărora acesta le-a fost martor: începînd cu intrarea în partid (nu în 1936, ci mai devreme – p. 13), relațiile cu Dej (pe care Maurer îl cunoaște din 1940 și îl va ajuta să evadeze în 1944) și cu Ceaușescu (pe care l-a propulsat ca succesor al lui Gheorghiu-Dej, în condiții explicite simplist și neconvincător), activitatea sa ca ministru de externe etc.

Rememorarea lui Maurer stă sub semnul regretului după Dej, lucru explicabil, deoarece în două locuri spune că acesta i-a fost singurul prieten (pp. 130, 245).

În amintirile de azi, Dej cel bolnav, aflat pe patul de moarte, devine personaj de dramă: "Îl părea rău că moare înainte de a duce la capăt derusificarea României..." (p. 130). Cu mirare aflăm ce surprize ne-ar fi așteptat dacă Dej nu murdea: "Urmă să democratizeze viața socială și politică... Am fi mers pe sistemul economiei de piață" (p. 151). Mai patetic, dar și mai imprecis, este Gh. Apostol: "Dacă nu murea Dej, ați fi văzut ce producea țara asta!" (p. 264). Nu la fel de regretat este Lucrețiu Pătrășcanu, cel pe care, ne sugerează Maurer, propria deficiență de caracter și nu sistemul l-au dus la pieire; Apostol are propria versiune: "mie, Dej mi-a spus că intentionează să-i comute condamnarea la moarte în închisoare pe viață iar mai tîrziu să-i scădă și anii de pedeapsă". Că nu s-a întîmplat așa, ar fi vina lui Pantușa Bodnarenco, acesta împușcîndu-l pe Lucrețiu Pătrășcanu în celulă (p. 277).

Cel mai șironat iese, din aceste rememorări, Nicolae Ceaușescu; pe el, nici epitете nu-l prea ocolește: "idiot", "paranoic" la Maurer, (doar) "diabolic" la Apostol. La "doi-trei ani" după ce-l propusese ca succesor al lui Dej, Maurer își dă seama de greșelă. De ce urmare, acum îi contestă totul: Ceaușescu, un complexat, are o preferință pentru colaboratorii inculti (p. 71) și "era întru-totul stăpînit de scumpa lui jumătate" (p. 202); cuvîntarea lui din 21 august 1968 a fost "gratuită" (p. 154); activitatea lui politică a început prin a duce niște liste cu adezioni, sarcină pentru care fusese plătit, deci nici urmă de pasiune revoluționară (p. 171); pînă și calitatea de tată î este pusă sub semnul îndoilei (p. 178). În concluzie: "să-l regreți pe Ceaușescu? Astăzi mi se pare o calamitate!" (p. 182). Maurer sparge un mit atunci când spune că nu a fost, așa cum se crede, mediator între ruși și chinezi (p. 145).

Cei patru înneori se confirmă (în regretul după Gheorghiu-Dej și în blamarea lui Ceaușescu sau a "stalinistilor"), alteori se contrazic. Dar, peste toate, ies la iveală relațiile întîmate tensionate dintre foșii "mari". Pentru Maurer, Apostol era "omul rușilor" (p. 174); pentru Apostol, Maurer este autorul unei "lovituri mișcări" dată în 1965 (p. 274). Aceste dedesubturi din viața "partidului-monolit" ne trimit cu gîndul la un recent publicat memoriu al lui Vasile Luca, în care acesta, cu toată româna sa aproximativă, reînuse bine, în schimb, cuvîntul "intrigărie" – vezi *Sfera Politicii*, 34, p. 47.

O notă specială pentru Gh. Apostol: ar fi o iluzie să credem că acest om se schimbă cu ceva în 1991. El crede în stînga politică, denunță fasciștii din Piața Universității și, vechea obsesie, SUA, care vor să ne colonizeze; în plus, ne oferă și o perlă: "Noi am deschiaburit chiaburii prin autodeschiaburirea lor"!

Adrian CIOROIANU

Semnale

- SANDA STOLOJAN**
Nori peste balcoane.
Jurnal din exilul parizian
București, Editura Humanitas
1996, leu 10.900, pag. 311
- Sanda Stolojan, nepoata scriitorului Duiliu Zamfirescu, propune prin această carte, jurnal parizian ce acoperă anii 1975-1979, o reîntâlnire cu marile nume ale culturii românești din secolul XX. Dincolo de spontaneitatea aforistică a lui Cioran, de tăcerile lui Eugen Ionescu și proiectele lui Noica, jurnalul aduce în scenă personajul colectiv al exilului românesc într-o țară dominată de o intelectualitate de stânga. Aflată în fruntea mișcării pentru apărarea drepturilor omului, Sanda Stolojan trăiește constant în dimensiunea eticului: mai poți să te oare cînd comunismul și dictatura personală a lui Ceaușescu au atins paroxismul?
- HORIA-ROMAN PATAPIEVICI**
Politice
București, Editura Humanitas,
1996, pag. 299
- Sub un titlu cu rezonanțe grave în acest an electoral, acest volum reuneste scrierile adresate de H.-R. Patapievici lui Al. Paleologu în vremea cînd acesta era ambasadorul României la Paris, articole-eseu de dată recentă (1994-96), cele mai multe apărute în revista 22, și interviuri din aceeași perioadă.
- După Patapievici, felul în care suntem astăzi conduce urmează logica unei mentalități de consolidare a modelului colectivist și autoritar de societate. Iar scopul *Politicelor* este de a oferi cititorului radiografia acestei mentalități regresive, contracarabilă doar prin recentrarea societății românești pe ideea de libertate și de valoare a individualității.
- SHERMAN DAVID SPECTOR**
România la Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui I.I.C. Brătianu
traducere de Sorin Pârvu
Iași, Institutul European, 1996,
Colecția Oglinzi paralele, pag. 382, leu 6.732
- O carte-eveniment, remarcabilă și prin faptul că autorul, nu din voință sa, nu a avut acces la arhive românești. Din documente disparate și, prin forța lucrurilor, trunchiate, refuzându-i-se deci "celălalt punct de vedere", autorul a fost nevoit să suplimească prin intuiție toate acele sincopate ale informației. Intuiția l-a condus fără greș, cele cîteva inexactități de detaliu reflectând construcția de ansamblu, impunătoare prin coerentă.
- În strategia narativă se împletește două tendințe opuse: antipatia pentru Brătianu-omul, dezacordul deschis față de Brătianu-omul politic, pe de-o parte și, pe de altă parte, admirația fără rezerve față de Brătianu-omul politic român.
- MICHEL FOUCAULT**
Cuvintele și lucrurile
traducere: Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu
București, Editura Univers,
1996, leu 11.000, pag. 466
- Cartea lui Todorov se încadrează în seria lucrărilor sale de reflexie critică asupra istoriei. "Extrema" este lagărul nazist sau comunista, apogeul regimurilor politice totalitare caracteristice secolului XX. Pornind de la mărturii directe, provenite de la su-
- gă respirație epică. *Cuvintele și lucrurile* ni se înfățișează drept un veritabil epos intelectual, drept o arheologie a modernității de care încă nu ne-am putut desprinde.
- ANDREI PLEȘU**
Chipuri și măști
ale tranziției
București, Editura Humanitas,
1996, pag. 447
- Epoca numită "tranzitie" este văzută de către Andrei Pleșu ca un nesfîrșit carnaval, un joc confuz de măști, în care suntem iremediabil prinși cu toții. "Comentariu frugal la drama și la hazul unei epoci", cum o definește însuși autorul, această culegere de texte eseistice încearcă să deosebească "măștile" de "chipuri" și să discearnă, în ce măsură masca ne ascunde adevăratul chip sau nîl dezvăluie în mod grotesc. În sumarul volumului, divizat în secțiuni tematice, intră, alături de trei texte anterioare tranziției, dar coerente cu restul volumului, articolele-eseu și scrisorile deschise publicate de autor în perioada 1990-1996.
- TZVETAN TODOROV**
Confruntarea cu
extrema. Victime și
torționari în secolul XX
traducere: Traian Nica
București, Editura Humanitas,
Seria Societatea Civilă, 1996,
pag. 303
- Decupajul foucauldian al ideilor își păstrează pînă astăzi noutatea radicală. Descrierile lui terminologice nu au doar o precizie împinsă pînă la elocvența detaliului, dar și un suflu evocator, o mișcare de lar-
- praviețuitor ai lagărelor de ambele tipuri și de la amintirile sale din perioada în care trăia în Bulgaria, Todorov analizează comportamentul uman în fața extremității.
- Analiza să demonstrează împede originea comună a nazismului și comunismului, punând problema durerioasă a responsabilității și a vinei, oferă o neașteptată soluție de asimilare a experienței sistemului concentraționar. Contra prejudecătilor curente, susține autorul, viața morală nu a dispărut în lagăr; dimpotrivă, aici avem șansa de a găsi fundamentele unei morale cotidiene adecvate vremurilor noastre.
- STEPHEN FISCHER-GALĂU**
Europa de Est și Războiul Rece. Percepții și perspective
traducere: Luiza Pârvu, Dan Popescu și Florin Tecuceanu
Iași, Institutul European, Colecția Oglinzi paralele, 1996, leu 2.856, pag. 140
- Volumul de față, cuprinzînd opt studii, toate cu un subiect complex și oportun, este realizat de unul dintre cei mai cunoscuți specialisti în istoria și politica românească și est-europeană din secolul XX. Articolele înfățișează, într-un tablou cuprinzător, rolul Europei de Est în timpul Războiului Rece. Spre deosebire de politologii, care încearcă adesea să înțeleagă istoria complexă a zonei în funcție de paradigmile rigide ale relațiilor de forță, profesorul Fischer-Galați urmărește rolul Europei de Est în perioada Războiului Rece din perspectiva amplă a evoluției istorice a acestui spațiu.

Contents

2. Editorial	Stelian Tănase	The Fear of History
4. Romanian Historiography	Al. Zub	The Historical Discourse under the Impact of Changes
8.	Neagu Djuvara	What For Are Good The Taboos?
13.	Lucian Boia	The Risk of Isolationism
16.	Florin Constantiniu	Don't Shot the Historian!
18.	Sorin Antohi	The Exit from Metatext
20. Interview	Ivan T. Berendt in dialogue with Stelian Tănase	The Failure of the Soviet Model
24. Demagoggy and Politicianism	Gabriel Ivan	A Strategic Error
26.	Daniel Săulean	Questions on Governing
29.	Stefan Stănciugelu	The Tradeunions Oligarchy and the Politics
32. The Anatomy of Communism Document		The Plenary Session of the CC of the RCP, October 22, 1945
37.	Document 1956	The Khrushchev Report
42. Up-to-Date	Ferenc Vasas	Declining the Offers
44.	Michael Shafir	Political Engineering and Democratization
49.	Rodica Chelaru	Art of the Diversion
51.	Claudiu Săftoiu	Where is Our Premiers?
53. International Politics	Adrian Pop	Romania and the Central-European Cooperation
55.	Louis Ulrich	The Thorny Way to Peace
57.	Aurel Ciobanu-Dordea	Elections for the Next Milenium
61. Books and Authors	Alina Mungiu Pippidi	Gabriel Almond, Sidney Verba, <i>Cultura Civică</i>
62.	Dragoș Petrescu	Vladimir Tismăneanu, <i>Balul mascat</i>
63.	Adrian Cioroianu	Lavinia Betea, <i>Maurer și lumea de ieri</i>
64. Books Reviews		